

p-ISSN 0033-202X
e-ISSN 2545-2487

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

WYDZIAŁ DZIENNIKARSTWA, INFORMACJI I BIBLIOLOGII
UNIwersytetu warszawskiego

przeгляд biblioteczny

Rok założenia 1927

ROCZNIK

87

zeszyt

Warszawa 2019

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Rocznik 87

2019

zeszyt 4

Kwartalnik „Przegląd Biblioteczny” jest wykazywany na liście czasopism punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego z liczbą 20 punktów

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

TREŚĆ

ARTYKUŁY

- DARIUSZ GRYGROWSKI: Biblioteki akademickie w nocy – cz. 1
– doświadczenia zagraniczne 433
- KRYSTYNA HUDZIK: Paradygmaty gromadzenia zbiorów w czasach
transformacji cyfrowej – Między informacją a pamięcią 465
- ADAM JACHIMCZYK: Ochrona znaków towarowych przez biblioteki
w świetle zawartości bazy danych TMview 483
- ANNA WAŁEK: Data Librarian and Data Steward – New Tasks
and Responsibilities of Academic Libraries in the Context of Open
Research Data Implementation in Poland 497
- AGNIESZKA GOŁDA, AGNIESZKA ŁAKOMY-CHŁOSTA: Problematyka artykułów
z czasopisma „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne
i Media” na podstawie analizy słów kluczowych (2010-2018) 513

SPRAWOZDANIA

- „Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej”. II Międzynarodowa
Konferencja Proweniencyjna (Wrocław, 18-19 czerwca 2019 r.)
(*Maria Kycler*) 529
- KONFERENCJA GENERALNA IFLA – ATENY 2019
„Biblioteki: Dialog dla Zmiany” Światowy Kongres Bibliotek i Informacji
i 85. Konferencja Generalna IFLA (Ateny, Grecja, 24-30 sierpnia 2018 r.)
(*Elżbieta Barbara Zybert*) 535
- Przegląd nowoczesnych technologii i innowacyjnych rozwiązań
w bibliotekach naukowych na Światowym Kongresie Bibliotek

i Informacji oraz 85. Konferencja Generalna IFLA (Ateny, Grecja, 24-30 sierpnia 2019 r.) (<i>Anna Wątek</i>).....	553
RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA	
Przegląd piśmiennictwa krajowego (<i>Barbara Koryś</i>)	559
Z lektur zagranicznych (<i>Jacek Wojciechowski</i>)	563
Z ŻYCIA SBP	579
WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW	585

"The Library Review" was awarded twenty points in the official register of journals of Polish Ministry of Science and Higher Education

TABLE OF CONTENTS

ARTYKUŁY

DARIUSZ GRYGROWSKI: Academic Libraries at Night – Part One – Foreign Experience.....	433
KRYSTYNA HUDZIK: Paradigms of Library Acquisition in the Era of Digital Transformation – Halfway between Information and Memory	465
ADAM JACHIMCZYK: Libraries Protecting Trademarks as Reflected by the Content of TMview Database	483
ANNA WAŁEK: Data Librarian and Data Steward – New Tasks and Responsibilities of Academic Libraries in the Context of Open Research Data Implementation in Poland	497
AGNIESZKA GOŁDA, AGNIESZKA ŁAKOMY-CHEŁOSTA: Issues Covered by the Articles Published in the Journal „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” (2010-2018) – Keyword Analysis.....	513

SPRAWOZDANIA

„Personal collections and old book collections”. Second International Provenance Conference (Wrocław, June 18-19, 2019) (<i>Maria Kycler</i>)	529
IFLA WORLD LIBRARY AND INFORMATION CONGRESS – ATHENS 2019	
„Libraries: Dialogue for Change” World Library and Information Congress and 85th IFLA General Assembly (Athens, Greece, August 24-30, 2019) (<i>Elżbieta Barbara Zybort</i>).....	535
The survey of modern technologies and innovative solutions in research libraries as presented at World Library and Information Congress and 85th IFLA General Assembly (Athens, Greece, August 24-30, 2019) (<i>Anna Wałek</i>)	553

REVIEWS AND LITERATURE SURVEYS

Polish literature survey (<i>Barbara Koryś</i>)	559
Foreign publications (<i>Jacek Wojciechowski</i>).....	563

NEWS FROM SBP (POLISH LIBRARIANS ASSOCIATION)	579
---	-----

GUIDELINES FOR AUTHORS	589
------------------------------	-----

DARIUSZ GRYGROWSKI
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski
e-mail: dargry@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0003-2155-2931

BIBLIOTEKI AKADEMICKIE W NOCY – CZ. 1 – DOŚWIADCZENIA ZAGRANICZNE

Dariusz Grygrowski, dr hab., adiunkt w Katedrze Badań nad Bibliotekami i Innymi Instytucjami Kultury na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Autor książek *Dokumenty nieksiążkowe w bibliotece* (Warszawa: Wydaw. SBP, 2001) i *Biblioteki i pieniądze* (Warszawa: Wydaw. SBP, 2015). Od 2013 r. redaktor kwartalnika „Przegląd Biblioteczny”.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki akademickie – organizacja i zarządzanie. Biblioteki akademickie – godziny otwarcia. Biblioteki akademickie – nocna obsługa użytkowników.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Zapis 24/7 oznacza dostępność wszelakich usług świadczonych całą dobę przez siedem dni w tygodniu. W kontekście działalności bibliotecznej oznacza to jednak nie tylko możliwość całodobowego korzystania z usług bibliotecznych w rozumieniu dostępu wirtualnego, ale również permanentny dostęp do czytelni biblioteki i jej zbiorów w sensie fizycznym. Faktycznie jednak takich bibliotek, które przez większość roku otwarte są przez całą dobę, jest na świecie stosunkowo niewiele. Natomiast obserwuje się tendencję wydłużania godzin pracy bibliotek, a przodują w tym biblioteki akademickie, odpowiadając w ten sposób na oczekiwania studentów. Celem artykułu jest przedstawienie doświadczeń zagranicznych bibliotek akademickich w zakresie nocnej obsługi użytkowników. **Metody badań** – Analizie zostały poddane publikacje z zakresu organizacji i zarządzania bibliotekami, zwłaszcza prezentujące wyniki badań i analiz wykorzystania bibliotek w porze nocnej. Uzupełnieniem były informacje na stronach WWW bibliotek akademickich dotyczące godzin otwarcia w zwykłych okresach roku akademickiego i w czasie egzaminów końcowych. **Wyniki i wnioski** – Badania potrzeb

użytkowników i pomiary liczby odwiedzin bibliotek akademickich w godzinach nocnych zdecydowanie przekonują, że wydłużanie godzin pracy jest uzasadnione. Spadek liczby użytkowników w kolejnych godzinach nocnych jest spodziewany i oczywisty. Jednak liczba osób chcących korzystać z bibliotek uczelnianych około północy (a nawet dłużej) jest przeciętnie na tyle wysoka, że potwierdza zasadność decyzji o wydłużeniu czasu pracy w pewnych okresach roku akademickiego.

WSTĘP

Umberto Eco w swoim pamiętnym eseju *O bibliotece* określił idealną bibliotekę jako „wielką maszynę spędzania wolnego czasu”, która powinna być „otwarta w godzinach dogodnych dla wszystkich” (Eco, 2007, s. 47-48). Autor miał na myśli również godziny wieczorne, pisząc, że lubi w różnych krajach odwiedzać biblioteki właśnie otwarte wieczorami (Eco, 2007, s. 23). Jako przykład bibliotek przyjaznych w ten sposób dla użytkownika wskazał zaś dwie biblioteki północnoamerykańskie – uniwersytetów w Yale i w Toronto – otwarte wówczas do północy, również w niedziele (Eco, 2007, s. 24). Dziś, prawie cztery dekady po tym, jak Eco napisał swój esej, z owym słynnym 19-punktowym wzorcem złej biblioteki, księżnica otwarta do północy, zwłaszcza biblioteka akademicka, w wielu krajach nie jest już zjawiskiem wyjątkowym, wskazywanym jako wzór do naśladowania, a można wręcz wskazać wiele przykładów bibliotek, które godziny swojej pracy jeszcze bardziej wydłużyły. Czasem do godziny 2:00 w nocy, czasem do 5:00 nad ranem, a czasem nie są zamykane wcale i pracują 24 godziny na dobę.

Zachęcanie do spędzania nocy w bibliotece jest praktykowane jako forma promocji bibliotek i czytelnictwa – głównie przez biblioteki publiczne. Przykładem jest akcja „Noc bibliotek”, która jako przedsięwzięcie ogólnopolskie organizowana jest od 2015 r. Jej cztery pierwsze edycje w latach 2015-2018 odbywały się w maju, co oczywiście nawiązywało do majowego tygodnia bibliotek. Tymczasem piątą edycję przeniesiono na październik 2019 r. Faktycznie jednak pojedyncze biblioteki organizowały własne akcje „Noc w Bibliotece” lub „Noc z Andersenem” już kilka lat wcześniej, zanim akcja „Noc bibliotek” nabrała rozmachu i ogólnopolskiego charakteru. Biblioteki naukowe również organizują podobne akcje promocyjne i popularyzatorskie, np. przy okazji „Nocy Muzeów”. Zazwyczaj ustalony jest wtedy program o charakterze zdecydowanie bardziej rozrywkowym niż naukowym¹. Są to zatem okolicznościowe przedsięwzięcia popularyzatorskie, rodzaj happeningu organizowanego raz do roku. Tymczasem

¹ Zob. np. A. Folga, J. Kołakowska: „Noc w Bibliotece” Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. „Ponadnik Bibliotekarza” 2011, nr 2, s. 27-28; A. Bułdak, A. Buszta: „Nocą w bibliotece Uniwersytetu Rzeszowskiego licho nie śpi...” – innowacyjne formy promocji biblioteki. W: *Konsepce organizacji bibliotek*. Pod red. M. Wojciechowskiej. Gdańsk 2012, s. 147-153.

biblioteki mogą udanie – o czym świadczą liczne przykłady zagraniczne i nieliczne polskie – funkcjonować w godzinach nocnych także w sposób standardowy i regularnie, a nie tylko na zasadzie jednorazowych wydarzeń kulturalno-promocyjnych.

O szczególnych doznaniach, jakie mogą się pojawić podczas korzystania z biblioteki w nocy, pisał Alberto Manguel w książce pt. *Biblioteka w nocy*. Przypisał nocnej porze te szczególnie nastrojające właściwości, dzięki którym biblioteka nabiera specyficznego uroku i tajemnicy, gdzie ożywają duchy, gdzie porządek ustanowiony przez katalogi jest w półmroku umowny i traci na znaczeniu (Manguel 2008, pp. 14-15). Szczególny nastrój nocy odnosi przede wszystkim do swojej dużej prywatnej biblioteki, gdyż – jak pisze – „często siedzi nocą wśród swoich książek, bo choć woli pisać rano, czytać lubi w gęstej ciszy nocy” (Manguel 2008, p. 193).

Pewnego rodzaju zauroczenie, o którym pisze Manguel, a które można zapewne odczuwać podczas korzystania w nocy z biblioteki, jest na pewno stanem godnym przeżycia i rozmyślań, ale jednak nie o takie postrzeganie biblioteki chodzi w zawartych poniżej rozważaniach na temat dostępności bibliotek akademickich w godzinach nocnych. Nie chodzi więc o to, by otwarta w nocy biblioteka była azylem dla osób poszukujących nokturnowych doznań. Korzystanie z publicznie dostępnej biblioteki w nocy ma bowiem nieznacznie odbiegać od pracy w ciągu dnia, nawet jeśli biblioteka nie jest wówczas w pełni funkcjonalna, bo niektóre usługi są ze względów organizacyjnych niedostępne. Nie ma więc potrzeby stwarzać w nocy w bibliotece jakiejś szczególnej atmosfery. Oświetlenie ma funkcjonować normalnie, bez zmniejszania natężenia. Urządzenia techniczne – kopiarki, skanery, drukarki – powinny być gotowe do użytku i pracować bez obawy, że po ich włączeniu przyśnie nokturnowy nastrój. Wymagania w kwestii zachowania ciszy i porządku powinny być standardowe, a nie szczególnie restrykcyjne.

24/7 – KWESTIE ORGANIZACYJNE

Zagadnienie nocnej, a nawet całodobowej obsługi użytkowników w bibliotekach, bywa z pewnym uproszczeniem omawiane z użyciem związłego i rozpoznawalnego symbolu 24/7. Tymczasem bibliotek, które rzeczywiście w pełnym wymiarze praktykują ten system, jest mało, a tam, gdzie ciąg dnia, w których biblioteka jest otwarta bez żadnej przerwy, przekracza 7 – najczęściej takie rozwiązanie wprowadza się w sumie tylko na kilka tygodni w roku. W pozostałych okresach ogranicza się liczbę dni pracy całodobowej tylko od trzech do pięciu w tygodniu albo wręcz skraca się czas pracy i zamyka bibliotekę o północy lub wcześniej. Fakt, że w weekendy studenci zazwyczaj są mniej zainteresowani korzystaniem z biblioteki nocą sprawia, że w niektórych bibliotekach, w których po-

stanowiono wprowadzić system całodobowego dostępu do biblioteki, zamiast pełnego obciążenia w systemie 24/7 wprowadza się alternatywnie system 24/5, a więc z pięcioma pełnymi dniami, ale bez weekendów. W praktyce polega to na tym, że biblioteka jest nieprzerwanie dostępna przez ponad 120 godzin, a najprostszą definicję tego systemu zaproponowali Mark Sanders i Chris Hodges, pisząc: „opening on sunday morning and not closing until friday night” (Sanders & Hodges, 2014, p. 309). Jednak nie wszędzie dniem rozpoczynającym cykl całodobowy jest niedziela. Na przykład w Bibliotece Głównej University College London (UCL) system 24/5 polega na tym, że ciąg pięciu dni zaczyna się w poniedziałek rano i kończy w sobotę wieczorem².

Choć więc coraz więcej bibliotek uczelnianych ustala dłuższe godziny pracy – zwłaszcza w okresach sesji egzaminacyjnych – nie można stwierdzić, że system 24-godzinny staje się powoli profesjonalnym standardem (Bowman, 2013, p. 217). Co więcej, nie ma też pewności, że taki system pracy w ogóle stanie się standardem, bo wprowadzany na próbę system pracy całodobowej może w niektórych ośrodkach okazać się pozbawiony organizacyjnego i ekonomicznego uzasadnienia, a w konsekwencji stać się tylko okresową nowinką. Nierzadkie są też sytuacje, gdy biblioteki skracają godziny pracy – nie tylko z powodów oszczędnościowych, ale również po stwierdzeniu, że nocne godziny otwarcia nie znajdują frekwencyjnego uzasadnienia.

W wypowiedziach dotyczących korzystania z bibliotek uczelnianych w nocy, jako jeden z kontrargumentów dla tych innowacji, pojawiają się czasem uwagi dotyczące aspektu fizjologicznego pracy w godzinach nocnych. Z tego wywodzi się czasem opinie mówiące, że jednym z zadań uczelni jest także wpojenie młodym ludziom nawyku pracy systematycznej, odpowiednio zaplanowanej i zorganizowanej, a wobec tego w zasadzie nie powinno się studentom stwarzać możliwości pracy w nocy. To bez wątpienia ważna kwestia, bo zaburzenie – zwłaszcza długotrwałe – polegające na wprowadzeniu arytmii do cyklu praca-odpoczynek powoduje negatywne skutki dla funkcjonowania organizmu i jego metabolizmu. Czynnikiem towarzyszącym, i również przynoszącym negatywne konsekwencje, może być niewłaściwe odżywianie się produktami zakupionymi w automatach i spożywanie większej ilości kawy lub napojów izotonicznych. Jednak to zagadnienie nie będzie w dalszej części artykułu rozwijane. Można bowiem przyjąć, że biblioteki uczelniane tylko ułatwiają studentom to, co i tak by praktykowali. Większość osób, które są czy były studentami przyzna zapewne, że okresowo tzw. zarywanie nocy jest wpisane – niezależnie od mód i epok – w tradycję życia studenckiego.

² University College London – Library Services – Opening hours: <<https://www.ucl.ac.uk/library/opening-hours>> [dostęp: 22.07.2019].

W bibliotekach, w których próbne lub docelowe wydłużenie planu godzinowego na czas nocy poprzedza się wstępnymi analizami, przy ocenie skutków takich innowacji rozważa się najczęściej następujące kwestie:

– czy wydłużenie godzin pracy ma następować tylko w okresach sesji egzaminacyjnych, czy w określonych dniach także w trakcie semestru?

– w jakich okresach wystarczającym rozwiązaniem jest zamykanie biblioteki o północy, a kiedy będzie uzasadnione wydłużenie godzin pracy do wczesnych godzin rannych; czy są okresy, kiedy biblioteka powinna pracować całodobowo?

– jak dalece w godzinach nocnych może zostać zmniejszony personel merytoryczny w porównaniu z godzinami pracy w ciągu dnia; czy funkcjonowanie biblioteki bez personelu bibliotecznego nie jest zbyt śmiałym rozwiązaniem?

– jak w godzinach nocnych zapewnić użytkownikom bezpieczeństwo, czy musi to oznaczać zwiększenie liczby pracowników ochrony?

– czy w porze nocnej mają być dostępne te same strefy, do których jest dostęp za dnia, czy też powinno się ograniczać dostęp do niektórych pięter i pomieszczeń?

– które ze świadczonych w ciągu dnia usług (np. wypożyczenia, wypożyczenia międzybiblioteczne, usługi reprograficzne, usługi informacyjne) mogą lub powinny być niedostępne w porze nocnej?

– jak wydłużenie godzin pracy wpłynie na ogólne koszty funkcjonowania biblioteki i jak duża liczba użytkowników będzie ekonomicznie uzasadniała pracę w nocy?

Przedstawione w artykule doświadczenia zagranicznych (zwłaszcza anglosaskich) bibliotek w kwestii nocnej obsługi użytkowników mogą ułatwić odpowiedź na postawione wyżej pytania.

PRACA W NOCY ODPOWIEDZIĄ NA OCZEKIWANIA STUDENTÓW

Władze uczelni i menedżerowie bibliotek, w których wprowadzono nocną obsługę użytkowników, bardzo często podkreślają, że innowacje są odpowiedzią na postulaty zgłaszane przez samorząd i organizacje studenckie. Reagowanie na głosy użytkowników jest oczywiście chwalebne, jednak powinno się dokonywać po odpowiedniej analizie oceniającej możliwości organizacyjne i finansowe biblioteki, a także potwierdzającej rzeczywiste zapotrzebowanie na nowe rozwiązanie. Zwłaszcza, że w praktyce może się okazać, iż efektem wprowadzenia postulowanych zmian jest niezbyt intensywne wykorzystanie zastosowanej innowacji. Takie właśnie umiarkowanie sceptyczne stanowisko wobec koncepcji całodobowego otwierania bibliotek akademickich zaprezentowała Susan Breakenridge z Campbell Library – Biblioteki Uniwersytetu Rowan w Glassboro w stanie New Jersey – pisząc: „Organizacje studenckie zwracają się do biblio-

tek akademickich o wprowadzenie systemu 24/7, zwłaszcza w czasie sesji egzaminacyjnych. Ale tylko dlatego, że studenci myślą, że mogą z niego korzystać, co nie oznacza, że tak będzie” (Breakenridge, 2017). Ten sceptycyzm znajduje potwierdzenie w praktyce, a o stosunkowo niewielkim w rzeczywistości zainteresowaniu studentów systemem całodobowym w bibliotekach, czy to w pełnym wymiarze 24/7, czy zredukowanym do wersji 24/5, można się przekonać na dwa sposoby. Pierwszy i najbardziej miarodajny sposób, to pomiary liczebności użytkowników w kolejnych godzinach nocnych, pokazujące, że na granicy nocy i dnia, a więc około godziny 4:00-5:00, liczba osób korzystających z biblioteki spada nie tylko do najniższego poziomu wśród pomiarów z całej doby, ale bywa, że nawet prawie do zera. Drugi sposób potwierdzenia tej tezy, to przeprowadzenie wśród studentów odpowiedniego badania ankietowego.

Takie właśnie badanie ankietowe, które uwidoczniało chęć studentów do korzystania z biblioteki w późnych godzinach nocnych, ale niekoniecznie do rana, przeprowadzono wśród użytkowników Bizzell Library – Biblioteki Oklahoma University w miejscowości Norman. Co istotne, badanie w Bizzell Library przeprowadzono między godziną 22:00 a 2:00, a więc respondentami ankiety byli wyłącznie wieczorni i nocni użytkownicy, a można założyć, że właśnie w tej grupie przede wszystkim należałoby szukać ewentualnych zwolenników całodobowego otwarcia biblioteki. Tymczasem na pytanie o to, czy ówczesne godziny otwarcia biblioteki (od niedzieli do czwartku w godzinach 7:30-2:00) są odpowiednie, aż 82% uczestników badania odpowiedziało twierdząco, a tylko 18% uznało taki wymiar godzinowy za niewystarczający (Engel, Womack & Ellis, 2002, p. 103). Oznacza to, że zwolennicy całodobowego udostępniania przestrzeni bibliotecznej są w mniejszości, natomiast znacząca jest ta część studentów, którzy oczekują, że ich uczelniana biblioteka będzie dostępna do późnych godzin nocnych.

Zdarza się, że organizacje studenckie przedstawiają swoje oczekiwania odnośnie nocnej dostępności bibliotek w sposób bardziej zdecydowany niż forma memoriału do władz uczelni. Przykładem może być protest studentów irlandzkiego uniwersytetu w Cork (University College Cork – UCC), którzy w grudniu 2014 r. odmówili opuszczenia biblioteki uczelnianej w porze zamykania i pozostali w niej jeszcze przez dwie godziny. Wśród komentarzy towarzyszących temu wydarzeniu pojawiło się niepozabawione racji retoryczne pytanie: „Jaki jest sens mieć fantastyczną bibliotekę wartą miliony euro, skoro zamyka się ją o dziewiątej” (Ryan, 2014)³. Ale z polskiej perspektywy protest na Uniwersytecie w Cork musi budzić jednak pewną konsternację. Skoro bowiem zagraniczni studenci potrafią zorganizować protest przeciwko zbyt wczesnemu zamykaniu biblioteki

³ Oryg.: *What's the point in having a fantastic multi-million euro library if it closes at nine?*

uczelnianej w sytuacji, gdy ta zamykana jest o 21:00, to co mają powiedzieć studenci w polskich uczelniach, których biblioteki główne zamykane są już o 19:00 czy 20:00, a w czasie wakacji bywają w ogóle zamknięte?

Protesty studentów związane z godzinami pracy bibliotek są jeszcze bardziej zrozumiałe, kiedy są powodowane nie tyle brakiem odpowiedzi na postulaty wydłużenia godzin pracy biblioteki, co reakcją na decyzję o skróceniu czasu jej otwarcia. Można też stwierdzić, że tego rodzaju protesty mają już długą tradycję. Często wskazywanym w tym kontekście przykładem jest sytuacja z 1993 r. na Uniwersytecie Carnegie Mellon w Pittsburgu, gdzie podjęto decyzję o skróceniu godzin otwarcia biblioteki uczelnianej od poniedziałku do czwartku. Wcześniej w tych dniach tygodnia biblioteka była otwarta do 3:00 nad ranem. Ale personel biblioteki sygnalizował, że w początkowej części tygodnia bardzo niewielka grupa osób korzysta z biblioteki w późnych godzinach nocnych. Podjęto więc decyzję, że od poniedziałku do czwartku biblioteka będzie zamykana o północy. Argumentowano przy tym, że skrócenie godzin otwarcia biblioteki pozwoli na zaoszczędzenie w ciągu roku akademickiego ok. 15 tys. (ówczesnych!) dolarów. Jednocześnie powołano się na dane z automatycznego systemu kontroli wejść do biblioteki, z których wynikało, że tylko 3,5% z ogólnej liczby użytkowników biblioteki odwiedzało ją po północy. Mimo tej argumentacji we wrześniu 1993 r. kilkudziesięciu studentów Uniwersytetu w Pittsburgu czterokrotnie zorganizowało akcję protestacyjną polegającą na odmowie opuszczenia biblioteki uczelnianej o północy (L.K., 1993).

Podobny protest miał też miejsce w 2013 r., a opisał go Ian Chant w „Library Journal”. Chodzi o Bibliotekę Uniwersytecką w Tampa na Florydzie, gdzie kilka lat temu wprowadzono system pracy 24/5, czyli pięć dni w tygodniu przez całą dobę. Ten sposób organizacji pracy biblioteki cieszył się dużym zainteresowaniem i akceptacją ze strony studentów. Przeciętnie o trzeciej nad ranem obserwowano ok. 400-600(!) studentów uczących się w bibliotece. Otwarcie biblioteki w godzinach nocnych było możliwe dzięki finansowemu wsparciu z Uczelnianego Biura Karier Studenckich, a koszt nowej formy usług był – jak twierdzi autor – wysoki i wynosił o 136 tys. USD więcej niż to miało miejsce w poprzednim systemie, gdy biblioteka była czynna tylko do północy. Podana kwota jest nominalnie duża, jeśli jednak przeliczy się tę dodatkową kwotę na jeden dzień (w zasadzie noc) pracy biblioteki, to wychodzi, że możliwość odwiedzenia biblioteki w nocy przez owych 400-600 studentów kosztowała uczelnię dodatkowo tylko ok. 500 USD dziennie. Jednak w wakacje 2013 r., ze względów oszczędnościowych, postanowiono wrócić do poprzedniego systemu pracy i ponownie ustalono, że biblioteka będzie zamykana o północy. To wywołało protest studentów Uniwersytetu Południowej Florydy, którzy po zamknięciu biblioteki koczowali w śpiworach pod jej

budynkiem do rana, do momentu ponownego otwarcia. Ostatecznie władze uczelni i kierownictwo biblioteki ugięły się pod naciskiem studentów i jeszcze na jesieni 2013 r. przywrócono system 24/5, choć zasadniczo problem finansowy nie został rozwiązany (Chant, 2013, p.18).

CZYNNIKI MAJĄCE WPŁYW NA DECYZJĘ O WYDŁUŻENIU GODZIN PRACY

Niezależnie od faktycznych potrzeb i oczekiwań użytkowników w kwestii nocnego dostępu do biblioteki oraz przychylnego nastawienia kierownictwa biblioteki do tej innowacji, wprowadzenie trybu pracy nocnej zależy też od innych czynników. Wśród nich wymienić należy lokalizację biblioteki i jej przestrzenną organizację. Lokalizacja biblioteki, a szczególnie dostęp do środków komunikacji miejskiej, ma istotne znaczenie przy podejmowaniu decyzji o wydłużaniu godzin pracy i ewentualnej pracy w nocy. Dla osób, które chciałyby korzystać do późnych godzin nocnych z biblioteki, a nie dysponują własnym środkiem lokomocji, ma znaczenie kwestia możliwie łatwego i szybkiego skorzystania z komunikacji miejskiej – późnej dziennej lub nocnej. Zatem te biblioteki, które są dobrze skomunikowane, niezależnie od tego, czy znajdują się na terenie kampusu uczelnianego czy poza kampusem, mogą liczyć na odpowiednie zainteresowanie ich nocną ofertą. Przykładem polskiej biblioteki, której lokalizacja, z punktu widzenia dostępu do transportu miejskiego, jest satysfakcjonująca, może być Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Z jednej strony wciąż pozostają w pamięci dyskusje sprzed 20 lat na temat lokalizacji nowej biblioteki UW. Nie brakowało głosów uznających lokalizację na warszawskim Powiślu, z dala od kampusu przy Krakowskim Przedmieściu, za niezbyt fortunną. Początkowo też pewne decyzje Zarządu Transportu Miejskiego odnośnie komunikacji w pobliżu budynku nowej BUW nie były z punktu widzenia studentów i pracowników UW satysfakcjonujące. Jednak czas pokazał, że niegdysiejsze obawy przed umiejscowieniem Biblioteki „na uboczu” nie były zasadne, a dostęp do środków komunikacji miejskiej jest dziś umiarkowanie satysfakcjonujący. Po wyjściu z BUW w bezpośredniej bliskości budynku znajdują się bowiem przystanki komunikacji miejskiej w obu możliwych tam kierunkach, na których zatrzymują się także autobusy komunikacji nocnej. Z kolei przykładem biblioteki, gdzie jest to zdecydowanie utrudnione, może być druga biblioteka uniwersytecka w Warszawie – Biblioteka UKSW – która znajduje się prawie kilometr od najbliższego przystanku tramwajowego, a droga do niego wiedzie przez Las Bielański. W sytuacji ewentualnego uruchomienia nocnej obsługi studentów przez tę Bibliotekę perspektywa 15 minut nocnego spaceru przez ciemny las byłaby dla wielu niezmotoryzowanych użytkowników istotnym czynnikiem zniechęcającym.

Jeśli chodzi o organizację przestrzenną biblioteki, to należy jeszcze raz przywołać jedno z pytań postawionych na wstępie artykułu. Chodzi o ustalenie, czy w porze nocnej użytkownicy mają mieć dostęp do tych samych części budynku biblioteki, z których korzystają w ciągu dnia, czy też przyjąć, że niektóre pomieszczenia biblioteki będą w nocy niedostępne. Na pewno łatwiej jest wprowadzić system otwarcia całodobowego w nowej bibliotece, której projekt z góry zakładał taką organizację, niż w starszym budynku, gdzie pomysł otwarcia całodobowego może być trudny do pogodzenia z dotychczasową organizacją pracy i z istniejącymi rozwiązaniami przestrzennymi i technicznymi. W związku z tym, że organizacja nocnego dostępu do biblioteki zakłada znaczną samodzielność użytkowników (*self service*), wprowadzenie trybu pracy nocnej przychodzi łatwiej we współczesnych bibliotekach projektowanych z myślą wolnego dostępu do zbiorów. Ale nawet w takich bibliotekach zdarza się, że w porze nocnej ogranicza się użytkownikom możliwość swobodnego poruszania się po całej bibliotece. Powodem jest to, że w późnych godzinach wieczornych zmniejszony liczebnie personel ma mniejsze możliwości sprawowania kontroli nad wydarzeniami w bibliotece. Stosuje się więc niekiedy rozwiązanie polegające na zamykaniu dostępu do określonych przestrzeni, by osoby przebywające w budynku nie były rozproszone we wszystkich zakątkach biblioteki. Problem w tym, że w niektórych bibliotekach zastosowane rozwiązania architektoniczne nie dają specjalnie możliwości wyłączania fragmentów biblioteki dostępnych o normalnej porze dla użytkowników. Przykładem może być ponownie Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, w której trudno byłoby wyłączyć dostęp do pewnych przestrzeni. Paradoksalnie, najprościej byłoby zamknąć dostęp do czytelni głównej, bo to jedyna przestrzeń dla użytkowników BUW, którą w tradycyjnym rozumieniu można by określić jako „salę biblioteczną” (*reading room*). Ale przecież takie zamknięcie miałyby się z celem. Pozostałych przestrzeni BUW, po których swobodnie poruszają się studenci, nie da się praktycznie w prosty i szybki sposób zamknąć, bo tam nie ma sal. Zatem ze względu na rozwiązania architektoniczne ta przestrzeń w BUW, po której użytkownicy poruszają się swobodnie w ciągu dnia, pozostaje dostępna także w nocy.

Są jednak biblioteki, w których zastosowane rozwiązania architektoniczne ułatwiają podjęcie decyzji o ograniczeniu w godzinach nocnych dostępu do niektórych przestrzeni w bibliotece. Przykładowe rozwiązanie tego typu przedstawili Mark Sanders i Chris Hodges opisujący organizację pracy nocnej w głównej bibliotece Uniwersytetu Karoliny Wschodniej (ECU) w Greenville, NC. Z opisu wynika mianowicie (a przynajmniej tak było jeszcze w 2014 r.), że dla większego bezpieczeństwa o godzinie 2:00 w nocy strażnicy zamykają dostęp do trzech z czterech poziomów biblio-

teki⁴, a na pierwszym poziomie, który wciąż pozostaje dostępny, dokonuje się kontroli legitymacji studenckich i pracowniczych, by potwierdzić, że o tej porze wśród użytkowników biblioteki nie ma już osób spoza uczelni, które mogły wejść do Biblioteki przed 23:00 (Sanders & Hodges, 2014, p. 313). Jednak ze szczegółowego planu biblioteki wynika, że zasadnicze zbiory biblioteczne znajdują się akurat na poziomach, które po godzinie 2:00 są zamykane, natomiast na poziomie pierwszym, wciąż o tej porze dostępnym, znajdują się m.in. stanowiska do pracy indywidualnej z wyposażeniem komputerowym, sale do pracy grupowej, a także automaty z produktami spożywczymi i kawiarnia. A to znaczy, że przestrzeń dostępna po godzinie 2:00 ma ograniczoną funkcję biblioteczną i pełni przede wszystkim funkcję miejsca do nauki, więc bardziej zasługuje na alternatywne określenie „learning space” lub „learning commons” niżli na miano biblioteki.

DODATKOWE KOSZTY NOCNEJ DOSTĘPNOŚCI BIBLIOTEK

Otwarcie biblioteki w porze nocnej wydaje się dużym wyzwaniem nie tylko organizacyjnym, ale też finansowym. Wszak praca w godzinach dodatkowych i jeszcze do tego nocnych wymagałaby odpowiedniego dodatkowego wynagrodzenia. Zatem można przyjąć, że obok podstawowego kosztu prowadzenia biblioteki, jakim jest fundusz wynagrodzeń i świadczeń dla pracowników, biblioteka musiałaby uwzględnić ekstra wynagrodzenie za pracę w godzinach niestandardowych. Tymczasem wcale tak być nie musi i przedłużanie pracy biblioteki do późnych godzin nocnych, a nawet na całą noc, pod pewnymi warunkami nie musi oznaczać poniesienia dużo wyższych kosztów. Jak bowiem twierdzi Simon Francis, doświadczenia brytyjskich bibliotek uczelnianych pokazują, że wydłużony czas pracy biblioteki akademickiej w godzinach nocnych jest rozwiązaniem stosunkowo tanim, o ile ograniczy się liczbę osób obecnych w bibliotece w tych godzinach, a także jeśli do pracy w nocy zaangażuje się tylko pomocniczy personel biblioteki, a nawet tylko ochronę (Francis, 2009, s. 123). Biblioteka musi jednak oferować w znacznym stopniu wolny dostęp do zbiorów i stworzyć użytkownikowi warunki do wykazania się daleko idącą samodzielnością. Wtedy liczbę personelu można istotnie zmniejszyć, a niezbędną, mimo wszystko, kontrolę sprawować nawet ograniczając się do dyskretnej obserwacji okiem kamery.

⁴ Szczegółowy plan Biblioteki ECU (Joyner Library – Floor Maps: <<https://library.ecu.edu/about/floor-maps/>>) podaje, że tych poziomów jest faktycznie pięć.

TRYB BEZOBSŁUGOWY I SAMOOBSŁUGA A KWESTIA BEZPIECZEŃSTWA

W rozstrzygnięciu kwestii przedłużania godzin pracy bibliotek akademickich na porę nocną panuje zatem zgodne przekonanie, że będzie to organizacyjnie możliwe i ekonomicznie uzasadnione tylko przy zmniejszonym personelu i ograniczonej funkcjonalności biblioteki wymuszającej większą samodzielność użytkowników (*self service*). O ile jednak łatwiej jest zaakceptować rozwiązanie polegające na znacznym ograniczeniu obecności personelu bibliotecznego, a nawet jego całkowitej nieobecności (*unstaffed*), o tyle jakiegokolwiek zmniejszenie zespołu pracowników ochrony musi rodzić pytania o bezpieczeństwo użytkowników i zbiorów. Przyjmuje się więc nie bez racji, że w porze nocnej niektóre działy i pracownie biblioteki mogą nie funkcjonować, a w pierwszym rzędzie wymienia się tu wypożyczalnię i obsługę zamówień z magazynu do czytelnicy. Skoro więc nocne korzystanie z biblioteki ogranicza się praktycznie do wolnego dostępu do zbiorów, komputerów, drukarek, kserokopiarek i skanerów, to łatwo wyobrazić sobie ograniczenie personelu bibliotecznego do dwóch-trzech osób w czytelnicy i informatorium, a nawet zupełną nieobecność pracowników z tej grupy. Jednak ewentualne zmniejszenie liczby pracowników ochrony jest już poważniejszą decyzją, bo może się okazać, że zbyt mały zespół dyżurujących w nocy pracowników, odpowiadających za bezpieczeństwo budynku i osób w nim przebywających, może nie zaradzić w sytuacji zagrożenia. Z lektury publikacji opisujących biblioteki akademickie otwarte w nocy wynika co prawda pozytywny wniosek, że wbrew obawom w porze nocnej nie notuje się poważniejszych incydentów, a ochrona rzadko zmuszana jest do bardziej zdecydowanych interwencji. Jednak nie powinno to prowadzić do wniosku, że zespół pracowników ochrony, podobnie jak personel biblioteczny, może być w porze nocnej znacząco zmniejszony. Przeciwnie, nocni użytkownicy powinni mieć świadomość, że mimo ograniczonej funkcjonalności biblioteki jej wnętrze i część zewnętrzna są pod stałą kontrolą strażników i rejestrujących wszystko kamer.

KORZYSTANIE Z BIBLIOTEK W NOCY – POMIARY I BADANIA ANKIETOWE

Zjawiskiem spodziewanym i potwierdzanym we wszystkich analizach wykorzystania bibliotek w nocy jest postępujący z każdą godziną znaczący spadek liczby osób przebywających w bibliotece po północy. Ubytek użytkowników w kolejnych godzinach nocnych jest powtarzalny i oznacza, że przeciętnie między północą a 3:00 w nocy liczba użytkowników zmniejsza się o ponad połowę i w podobnej wielkości następuje to między godziną 3:00 a 6:00 rano. Szczegółowych danych w tym zakresie

dostarczyły np. pomiary liczby użytkowników nocnych przeprowadzone w 2014 r. w Bibliotece Uniwersytetu Rowan w Glassboro w stanie New Jersey, zarówno w okresie wiosennym, jak i jesienią. Wiosną, niezależnie od dnia tygodnia, tempo spadku liczby osób korzystających w nocy z biblioteki jest powtarzalne i wynosi w kolejnych godzinach między godziną 24:00 a 3:00 średnio 68%, natomiast między godziną 3:00 a godziną 6:00 rano spadek wynosi kolejne 62%. To ostatecznie oznacza, że ze średniej liczby, wynoszącej ok. 210 użytkowników obecnych w bibliotece o północy, o świcie pozostaje ich stosunkowo niewielka liczba, wynosząca średnio dla poszczególnych dni tygodnia 18 osób. To zaś oznacza przeciętnie 12-krotny spadek liczby użytkowników obecnych w bibliotece nad ranem w stosunku do ich liczby notowanej o północy (Breakenridge, 2017)⁵.

Zbliżone wyniki pomiarów spadku liczby użytkowników w kolejnych godzinach nocnych do wyników uzyskanych w badaniach Uniwersytetu Rowan w New Jersey zanotowano też w podobnych analizach przeprowadzonych w Bibliotece Appalachian State University w mieście Boone w Północnej Karolinie. Z pomiarów dokonywanych w semestrze zaczynającym się na jesieni 2014 r. wynikało, że liczba studentów korzystających z biblioteki o północy w czasie sesji kończącej semestr była dwa razy większa od ich liczby na początku semestru. Co więcej, spadek liczby korzystających z biblioteki w ciągu nocy był wyraźnie większy na początku semestru niż w trakcie sesji. Otóż w początkowej części semestru między godziną 24:00 a 3:00 w nocy liczba korzystających z biblioteki spadała o 88%, a między godziną 3:00 a 6:00 o kolejne 47%. Natomiast w okresie sesji tempo ubywania użytkowników słabło, bo między godziną 24:00 a 3:00 liczba korzystających z biblioteki zmniejszała się o około 76%, a między 3:00 a 6:00 o 55%, przy czym liczba osób przebywających w bibliotece o 6:00 rano była w okresie sesji średnio cztery razy większa niż o tej samej porze na początku semestru (Johnson & McCallister, 2015, p. 81). Te dane pokazują, że potrzeba korzystania z biblioteki w porze nocnej jest wyraźnie większa w czasie sesji niż na początku semestru i jednocześnie wynika z nich, że czas spędzony w bibliotece w godzinach nocnych będzie w czasie sesji egzaminacyjnych w przeliczeniu na użytkownika, znacząco dłuższy niż we wcześniejszych fazach semestru.

Podobnie prezentują się wyniki pomiarów dokonanych w Bibliotece Uniwersytetu Santa Clara w Kalifornii. Tak jak w innych bibliotekach akademickich notuje się tu duży spadek liczby osób korzystających z biblioteki w kolejnych godzinach nocnych. Uśrednione wyniki pomiarów

⁵Pomiary jesienne w Bibliotece Rowan University dały podobne wyniki. Między godz. 24:00 a 3:00 w nocy, spadek liczby użytkowników wynosił średnio 60%, a między 3:00 a 6:00 rano średni spadek liczby użytkowników wynosił kolejne 69% (Breakenridge, 2017).

w kolejnych kwartałach roku akademickiego 2015⁶ pokazują, że liczba użytkowników korzystających z biblioteki tuż po północy wynosiła średnio 233 osoby, ale po godzinie 2:00 spadała już do poziomu 82 osób. Po godzinie 4:00 pozostawały w bibliotece 34 osoby, zaś po 6:00 było już tylko 19 użytkowników (Chrzastowski & Nutefall, 2016, p. 186). Wynika z tego zatem, że średnia liczba użytkowników o godzinie 6:00 stanowiła tylko 8% liczby użytkowników o północy.

Powyższe obserwacje potwierdziły też dane zaprezentowane przez Sarę Laaker, a uzyskane podczas pomiarów korzystania w nocy z Biblioteki Uniwersytetu Waszyngtona w St. Louis w stanie Missouri. Pomiarów kwietniowe, a więc w zwykłym okresie roku akademickiego, oraz w maju, czyli w trakcie sesji egzaminacyjnej potwierdziły, że znacząco spada liczba studentów obecnych w bibliotece w kolejnych godzinach pracy nocnej. Oto dwa przykładowe zestawienia z pomiarów kwietniowych, gdy biblioteka była otwarta do godziny 2:00:

– w nocy z poniedziałku na wtorek o 23:00 w bibliotece przebywały 223 osoby, o 24:00 – 173 osoby, o 1:00 w nocy 110 osób, a o 2:00 już tylko 15,

– w nocy z niedzieli na poniedziałek o 23:00 w bibliotece było 147 osób, o 24:00 – 104 osoby, o 1:00 w nocy 70 osób, a o 2:00 tylko 4 (Laaker, 2011, p. 20).

Spadek jest ewidentny, ale do podanych wyników można mieć drobne zastrzeżenie metodologiczne. Wskaźniki uzyskane podczas pomiarów dokonywanych o godzinie, w której następuje planowe zamknięcie biblioteki, mogą być bowiem mylące. Z niskich liczb wówczas notowanych nie wynika przecież, że dlatego o godzinie 2:00 w nocy w bibliotece pozostawało tylko kilka osób, bo pozostali, którzy już bibliotekę opuścili, nie mieli sił lub ochoty, by wciąż z niej korzystać. Można bowiem założyć, że ochotę do dalszej pracy mieliby, ale wyszli z powodu spodziewanej godziny zamknięcia. Normalnym bowiem zjawiskiem jest systematyczne opuszczanie biblioteki przez użytkowników w czasie, gdy zbliża się planowa godzina zamknięcia, a nie w ostatniej chwili. Za bardziej miarodajne, w ocenie zapotrzebowania na korzystanie z biblioteki, należałoby więc uznać wyniki uzyskiwane przynajmniej na godzinę przed planowym zamknięciem. A te wskaźniki w Bibliotece w St. Louis nie były niskie. Podczas pomiarów kwietniowych liczba studentów pozostających w bibliotece o godzinie 1:00 była przeciętnie dwukrotnie niższa względem liczby notowanej o godzinie 23:00, jednak nie była bardzo niska i średnio wynosiła ok. 80 osób. To nie jest wskaźnik aż tak niski, by postawić pytanie o sens ekonomiczny utrzymywania dostępności biblioteki o tak późnej porze.

⁶ Chodzi o praktykowany w niektórych uczelniach kwartalny, a nie semestralny podział roku akademickiego.

Podczas pomiarów majowych, a więc w czasie ożywienia egzaminacyjnego, gdy biblioteka wydłużała pracę do 4:00 nad ranem, potwierdziły się przypuszczenia, że w tym okresie większa liczba studentów będzie skłonna pozostać w bibliotece w porze nocnej przez dłuższy czas. Największą liczbę studentów korzystających z biblioteki w środku nocy, zanotowano z niedzieli na poniedziałek, gdy o godzinie 1:00 było w bibliotece 210 użytkowników, o 3:00 ich liczba zmniejszyła się do 79 osób, a o 4:00 pozostał w bibliotece tylko jeden student (Laaker, 2011, p. 21). W sumie we wszystkich pomiarach majowych okazywało się, że o godzinie 3:00 nad ranem w bibliotece znajdowało się dwa-trzy razy mniej użytkowników względem ich liczby notowanej o godzinie 1:00, co jednak obiektywnie nie było liczbą małą. Z pomiarów dokonywanych w głównej bibliotece Uniwersytetu Waszyngtona w St. Louis nie wynikało zatem, żeby biblioteka w godzinach nocnych w sposób wyraźny pustoszała, a bardzo mała liczba osób opuszczających bibliotekę w momencie jej zamykania mogła wynikać z sukcesywnego jej opuszczania przez użytkowników w miarę, jak zbliżała się godzina zamknięcia.

Pomiary i badania w Bibliotece Uniwersytetu Waszyngtona w St. Louis uwidoczniły jeszcze jeden interesujący aspekt otwierania bibliotek uczelnianych w nocy. Okazało się mianowicie, że wśród zwolenników nocnego dostępu do biblioteki wcale nie przeważają studenci wyższych lat studiów, którzy finalizują studia i przygotowują dysertacje, ale studenci niższych lat. Ankietowanym zadano mianowicie pytanie o to, co oprócz gromadzenia zbiorów mogłaby biblioteka uczelniana zaoferować swoim użytkownikom. O ile studenci studiów magisterskich (*graduate*) wśród 10 możliwych odpowiedzi dopiero na szóstej pozycji stawiali możliwość otwarcia biblioteki w nocy, to wśród studentów studiów licencjackich (*undergraduate*), ta opcja zajęła wysokie drugie miejsce (Laaker, 2011, p. 16).

Przeprowadzone w St. Louis badania miały miejsce w 2011 r. Chęć korzystania z przestrzeni bibliotecznej w późnych godzinach nocnych i nad ranem przez znaczącą liczbę studentów ewidentnie przekonała władze uczelni do wydłużenia godzin otwarcia biblioteki. W tym samym roku postanowiono, na okres próbny, wprowadzić system pracy 24/4, dziś zaś Biblioteka Główna Uniwersytetu w St. Louis i w kwietniu, i w maju pracuje w systemie 24/7, co można sprawdzić z kilkutygodniowym wyprzedzeniem w interaktywnym kalendarzu działającym na stronie Biblioteki⁷.

Tu warto zauważyć, że takie interaktywne kalendarze można znaleźć na wielu stronach zagranicznych bibliotek uczelnianych, co świadczy o dużej dbałości o wygodę użytkownika. Każdy zainteresowany może bowiem z użyciem takiego narzędzia sprawdzić nawet z kilkumiesięcznym wyprze-

⁷ Washington University in St. Louis – Olin Library Hours: <<https://library.wustl.edu/units/olinlibrary/olin-library-hours/>> [dostęp: 22.07.2019].

dzeniem, jak będzie dostępna biblioteka uczelniana w określonym dniu roku akademickiego. Na przykład już latem 2019 r. na stronie Library West – biblioteki University of Florida – można było sprawdzić, że w kwietniu 2020 r. Biblioteka będzie otwarta 24 godziny przez wszystkie 30 dni⁸.

PRACA W NOCY W NIEKTÓRE DNI TYGODNIA?

Dodatkową informacją wynikającą ze wspomnianych wcześniej pomiarów przeprowadzonych w Bibliotece Rowan University, a istotną dla bibliotek różnicujących godziny otwarcia w zależności od dni tygodnia, jest swego rodzaju ranking tygodniowy mówiący o korzystaniu z biblioteki w jego kolejnych dniach. Otóż ten ranking, bez zagłębiania się we wskazania szczegółowe, przedstawia się następująco: wtorek, środa, poniedziałek, czwartek, niedziela, piątek i sobota. Oznacza to, że we wtorek i w środę, w kolejnych porach dnia, w bibliotece przebywa najwięcej użytkowników. Ostatnia w tym zestawieniu pozycja soboty może być zrozumiała, co tłumaczy się głównie weekendowym życiem towarzyskim studentów. Z wykresów godzinowych wynika bowiem, że w piątek po południu, gdy nadchodzi pora spotkań, zaczyna szybko spadać liczba osób obecnych w bibliotece. W sobotę natomiast ci najszybciej zregenerowani użytkownicy oraz ci, którzy w piątkowym życiu towarzyskim nie brali udziału, pojawiają się w bibliotece w większej liczbie dopiero wczesnym popołudniem, choć i tak jest to liczba wyraźnie mniejsza w porównaniu z tą samą porą w piątek. Co więcej, wyniki odwiedzin zanotowane przez bibliotekę w soboty są znacząco niższe w porównaniu z innymi dniami tygodnia. W porównaniu z wtorkiem czy środą w sobotę o tej samej porze przebywa w bibliotece pięć-sześć razy mniej osób. Pewnym zaskoczeniem we wspomnianym rankingu może być też wyraźnie wyższa w porównaniu z piątkiem i sobotą (gdy spojrzeć na konkretne liczby odwiedzających) pozycja niedzieli. Z pomiarów dokonywanych w Campbell Library w Rowan University w maju 2015 r. wynikało, że liczba osób korzystających z biblioteki w niedzielę w godzinach wieczornych była cztery-pięć razy większa w porównaniu z liczbą odwiedzających zanotowaną o tej samej porze w sobotę (Breakenridge, 2017). Może to być jednak zrozumiałe, gdyż potrzeba korzystania z biblioteki w niedzielę nasila się w miarę zbliżania się poniedziałkowych zajęć lub egzaminów. W piątkowy i sobotni wieczór ta presja jeszcze tak silnie nie występuje.

Wspomniane wcześniej badanie przeprowadzone w Bizzell Library w Oklahoma University również pozwoliło wyciągnąć wnioski w kwestii większej popularności nocnej dostępności biblioteki w określonych dniach tygodnia. Potwierdziło się zatem, że użytkownicy, którzy mają

⁸ University of Florida – UF Library Hours: <<http://www.uflib.ufl.edu/ps/hours/>> [dostęp: 22.07.2019].

zwyczaj korzystania z biblioteki w godzinach wieczornych i późnych nocnych, najczęściej robią to od poniedziałku do środy. Zrozumiałe jest, że intensywność korzystania z biblioteki uczelnianej w wieczory weekendowe jest mniejsza, zwraca jednak uwagę, że zmniejszone zainteresowanie korzystaniem z Bizzell Library notuje się nie od piątku, ale także w wieczór czwartkowy. Tłumaczy się to tym, że część studentów ma zwyczaj zaczynać weekend już w czwartek (Engel, Womack & Ellis, 2002, p. 103).

NOCNI UŻYTKOWNICY W BIBLIOTECE – WĄTPLIWOŚCI I OBAWY

Znikoma liczebność użytkowników bibliotek na granicy nocy i dnia, skłania do postawienia pytania o zasadność wprowadzania nie tylko systemu pracy całodobowej, ale nawet wydłużania czasu pracy znacząco po północy. Musi się bowiem pojawić wątpliwość i pytanie, czy jest ekonomicznie uzasadnione utrzymywanie dużej biblioteki akademickiej w gotowości do przyjęcia użytkowników o godzinie 5:00-6:00 nad ranem, skoro faktycznie liczba osób korzystających o tej porze z biblioteki zdecydowanie spada. Nawet jeśli biblioteka działa w trybie bezobsługowym, a więc bez bibliotekarzy w czytelnich, wypożyczalni i informatorium, to jednak ponosi się koszty utrzymywania zespołu pracowników ochrony, oświetlenia budynku i zasilania wszelkich urządzeń potrzebnych do sprawnego, wygodnego i bezpiecznego funkcjonowania ksiąźnicy. Czy więc mała, a czasem bliska zeru liczba użytkowników biblioteki w późnych godzinach nocnych lub nad ranem nie jest argumentem za tym, by jednak nie ponosić kosztów otwierania bibliotek o nietypowych porach, gdy biblioteka może, ale nie musi być otwarta?

W publikacjach dotyczących przedłużania czasu pracy na godziny nocne autorzy przyznają również, że w bibliotekach, w których analizowano taką potrzebę, pojawiały się wątpliwości, czy biblioteka nie będzie w godzinach nocnych wykorzystywana przez studentów bardziej do spotkań towarzyskich lub po prostu do spania. Tych obaw nie potwierdziły wspomniane już badania przeprowadzone w Bibliotece Appalachian State University w Boone. Analiza rodzajów aktywności studentów Appalachian State University nocą w bibliotece wykazała, że ich zdecydowana większość (96%) skupia się na korzystaniu z komputerów i studiowaniu, a tylko 3% użytkowników biblioteki uczestniczy w jakichś formach socjalizacyjnych. Pozostały 1% użytkowników zaliczony został do kategorii „śpiący” (Johnson & McCallister, 2015, p. 81).

Przy ocenie spodziewanych skutków nocnego otwarcia biblioteki pojawiają się też obawy, czy rano studenci nie pozostawią w bibliotece resztek jedzenia i ogólnego nieporządku. W praktyce – jak przyznają Peg Lawrence i Lynne Weber – takie obawy okazują się najczęściej bezpodstawne („groundless”), a w sprawozdaniach dotyczących pracy w nocy odnoto-

wuje się nieliczne zachowania odbiegające od przyjętych norm (Lawrence & Weber, p. 529; Johnson & McCallister, p. 82).

W badaniu przeprowadzonym w McLaughlin Library – bibliotece uniwersyteckiej w kanadyjskim mieście Guelph (Ontario) – również jako jeden z analizowanych problemów pojawiła się kwestia ewentualnego wykorzystywania biblioteki otwartej w nocy do spotkań towarzyskich. W analizie danych pomiarowych zastosowano więc podział na użytkowników indywidualnych, a także na pracujących w parach oraz w grupach. To słuszne podejście, bo choć organizacja przestrzeni bibliotecznej i zasady obowiązujące zwłaszcza w czytelnich sprzyjają zasadniczo pracy indywidualnej, to jednak można bardzo często zauważyć w bibliotekach pary osób albo grupy kilkusobowe, które podczas pobytu w bibliotece ewidentnie spędzają ze sobą czas, nawet jeśli nie realizują wspólnie jakiegoś zadania. W Guelph stwierdzono zatem, że w nocy obecność w bibliotece grup studentów wcale nie oznacza wspólnej pracy nad jakimś projektem. Właściwie studenci pracują we własnym zakresie, a obecność grup świadczy tylko o potrzebie wspólnotowości i utrzymywania więzi z rówieśnikami i znajomymi (Dol et. al., 2012, p. 6).

Podobnie jak z innych badań, także z tych wynikało, że ok. północy opuszcza bibliotekę większa część studentów (oryg.: *The exodus happens around midnight*) (Dol et. al., 2012, p. 4). Istotnie wpływa na to fakt, że około północy odjeżdżają ostatnie autobusy. Zauważono jednocześnie, że w sposób znaczący spada o tej porze liczba pojedynczych dziewcząt (Dol et. al., 2012, p. 4, 6). Obecność kobiet jest w ogóle jednym z ciekawszych zagadnień interesujących osoby zajmujące się analizą wykorzystania bibliotek w nocy. Z badań mianowicie wynika, że wśród nocnych użytkowników bibliotek akademickich nieznacznie przeważają mężczyźni. Nawet wtedy, gdy ogólny odsetek kobiet w uczelni jest wyższy niż odsetek mężczyzn. Pokazują to np. wyniki badań przeprowadzonych w Bibliotece Uniwersytetu Santa Clara w Kalifornii, gdzie okazało się, że 59% nocnych użytkowników biblioteki stanowili mężczyźni, a 41% kobiety. Mimo że z danych ogólnouczelnianych wynikała lekka przewaga kobiet, które stanowiły 51% ogólnej liczby studentów (Chrzastowski & Nutefall, 2016, p. 185). Jeszcze większą przewagę mężczyzn wśród nocnych użytkowników bibliotek akademickich odnotowano w Valley Library – Bibliotece Uniwersytetu Stanu Oregon (OSU). Jak podają autorzy badania, w uczelni tej stosunek liczby studiujących mężczyzn do liczby kobiet jest zbliżony do proporcji 50:50. Tymczasem według statystyki użytkownika biblioteki OSU w nocy ten stosunek wynosi przeciętnie 67:33 na korzyść mężczyzn (Sowell & Nutefall, 2014, p. 104). Nadreprezentatywność mężczyzn wśród nocnych użytkowników bibliotek nie jest jednak zaskoczeniem. W wielu publikacjach powtarzają się co prawda uwagi o braku poważniejszych incydentów i naruszeń regulaminu podczas nocnej pracy

biblioteki, co pozwala na stwierdzenie, że biblioteki otwarte w nocy są miejscami tak samo bezpiecznymi, jak za dnia. Jednak widać pora nocna, postrzegana jako ten mniej bezpieczny czas w ciągu doby, sprawia, że niektóre studentki – same lub pod wpływem rodziców – rezygnują z nocnej wyprawy do biblioteki.

GODZINA 2:00 W NOCY – OPTYMALNE ROZWIĄZANIE?

Z obserwacji dokonywanych w różnych bibliotekach wynika, że okolice godziny 2:00 w nocy, to czas, gdy już w sposób wyraźny zaczyna zmniejszać się liczba użytkowników przebywających w bibliotece. Na przykład z wywiadów przeprowadzonych przez Adama C. Bowmana z przedstawicielami bibliotek prowadzących obsługę całodobową wynika, że większość bibliotek po godzinie 2:00 w nocy obserwuje znaczący spadek liczby użytkowników („dramatic decline in patron numbers”) (Bowman, 2013, p. 233). Jest to spodziewane i naturalne, bo nawet osoby, które w fazę większej aktywności i wydajności wchodzi po południu i wieczorami, też w pewnym momencie muszą odczuć zmęczenie i wejść w fazę kryzysu. Wydaje się, że właśnie godzina 2:00 jest tym momentem, gdy „sowy” podejmują decyzję, że czas odpocząć. Z tego względu w niektórych bibliotekach uczelnianych, które nie pracują całodobowo, ale w okresach sesji egzaminacyjnych wydłużają czas otwarcia, często właśnie godzinę 2:00 w nocy ustala się jako moment zamknięcia biblioteki. Przykładem może być Library Learning Centre na Politechnice w Delft (Technische Universiteit Delft) w Holandii. Jak podaje strona internetowa Biblioteki, jest ona otwarta 365 dni w roku, również w święta narodowe. W zwykłych okresach pracuje w godzinach 8:00-24:00, ale w czasie sierpniowej sesji egzaminacyjnej wydłuża czas dostępu właśnie do godziny 2:00⁹.

Obserwowany w wielu bibliotekach spadek liczby użytkowników ok. 2:00 w nocy sprawia, że jednym z praktykowanych i efektywnych systemów podziału tygodniowego czasu pracy jest system, w którym od poniedziałku do czwartku biblioteka jest dostępna do 2:00, a od piątku do niedzieli pracuje kilka godzin krócej. Przykładem wdrożenia takiego systemu może być Biblioteka Główna Uniwersytetu w Denver, Colorado – Anderson Academic Commons. Tylko 20 dni w roku (według planu na okres od czerwca 2019 do czerwca 2020) Biblioteka jest dostępna przez 24 godziny, natomiast najczęściej w dni powszednie otwarta jest od 7:00 rano do 2:00 w nocy.

Anderson Academic Commons w Denver University jest więc przykładem biblioteki, która po analizie funkcjonalności zdecydowała się odejść

⁹ TU Delft – Opening times Library Learning Centre: <<https://www.tudelft.nl/en/library/using-the-library/opening-times-locations/library-learning-centre/>> [dostęp: 22.07.2019].

od wcześniej obowiązującego systemu 24/5 i skracając dobowy czas pracy przyjąć rozwiązanie bardziej uzasadnione ekonomicznie i organizacyjnie. Jak bowiem wynika z artykułu Bethany B. Sewell, w 2011 r. Biblioteka Uniwersytetu w Denver (wówczas pod nazwą Penrose Library) początkowo w sposób znaczący zwiększyła godzinową dostępność, przyjmując plan pracy z pięcioma dniami w tygodniu, w których gmach otwarty był non stop. W skali roku oznaczało to skok z poziomu 2469 godzin pracy do poziomu aż 7290 godzin (Sewell, 2013, p. 15). Jednak takie rozwiązanie okazało się nietrwałe i dziś system pracy Biblioteki Uniwersytetu w Denver można by w uproszczeniu określić jako 19/5 zamiast 24/5¹⁰.

Takie redukcje w bibliotekach, które próbowały wprowadzić dłuższe godziny pracy, ale ostatecznie się z tego wycofały, zdarzają się częściej. Na przykład w 2015 r. Sherman Fairchild Library w California Institute of Technology skróciła godziny otwarcia i przeszła z systemu 24/7 na bardziej uzasadniony i mniej kosztowny system 24/5 (Davis, Liu & Zhu, 2017, p. 1).

SYSTEM CAŁODOBOWY, ALE NIE CAŁOROCZNY

Jeszcze dekadę temu mogło się wydawać, że system 24-godzinnej dostępności będzie wprowadzać coraz więcej bibliotek akademickich w USA, a wynikało to z kolejnych raportów amerykańskiego Instytutu Badań Edukacyjnych Narodowego Centrum Statystyki Edukacyjnej (IES NCES) działającego przy Departamencie Edukacji USA. Z podsumowania tych danych za lata 1998-2008, opracowanego przez Denise M. Davis, wynikało, że w czasie tej dekady o 65% zwiększyła się liczba bibliotek otwartych przez 168 godzin w tygodniu, czyli 24 godziny każdego dnia (Davis, 2011, p. 20). Procentowo był to wzrost znaczący, choć rzeczywiste liczby nie były wysokie. Faktycznie bowiem bibliotek akademickich otwartych non stop w 1998 r. raport IES NCES wykazywał 20, natomiast w 2008 r. było ich 33. Wkrótce jednak okazało się, że ten wzrost został przyhamowany, a nawet nastąpił pewien regres. Oto bowiem według dwóch ostatnich raportów przygotowanych przez IES NCES¹¹, a dotyczących działalności bibliotek akademickich, liczba amerykańskich bibliotek uczelnianych otwartych siedem dni w tygodniu przez 24 godziny odrobinię się zmniejszyła. W raporcie z 2011 r. (dane za 2010 r.) widniała liczba 32 bibliotek otwartych przez pełne 168 godzin (Academic Libraries, 2010, p. 5), natomiast w raporcie z 2014 r. (dane z 2012 r.) takich bibliotek było 31 (Academic Libraries, 2012, p. 5).

¹⁰ University of Denver – University Libraries – Hours: <<https://library.du.edu/media/documents/year-calendar.pdf>> [dostęp: 22.07.2019].

¹¹ Od 2014 r. dane na temat bibliotek akademickich gromadzi Zintegrowany System Danych Edukacyjnych IPEDS (Integrated Postsecondary Education Data System – <https://nces.ed.gov/ipeds/>).

Warto jednak przyjrzeć się tym liczbom bliżej, bo dane szczegółowe pokazują, że ten niewielki spadek wynika właściwie ze zmniejszenia się liczby bibliotek akademickich otwartych całą dobę w uczelniach utrzymywanych ze środków publicznych (spadek z 15 w 2010 do 12 w 2012 r.), bo akurat w uczelniach prywatnych nastąpił lekki wzrost (z 17 w 2010 do 19 w 2012 r.). Statystycznie są to zmiany drobne, jednak pozwalają wysnuć ogólny wniosek, że systemu 24/7 nie można jeszcze określać mianem trendu. Należy jednak pamiętać, że podane liczby odnoszą się do tzw. przeciętnego tygodnia pracy biblioteki (*typical week*), co oznacza, że liczba bibliotek w ogóle w jakimś stopniu praktykujących system 24/7 będzie faktycznie większa, jeśli uwzględni się także biblioteki, które tylko okresowo wydłużają godziny pracy w czasie sesji egzaminacyjnych. Warto też zauważyć, że gdyby dane prezentowane przez amerykańskie NCES przyłożyć do statystycznych wskaźników IFLA/ISO/UNESCO z podziałem bibliotek na cztery kategorie (biblioteki otwarte do 20 godzin w tygodniu, biblioteki otwarte od 20 do 40 godzin, następnie od 41 do 60 i powyżej 60), to okaże się, że zdecydowana większość bibliotek akademickich w USA należy do tej ostatniej kategorii, a właściwie jest poza kategorią. Oto bowiem według wspomnianego raportu z 2014 r. (dane z 2012) na 3793 sprawozdające biblioteki akademickie w USA aż 3012 otwartych było w przeciętnym tygodniu dłużej niż 60 godzin, z czego 595 bibliotek nawet powyżej 100 godzin w tygodniu (Academic Libraries, 2012, p. 2).

Mała stosunkowo liczba bibliotek uczelnianych dostępnych w przeciętnym tygodniu w pełnym wymiarze 168 godzin jest w sumie zrozumiała. Większość bibliotek dostosowuje bowiem swoje godziny pracy do kalendarza akademickiego, skracając czas pracy w dniach i w okresach, gdy statystyki wykazują mniejszą liczbę odwiedzin (weekendy, wakacje), a wydłużając czas pracy w końcówkach semestrów i w okresie sesji egzaminacyjnych. Dlatego, gdy mowa jest o całodobowej dostępności bibliotek, to patrząc na większość tygodni w kalendarzu, zamiast traktować dosłownie hasło 24/7, należałoby mówić o systemie 24/5 lub 24/4. Tylko bowiem przez kilka tygodni w roku, tam gdzie w ogóle praktykuje się całodobową dostępność, można mówić o czasowym obowiązywaniu systemu 24/7.

Przykładem wdrożenia systemu 24/5 mogą być dwie główne biblioteki Uniwersytetu Stanowego North Carolina (NCSSU) – Hill Library oraz Hunt Library. W roku akademickim 2019/2020, w semestrze jesiennym (od końca sierpnia do grudnia) oraz wiosennym (od stycznia do kwietnia) biblioteki te otwarte są przez całą noc od niedzieli do piątku (w piątek i w sobotę biblioteki zamykane są o 22:00, a w sobotę i w niedzielę otwarte są od 9:00 rano). W czasie egzaminów grudniowych i kwietniowo-majowych Biblioteki przechodzą na system 24/7, ale w sumie jest to tylko 20 dni w roku. W okresie letnim nie ma dni, kiedy Biblioteki otwarte byłyby

przez 24 godziny, ale nawet w czasie wakacji dostępność godzinowa tych bibliotek może być dla użytkowników satysfakcjonująca, bo obie główne Biblioteki NCSU od poniedziałku do czwartku czynne są od 6:00 rano do 10:00 wieczorem (w piątki, soboty i niedziele nieznacznie krócej)¹².

W dużym stopniu całodobowo, choć w skali roku w mniejszym stopniu niż w Bibliotekach NCSU, jest dostępna Biblioteka Uniwersytetu Stanowego w Kent w stanie Ohio (Kent State University). Biblioteka KSU, tak jak wiele innych bibliotek, dostosowuje system godzinowy do spodziewanej wielkości odwiedzin wynikającej z kalendarza akademickiego, więc plan godzinowy tygodnia pracy nie jest stały, ale zależny od pory roku. Zatem od końca sierpnia do końca listopada działa tu system 24/5 (w piątek i w sobotę zamyka się o 22:00). W okresie grudniowej sesji egzaminacyjnej przechodzi się na system 24/7, w styczniu tylko w niektóre dni biblioteka pracuje całą dobę, ale od lutego do maja następuje powrót do systemu 24/5, a w czasie egzaminów majowych znów na krótko wraca system 24/7. W okresie wakacyjnym godziny pracy ulegają oczywiście skróceniu, ale i w tym czasie Biblioteka KSU jest dostępna w szerokim zakresie czasowym, pracując w dni powszednie ponad 14 godzin na dobę¹³.

Bardzo podobnie jak w Kent dostępność bibliotek w ciągu roku ustalono w Uniwersytecie Stanowym w Pensylwanii (Penn State University). Dwie główne Biblioteki tej uczelni – Pattee and Paterno Libraries – przez wiele tygodni w semestrze jesiennym i wiosennym są dostępne w systemie 24/5. W okresie grudniowej i kwietniowo-majowej sesji przechodzą na kilka dni na system 24/7, zaś w czasie wakacji skracają odpowiednio godziny, ale od poniedziałku do czwartku pracują co najmniej 13 godzin na dobę¹⁴.

CAŁODOBOWA DOSTĘPNOŚĆ BIBLIOTEK W CZOŁOWYCH UCZELNIACH ŚWIATA

Wydawać by się mogło, że na wprowadzenie systemu 24-godzinnego mogą sobie pozwolić biblioteki dużych, renomowanych i zamożnych uczelni. Tymczasem nie jest to wcale prawdziwość. Można bowiem łatwo wskazać uczelnie zajmujące czołowe miejsca w światowych rankingach, których biblioteki nie pracują dłużej niż do północy, jak też mniej prestiżowe uczelnie, których biblioteki udanie praktykują system całodobowy.

Oto np. w rankingu czołowych uczelni świata prowadzonym przez magazyn „Times Higher Education” (THE World University Ranking)

¹² North Carolina State University – Libraries & Hours: <<https://www.lib.ncsu.edu/hours/hill/>>, <<https://www.lib.ncsu.edu/hours/hunt/>> [dostęp: 15.07.2019].

¹³ KS University Libraries – Daily Hours: <<https://www.library.kent.edu/daily-hours/>> [dostęp: 15.07.2019].

¹⁴ Penn State University Libraries – Monthly Hours: <<https://libraries.psu.edu/monthly-hours/>> [dostęp: 15.07.2019].

piąte miejsce na świecie zajmuje Caltech czyli California Institute of Technology w Pasadenie. Z ogólnego planu pracy w tygodniu wynika, że poszczególne biblioteki Caltech nie są otwarte dłużej niż do północy. Wyjątkiem jest Sherman Fairchild Library pracująca w niektórych tygodniach roku w systemie 24/5. Jednak zasady szczegółowe podają, że studenci i pracownicy określonych wydziałów mogą – pod warunkiem posiadania legitymacji studenckiej (ID) – korzystać z wybranych bibliotek również w nocy. Na przykład studenci i pracownicy Wydziału Humanistycznego i Nauk Społecznych HSS (Humanities and Social Sciences) mogą w systemie 24-godzinnym korzystać z Dabney Library. Z kolei studenci i pracownicy Wydziału Geologii GPS (Geological and Planetary Sciences) mają 24-godzinny dostęp do Geology Library¹⁵.

Na czwartym miejscu w zestawieniu Times Higher Education jest inna renomowana politechnika – Massachusetts Institute of Technology. W ciągu roku są tygodnie, gdy niektóre biblioteki MIT otwarte są do północy, jak Hayden Library lub Rotch Library, albo przynajmniej do 23:00, jak Barker Library i Dewey Library. Ale żadna z bibliotek MIT nie jest otwarta przez 24 godziny¹⁶. Jednak dla studentów chcących uczyć się w nocy biblioteki MIT przygotowały pewne udogodnienie – 3 pomieszczenia pod nazwą „24/7 study spaces” zlokalizowane w Barker Library, Dewey Library i Hayden Library. Nie są to przestrzenie szczególnie duże (największa z nich w Barker Library ma 90 miejsc), ale przede wszystkim nie jest to rozwiązanie zgodne z ideą biblioteki dostępnej w nocy. Okazuje się bowiem, że do tych trzech otwartych w nocy „study spaces” wchodzi się innym wejściem niż do biblioteki, a poza tym – co najważniejsze – w miejscach tych nie ma dostępu do zbiorów (oryg. *There is no access to collections*)!¹⁷

Na trzecim miejscu w rankingu „Times Higher Education” jest Uniwersytet Stanforda. Biblioteki tej uczelni, choć czynne wieczorami, jednak zamykane są najczęściej przed północą. Jedynie w Lathrop Library, jednej z bibliotek Uniwersytetu Stanforda, znajduje się 24-hour study room, otwarty całą dobę. Również w wakacje. Z tym że jest to „room”, a nie cała biblioteka¹⁸.

Dwa pierwsze miejsca w tym rankingu zajmują uniwersytety w Oksfordzie i w Cambridge, co nie zaskakuje, bo „Times Higher Education” jest wydawnictwem brytyjskim¹⁹. Pobieźna analiza może prowadzić do wnios-

¹⁵ Caltech Library – Locations & Hours: <<https://www.library.caltech.edu/about/hours>> [dostęp: 15.07.2019].

¹⁶ MIT Libraries – Hours : <<https://libraries.mit.edu/hours/>> [dostęp: 15.07.2019].

¹⁷ MIT Libraries – Study Spaces: <<https://libraries.mit.edu/study/24x7/>> [dostęp: 15.07.2019].

¹⁸ Stanford Libraries – Library hours: <<https://library-hours.stanford.edu/>> [dostęp: 15.07.2019].

¹⁹ W tzw. rankingu szanghajskim uniwersytety w Oxford i Cambridge również zajmują wysokie pozycje w pierwszej dziesiątce na świecie, z tym że Oxford jest na miejscu 7, a Cambridge na 3. Zob. Academic Ranking of World Universities 2018: <<http://www.shanghairanking.com/>> [dostęp: 15.07.2019].

ku, że w porównaniu z wymienionymi wcześniej czołowymi uczelniami amerykańskimi biblioteki tych dwóch brytyjskich uczelni pod względem dostępności godzinowej wypadają nieco gorzej. Ale taki wniosek można wysnuć, gdy weźmie się pod uwagę tylko biblioteki główne, bo jeśli spojrzeć na biblioteki z całego systemu kolegiального tych uczelni, to okaże się, że dostępność godzinowa jest w nich zdecydowanie lepsza.

A zatem Biblioteka główna zajmującego 2 miejsce w rankingu THE Uniwersytetu w Cambridge w dni powszednie, w okresie od kwietnia do czerwca (tzw. Easter Full Term), pracuje do godziny 21:45, a w pozostałych miesiącach roku akademickiego tylko do 19:15²⁰. Biblioteki poszczególnych college'ów też w większości są otwarte tylko do wieczora, a czasem nawet wczesnego popołudnia. Jest kilka bibliotek, które pracują do północy lub nieco dłużej, jak Biblioteka w Queens' College otwarta do godziny 2:00 w nocy. Ale przede wszystkim jest wśród bibliotek kolegialnych i wydziałowych Cambridge University ponad 20 takich, które dla członków danej społeczności kolegialnej lub wydziałowej są dostępne non stop. Przykładem może być Lee Library w Wolfson College, która przez cały rok, z wyjątkiem tylko kilku dni w roku, jest dostępna w systemie 24/7²¹. Z kolei Jerwood Library w kolegium Trinity Hall podaje informację, że jest dostępna 365 dni w roku przez 24 godziny codziennie!²²

Podobna sytuacja ma miejsce w Uniwersytecie w Oksfordzie, zajmującym pierwsze miejsce w rankingu THE. Główna biblioteka uczelni – Bodleian Library – w dni powszednie otwarta jest „tylko” do godziny 22:00. Jednak studentom planującym pracę w nocy, pozostałe 30 bibliotek działających w systemie biblioteki Bodleiańskiej oraz biblioteki poszczególnych kolegiów, oferują pod względem czasu dostępu dużo więcej²³. W systemie bibliotecznym Uniwersytetu w Oksfordzie jest więc kilka bibliotek otwartych do późnych godzin nocnych, jak Lincoln College Library lub New College Library, które otwarte są do 2:00 w nocy. Ale przede wszystkim jest tu podobnie jak w Cambridge: ponad 20 bibliotek kolegialnych i wydziałowych dających członkom poszczególnych społeczności prawo wstępu przez całą dobę²⁴.

²⁰ Cambridge University Library – Opening hours: <<http://www.lib.cam.ac.uk/full-opening-hours>> [dostęp: 15.07.2019].

²¹ Wolfson College Cambridge – Library: <<https://www.wolfson.cam.ac.uk/current-students/library>> [dostęp: 15.07.2019].

²² Cambridge Libraries – Trinity Hall: <<https://www.libraries.cam.ac.uk/libraries-directory/trinity-hall>> [dostęp: 15.07.2019].

²³ Bodleian Libraries – Opening Hours: <<https://www.bodleian.ox.ac.uk/subjects-and-libraries/opening-hours>> [dostęp: 15.07.2019].

²⁴ Najbardziej zwięźle i dobitnie wśród bibliotek Uniwersytetu Oksfordzkiego o swoich godzinach otwarcia informuje Sir William Dunn School of Pathology Library. Informacja jest następująca: „Term hours & Vacation hours: Always open to departmental members ; Closed: Does not close”. Zob. <<https://www.bodleian.ox.ac.uk/subjects-and-libraries/opening-hours>>.

Zrozumiałe jest, że całodobowa dostępność bibliotek uczelnianych, zwłaszcza tych stosunkowo niewielkich bibliotek kolejalnych, polega na tym, że od pewnej godziny po południu (często jest to godzina 17:00) biblioteki te działają w trybie bezobsługowym (*unstaffed*). Wiele w tym względzie wyjaśnia uwaga przy informacji o dostępności St. Cross College Library w Oksfordzie, gdzie podano: „Twenty four hours throughout year for all Members of College with a key”! W małej bibliotece uczelnianej rozwiązanie jest więc proste. Student danego collegu dysponuje uniwersalnym kluczem, otwierającym drzwi do akademika, do pokoju studenta i do biblioteki. Może więc iść do biblioteki o dowolnej porze, również w czasie, gdy biblioteka pracuje w trybie bezobsługowym i sam ją sobie otworzyć. Takie rozwiązanie widać sprawdza się w bibliotekach kolejalnych, które działają trochę jak biblioteki domowe. Ale w dużej bibliotece uczelnianej, której zbiory liczone są w setkach tysięcy albo i milionach woluminów, dysponującej wieloma pomieszczeniami, rozlokowanymi czasem na kilku piętrach, zorganizowanie dostępu do biblioteki wymaga jednak większego sformalizowania i odpowiedniego poziomu kontroli.

Ten krótki przegląd dostępności godzinowej bibliotek w kilku czołowych uczelniach świata wyjaśnia, dlaczego według danych statystycznych, biblioteki uczelni brytyjskich wypadają w tej kategorii najlepiej. Obliczył to kiedyś Matthew Reisz z magazynu „Times Higher Education”, a podał w tekście pod znamienym tytułem „Chcesz iść do biblioteki o 3:00 w nocy? Wielka Brytania to właściwe miejsce”. Okazało się, że według danych serwisu „Times Higher Education”, gromadzonych w ramach World University Rankings, odsetek bibliotek z czołowych uczelni świata, które dawały swym użytkownikom dostęp przez 24 godziny na dobę wyniósł 8,5%, ale w grupie zawężonej do bibliotek uczelni brytyjskich ten odsetek wzrósł do 24% (Reisz, 2010).

MIEJSCE Z GNIAZDKIEM I INNE UDOGODNIENIA

W wielu publikacjach zajmujących się organizacją pracy bibliotek i wydłużaniem godzin ich pracy w porze nocnej powtarza się istotna teza, którą David Schwieder i Laura I. Spears przedstawiają jako pewną prawidłowość. Polega to na tym, że nocni użytkownicy oczekują od biblioteki przede wszystkim miejsca do nauki z odpowiednimi udogodnieniami, jak chociażby gniazdka elektryczne. Natomiast w mniejszym stopniu zależy im na korzystaniu ze zbiorów biblioteki i pomocy ze strony personelu bibliotecznego (Schwieder & Spears, 2017, p. 3). Dobitnie świadczą o tym wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez Schwiedera i Spears wśród użytkowników Biblioteki Uniwersytetu na Florydzie. Na pytanie o to, czego nocni użytkownicy oczekują od biblioteki i z czego chcą korzystać, najczęściej wśród możliwych odpowiedzi respondenci

wskazywali odpowiedź „gniazdko elektryczne” (90% wskazań), a drugą i trzecią pozycję w tym zestawieniu zajęły „miejsca do cichej nauki” i „kawiarnia”. Jednocześnie tylko 19% respondentów deklarowało chęć korzystania ze zbiorów bibliotecznych (Schwieder & Spears, 2017, p. 7). Nieco większy odsetek osób deklarujących chęć korzystania w nocy ze zbiorów bibliotecznych zanotowano podczas badań przeprowadzonych w Bibliotece Uniwersytetu Stanowego Minnesota (MSU) w miejscowości Mankato. Generalnie jednak we wszystkich tego typu badaniach stwierdza się, że studenci oczekują, iż biblioteka otwarta w nocy stworzy im przede wszystkim przestrzeń do spokojnej nauki. W Bibliotece MSU przebadano studentów korzystających z biblioteki uczelnianej między północą a godziną 2:00. Na pytanie o powód korzystania z biblioteki w godzinach nocnych wśród możliwych do wyboru odpowiedzi można było wskazać chęć skorzystania ze zbiorów drukowanych. Ale tę opcję (przy możliwości wielokrotnego wyboru) wskazało tylko 31% uczestników badania. Tymczasem najczęściej, bo przez 84% respondentów, wybierana była odpowiedź, że powodem nocnej wizyty w bibliotece była po prostu chęć cichej nauki (Lawrence & Weber, 2012, p. 535).

W analizach dotyczących nocnego korzystania z bibliotek jako problem badawczy pojawia się też kwestia czasu poświęconego przez użytkowników na nocną pracę w bibliotece. W domyśle zaś pojawia się kategoria użytkowników całonocnych. Praktyka pokazuje, a wynika to z całodobowych pomiarów liczby odwiedzin w różnych bibliotekach, że różnica między liczbą osób, które przebywają w bibliotece około północy a liczbą tych, którzy zostają do rana, jest znaczna. Można więc przyjąć, że całonocnych użytkowników jest niewielu, mimo że z deklaracji użytkowników wynikałoby, że wielu z nich byłoby gotowych spędzić w bibliotece całą noc. Świadczą o tym wyniki badania opisanego przez Maureen Richards, a przeprowadzonego wśród użytkowników biblioteki w Szkole Prawa Karnego Uniwersytetu w Nowym Jorku (John Jay College of Criminal Justice City University of New York). Stwierdzono mianowicie, że tylko 4% spośród osób odwiedzających bibliotekę w godzinach nocnych deklarowało chęć spędzenia tam czasu w wymiarze jednej-dwóch godzin, 45% użytkowników planowało pracę od trzech do sześciu godzin, zaś około 50% nocnych użytkowników zamierzało spędzić w bibliotece siedem i więcej godzin (Richards, 2016, p. 10). Rozbieżność między deklarowanym czasem pracy a praktyką wynikającą z pomiarów wynika zapewne z faktu, że praca w nocy jest dla wielu osób jednak poważnym fizjologicznym wyzwaniem, dlatego nieliczni spośród tych, którzy przychodzą do biblioteki w godzinach wieczornych, rzeczywiście zostają w niej do samego rana. Z drugiej strony do mniejszości należą też ci, którzy na nocną pracę w bibliotece zamierzają poświęcić mniej niż dwie godziny. I nie jest to zaskoczeniem, bo w porze nocnej, gdy zamknięta jest wypożyczalnia, w bibliotece nie mają potrzeby poja-

wiać się „przelotni użytkownicy”, których w ciągu dnia jest wielu, a którzy przychodzą na krótko, by coś wypożyczyć, czy odebrać złożone wcześniej zamówienie. W godzinach nocnych takich osób zatem nie ma, natomiast przeważają osoby, które chcą w nocy w bibliotece spędzić więcej czasu, przynajmniej trzy-cztery godziny. Z tego zaś wynika kilka oczywistych, lecz istotnych wniosków.

Po pierwsze zatem, osoba spędzająca w bibliotece większą część nocy będzie prawdopodobnie chciała skorzystać z toalety. Biblioteka powinna więc zapewnić nieprzerwany dostęp do toalet i zadbać o ich pełną funkcjonalność nie tylko za dnia. Dłuższa niż normalnie przerwa w zabiegach o utrzymanie czystości toalet, nawet przy zmniejszonej liczbie użytkowników, może spowodować w tym zakresie pewne problemy. Po drugie, osoba pracująca w bibliotece wiele godzin zapewne będzie mieć potrzebę pożywienia się i skorzystania z napojów. W opcji minimum należy więc dać użytkownikom dostęp do automatów z napojami i prostymi produktami spożywczymi. W bardziej zaawansowanej opcji należy zadbać o to, by funkcjonujące w budynku biblioteki kawiarnia, bar czy lokal typu *fast casual* pracowały w tym samym czasie co biblioteka, albo przynajmniej w pewnych okresach wydłużały czas pracy ponad przyjęty standard. Po trzecie wreszcie, osoba spędzająca w bibliotece długie godziny może – zwłaszcza w godzinach nocnych – odczuwać znużenie. Choć więc zasadniczo biblioteka nie jest miejscem dla osób szukających noclegu, to jednak warto zadbać o to, by wśród bibliotecznego umeblowania znalazły się sprzęty typu leżaki czy pufy, z których mogą chcieć skorzystać użytkownicy potrzebujący chwili relaksu i odprężenia.

ZNACZENIE BIBLIOTEK JAKO MIEJSC

Potrzeba korzystania z bibliotek w nocy, w czasie gdy najczęściej ich funkcjonalność jest częściowo ograniczona, świadczy szczególnie o tym, jak duże znaczenie ma dla użytkowników to, że stwarzają one po prostu wygodne miejsce do pracy. W kontekście owej wygody przypomina się wypowiedź Jamesa Thompsona, szefa biblioteki Uniwersytetu w Reading (Anglia), (zm. w 2015 r.), który w swej głośnej książce z 1982 r. pt. *The end of libraries*, kwestionował tę wygodę (w oryg. *convenience*), gdy pisał o nienadającej się do użytku bibliotece (*unusable library*), najczęściej zbyt dużej i zbyt szybko powiększającej się, by z niej efektywnie korzystać, w zbyt skomplikowany sposób uporządkowanej i do tego zbyt drogiej w utrzymaniu (Thompson, 1982, pp. 7-14). Pisał też, że: „Problem z bibliotekami polega na tym, że w absolutnym sensie nigdy nie mogą być wygodne. A wygoda dla osoby poszukującej informacji polega na udostępnieniu lub dostarczeniu informacji tam, gdzie jest; w swoim biurze, w swoim laboratorium, w domu” (Thompson, 1982, p. 26). Uznanie biblio-

teki za niewystarczająco efektywną czy niewygodną skłania do polemiki z Thompsonem. Bowiem nie dla każdego celem wizyty w bibliotece jest poszukiwanie informacji. Niektórzy udają się tam po prostu w poszukiwaniu miejsca do pracy. A informacje, jakie podczas tej pracy można zdobyć, czy to korzystając ze zgromadzonych w bibliotece zbiorów, czy też z dostępu online do wszelakich baz abonowanych przez bibliotekę, są niejako dodatkiem do owego miejsca. Skupiając się na informacyjnej funkcji biblioteki, Thompson przesunął na dalszy plan ten istotny w ocenie biblioteki czynnik, jakim jest odpowiednia aranżacja przestrzeni i atmosfera sprzyjająca intelektualnemu wysiłkowi. W czasach, gdy Thompson pisał „Koniec bibliotek”, zachłyśnięcie się możliwościami technologii komputerowej, która zapowiadała – z tamtej perspektywy – głębokie przeobrażenie bibliotek, było w sumie zrozumiałe. Pojawienie się możliwości gromadzenia coraz większych ilości informacji na coraz mniejszych przestrzeniach fizycznych oraz przesyłania na odległość coraz większych porcji danych w coraz krótszym czasie musiało obserwatorów z lat 70. czy 80. XX w., bez wątplenia fascynować i pociągać. Dziś jednak, w czasach gdy odbiorca korzysta z płynnego i doskonałego jakościowo przesyłu obrazów i sygnałów dźwiękowych, szybkość i wielkość przesyłu danych już tak nie zadziwia. Po latach fascynacji nową technologią, znajdującą szerokie zastosowanie także w bibliotekarstwie, należy na powrót spojrzeć na bibliotekę jak na przyjazne miejsce do spędzania czasu w różny sposób – zarówno w celu gromadzenia informacji i dla własnej nauki, jak też w celach rozrywkowych czy towarzyskich.

NOWY BIBLIOTECZNY PARADYGMAT

W środowisku bibliotekarskim od dłuższego czasu dyskutuje się o zasadniczej zmianie paradygmatu opisującego istotę i funkcje biblioteki. Mówi się w tym kontekście o przejściu od paradygmatu czytelniczego (*reading paradigm*) do paradygmatu uczenia się (*learning paradigm*) (Favier, 2014, pp. 196-197). Inny sposób opisu zmiany tego paradygmatu w odniesieniu do bibliotek akademickich zawiera się w stwierdzeniu, że w szkolnictwie wyższym następuje przejście od kultury nauczania do kultury uczenia się. Szczególnie dobitnie zmianę tę ujął Scott Bennett w zdaniu o zadaniach współczesnych bibliotekarzy, pisząc: „Naszym celem nie jest obieg książek, ale zapewnienie, że obieg wiedzy sprzyja uczeniu się” (Bennett, 2005, pp. 10-11)²⁵. Wydaje się jednak, że owa zmiana paradygmatu głównie wyraża się tym, że kluczowymi terminami opisującymi istotę biblioteki przestają być przede wszystkim słowa „zbiór, kolekcja, maga-

²⁵ Oryg.: *Our purpose is not to circulate books, but to ensure that the circulation of knowledge produces learning.*

zyn”, a na czoło w opisie tej istoty wysuwa się słowo „miejsce”. Stąd tak liczne w piśmiennictwie bibliotekoznawczym wypowiedzi pod hasłem „library as a place”.

Jeszcze do niedawna biblioteka była przede wszystkim postrzegana jako zbiór, przy którym stworzono miejsce do pracy. Dziś na odwrót – jest coraz częściej opisywana jako miejsce, w którym są odpowiednie warunki do pracy, a zbiór jest jednym z narzędzi, które tę pracę mają ułatwić. Zwraca przy tym uwagę nowe nazewnictwo. Coraz częściej bowiem w języku angielskim, obok określenia „biblioteka”, a nawet alternatywnie do niego, szczególnie w opisie struktury bibliotek akademickich, stosuje się określenia „learning commons” lub „information commons”, co ma się odnosić do funkcjonalnej przestrzeni edukacyjnej, odpowiednio zaaranżowanej, wyposażonej w niezbędne urządzenia techniczne i ewentualnie dającej dostęp do zbioru dokumentów²⁶.

Mogąc pracować w otoczeniu uporządkowanych tematycznie i wyselekcjonowanych merytorycznie książek i czasopism współczesny użytkownik biblioteki zyskuje komfort pracy. Jest w miejscu harmonizującym pracę naukową i tchnącym inspiracją. Nie musi koniecznie sięgać po te wszystkie wartościowe książki i czasopisma, bo często równie wartościowe ekwiwalenty znajduje w sieci. Ale wpatrzony w ekran laptopa ma jednak poczucie bycia we właściwym otoczeniu, stwarzającym odpowiednią atmosferę. Docenia też to – skupiając się niekiedy na źródłach cyfrowych – że może jednak w każdej chwili sięgnąć na półkę po encyklopedię czy podręcznik lub po archiwalny zeszyt drukowanego czasopisma.

O tym, że współczesny użytkownik biblioteki, a zwłaszcza biblioteki naukowej, wybiera często to miejsce przede wszystkim jako miejsce do pracy, niekoniecznie z zamiarem wykorzystania zgromadzonych w niej zbiorów, przekonują także autorzy opracowania pt. „Scenariusze przyszłości bibliotek”, pisząc: „Biblioteka to nie tylko zbiór książek, to także konkretna przestrzeń, w której można z nimi obcować w komfortowych warunkach, uczyć się lub pisać, także bez udziału książek, korzystając z atmosfery ciszy i skupienia” (Tarkowski & Bendyk, 2011, s. 18). Z marketingowego punktu widzenia bez wątpienia korzystne dla bibliotek jest stawianie ich w jednym rzędzie z muzeami, galeriami i innymi miejscami określanymi zbiorczo jako przestrzenie publiczne czy miejsca publiczne. Jednak będąc jedną z ważnych i niezbędnych przestrzeni publicznych, biblioteka pozostaje instytucją wypełniającą specyficzne zadania. Nie jest więc miejscem do spędzania czasu w jakikolwiek sposób, ale jednak w sposób z definicji ukierunkowany. W „Scenariuszach przyszłości bibliotek” autorzy rozważają, jakie miejsca mogłyby pełnić rolę alternatywy

²⁶ Zob. np.: Learning Commons [online]. Indiana University Bloomington: <<https://libraries.indiana.edu/learning-commons>> [dostęp: 20.08.2019].

dla bibliotek, pisząc, że mogą nimi być „(...) centra handlowe, księgarnie sieciowe, kluboksięgarnie, kawiarnie, domy kultury, świetlice, remizy, instytucje rekreacyjne i relaksacyjne (gabinety masażu, szkoły jogi, sauny, spa), kluby sportowe. W mniejszym stopniu przestrzenie publiczne – place, parki, ulice, środki transportu publicznego, kościoły” (Tarkowski & Bendyk, 2011, s. 22). Nasuwa się jednak pytanie, w którym z wymienionych miejsc publicznych człowiek potrzebujący ciszy i skupienia, żeby opracować jakiś materiał, przygotować się do egzaminu, napisać fragment dysertacji, przygotować recenzję itd., zrobi to tak sprawnie, jak w bibliotece. Odpowiedź jest oczywista – w żadnym.

ZAKOŃCZENIE

Dostęp online do elektronicznych źródeł informacji, uzyskiwany o dowolnej porze z dowolnych lokalizacji, poprzez urządzenia stacjonarne i mobilne, ma bez wątpienia wiele zalet, ale nie zaspokaja wszystkich potrzeb osób uczących się i prowadzących badania. A wśród tych potrzeb wciąż znacząca jest potrzeba skorzystania z miejsca, dającego komfort pracy w ciszy i w skupieniu lub możliwość pracy grupowej. Dla wielu osób takim miejscem jest przede wszystkim biblioteka – otwarta również w godzinach wieczornych i w nocy. Nocnymi użytkownikami bibliotek są zwłaszcza studenci, a potrzebę tę przejawiają szczególnie w okresach sesji egzaminacyjnych. Utrzymywanie przez całą dobę dostępności biblioteki akademickiej jako miejsca do nauki nie należy dziś do rzadkości, choć potwierdzana w różnych badaniach znikoma liczebność użytkowników obecnych w bibliotece na granicy nocy i dnia skłania do stawiania pytań o ekonomiczne uzasadnienie wprowadzania systemu całodobowego. Z drugiej jednak strony wykazywane w tych samych badaniach duże zainteresowanie możliwością korzystania z biblioteki o północy, a nawet w środku nocy, przekonuje o słuszności wydłużania godzin pracy bibliotek uczelnianych, a zamykanie bibliotek w dużych ośrodkach akademickich przed godziną 20:00 każe uznać za anachronizm.

BIBLIOGRAFIA:

- Academic Libraries (2010). *Academic Libraries: 2010 First Look* [online]. National Center for Education Statistics. U.S. Department of Education [dostęp: 10.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://nces.ed.gov/pubs2012/2012365.pdf>>.
- Academic Libraries (2012). *Academic Libraries: 2012 First Look* [online]. National Center for Education Statistics. U.S. Department of Education [dostęp: 10.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://nces.ed.gov/pubs2014/2014038.pdf>>.
- Bennett, Scott (2005). Righting the Balance [in:] *Library as Place: Rethinking Roles, Rethinking Space*. Washington, D.C.: CLIR, pp. 10-24.

- Bowman, Adam C. (2013). 24-Hour Academic Libraries: Adjusting to Change. *Journal of Access Services*, vol. 10, iss. 4, pp. 217-239.
- Breakenridge, Susan (2017). 24/7 Library Operations – Will They Actually Come? [online]. *Evidence Based Library and Information Practice*, vol. 12, no. 4 [dostęp: 15.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://journals.library.ualberta.ca/ebliip/index.php/EBLIP/article/view/29313/21449>>.
- Chant, Ian (2013). USF library again open 24 hours after student protest. *Library Journal*, no. 16, p. 18.
- Chrzastowski, Tina E.; Nutefall, Jennifer E. (2016). Is everything all right at night? Measuring user response to overnight library services. *Journal of Access Services*, vol. 13, iss. 3, pp. 179-198.
- Davis, Denise M. (2011). *Trends in Academic Libraries, 1998 to 2008* [online]. American Library Association [dostęp: 20.08.2019]. Dostępny w WWW: <<http://www.ala.org/tools/sites/ala.org.tools/files/content/librarystats/academic/ALS%209808%20comparison.pdf>>.
- Davis, Noelle; Liu, Tim; Zhu, Richard (2017). Caltech's Incredible, Shrinking Library [online]. *The California Tech* oct. 17, vol. CXXI, no. 4, p. 1 [dostęp: 19.08.2019]. Dostępny w WWW: <<https://caltechcampuspubs.library.caltech.edu/3229/1/Issue%204%2C%202017-18.pdf>>.
- Dol, Justine; et. al. (2012). „Late Night with McLaughlin”: Library usage during late evening hours [online], [dostęp: 19.07.2019]. Dostępny w WWW: <https://www.researchgate.net/publication/306254020_Late_Night_with_McLaughlin_Library_usage_during_late_evening_hours>.
- Eco, Umberto (2007). *O bibliotece*. Warszawa: Świat Książki.
- Engel, Debra; Womack, Kay; Ellis, Ursula (2002). Opening a Library 24 Hours. *Journal of Library Administration*, vol. 36, iss. 4, pp. 95-108.
- Favier, Laurence (2014). Library as place at the digital age. [w:] *Nauka o informacji w okresie zmian. Koncepcje, metody, badania, praktyki*. Praca zbior. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty; przy udziale M. Przystek-Samokowej i Z. Wiorogórskiej. Warszawa, Wydaw. SBP, s. 195-205.
- Francis, Simon (2009). Academic libraries and the financial crisis: experiences from Britain. *Zarządzanie Biblioteką*, nr 1, s. 121-133.
- Johnson, Ken; McCallister, Kelly (2015). Assessing the 24/5 Library: A Case Study in Data and Perspectives. *Journal of Access Services*, vol. 12, iss. 3-4, pp. 75-90.
- Laaker, Sarah (2011). Keeping the Doors Open: Exploring 24-Hour Library Access at Washington University in St. Louis [online]. *Research Library Issues: A Quarterly Report from ARL, CNI, and SPARC*, no. 277, dec. 2011, pp. 15-25 [dostęp: 5.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://publications.arl.org/rli277/16>>.
- Lawrence, Peg; Weber, Lynne (2012). Midnight-2.00 a.m.: what goes on at the library? *New Library World*, vol. 113, iss. 11/12, pp. 528-548.
- L.K. (1993). Carnegie Mellon student protest gets library hours restored. *American Libraries*, vol. 24, iss. 10, pp. 903-905.
- Manguel, Alberto (2008). *The library at night*. New Haven, London: Yale University Press.
- Reisz, Matthew (2010). You Want to Go to the Library at 3 am? Britain's the Place [online]. *Times Higher Education*, sept. 9, 2010 [dostęp: 25.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.timeshighereducation.com/news/you-want-to-go-to-the-library-at-3am-britains-the-place/413398.article>>.

- Richards, Maureen (2016). 24/7 Library Hours at an Urban Commuter College [online]. *Urban Library Journal*, vol. 22, iss. 1, art. 2 [dostęp: 18.07.2019]. Dostępny w WWW: <<http://academicworks.cuny.edu/ulj/vol22/iss1/2>>.
- Ryan, Nicky (2014). Students stage 'study-in' at UCC library over opening hours [online]. *TheJournal.ie* 2014 dec. 9th [dostęp: 12.08.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.thejournal.ie/ucc-campus-library-opening-hours-protest-sit-in-1823819-Dec2014/>>.
- Sanders, Mark; Hodges, Chris (2014). An Overnight Success?: Usage Patterns and Demographics of Academic Library Patrons During the Overnight Period From 11 p.m.-8 a.m. *Journal of Access Services*, vol. 11, iss. 4, pp. 309-320.
- Schwieder, David; Spears, Laura I. (2017). Studying the Night Shift: A Multi-method Analysis of Overnight Academic Library Users [online]. *Evidence Based Library and Information Practice*, vol. 12, no. 3 [dostęp: 18.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://journals.library.ualberta.ca/ebliip/index.php/EBLIP/article/view/28945/21416>>.
- Sewell, Bethany B. (2013). 24-Hour Access: Responding to Students' Need for Late Library Hours at the University of Denver. *Journal of Access Services*, vol. 10, iss. 1, pp. 14-27.
- Sowell, Steven L.; Nutefall, Jennifer E. (2014). Mysteries in the Night: An Exploratory Study of Student Use and Perceptions of 24/5 Hours. *Public Services Quarterly*, vol. 10, iss. 2, pp. 96-114.
- Tarkowski, Alek; Bendyk, Edwin (2011). *Scenariusze przyszłości bibliotek*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego.
- Thompson, James (1982). *The end of libraries*. London: C. Bingley.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 13 listopada 2019 r.

Dariusz Grygowski
Faculty of Journalism, Information and Book Studies
University of Warsaw
e-mail: dargry@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0003-2155-2931

ACADEMIC LIBRARIES AT NIGHT – PART ONE – FOREIGN EXPERIENCE

KEYWORDS: Academic libraries – organization and management. Academic libraries – hours. Academic libraries – night services.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – Availability of all services twenty four hours a day and seven days a week usually is abbreviated as 24/7. With regard to library services it means not only virtual, remote access to library resources and services but also permanent, physical access to library reading rooms and collections stored there. However, there are not many libraries in the world open round the clock. On the other hand there is an emerging tenden-

cy to extend library hours, in particular academic libraries do that in response to students' needs. The aim of this article is to present foreign academic library experience as regards night library services. **Research methods** – The author analyzed literature on library organization and management, focusing on the publications discussing the results of research on the use of libraries at night. In addition regular and non-standard academic library hours displayed on the library websites were analyzed. **Results and conclusions** – Studies on user needs and night library user counters definitely show that extended library hours are justified. The decreasing number of library users during late night hours is obvious and expected. However, the number of users interested in onsite access to academic library collections around midnight (or even later) usually is so high that justifies the decision to extend library hours in selected periods of an academic year.

KRYSTYNA HUDZIK
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Biblioteka Główna
e-mail: k.hudzik@umcs.lublin.pl
ORCID: 0000-0002-1449-828X

PARADYMATY GROMADZENIA ZBIORÓW W CZASACH TRANSFORMACJI CYFROWEJ – MIĘDZY INFORMACJĄ A PAMIĘCIĄ

Krystyna Hudzik – dr, pracuje w Bibliotece Głównej UMCS w Lublinie. Autorka książki i kilkunastu artykułów dotyczących niemieckiego bibliotekarstwa. Swoje zainteresowania rozwijała dzięki stażom i praktykom odbytym w bibliotekach uniwersyteckich w Niemczech i w Austrii (Jena, Kolonia, Tybinga, Konstancja, Karlsruhe, Wiedeń) oraz w trakcie rocznego pobytu w Instytucie Nauki o Bibliotece i Informacji Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie. Książka *Biblioteki uniwersyteckie w Niemczech w epoce cyfrowej: ciągłość i zmiana* Warszawa: Wydaw. SBP, otrzymała wyróżnienie Rektora Uniwersytetu Warszawskiego dla publikacji akademickiej w dziedzinie nauk społecznych i humanistycznych w konkursie na najlepszą książkę akademicką i naukową ACADEMIA 2018.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki uniwersyteckie. Gromadzenie zbiorów. Książki elektroniczne – modele gromadzenia. Otwarty dostęp. Zasoby cyfrowe.

ABSTRAKT: **Teza/cel artykułu** – Omówienie i porównanie paradygmatów polityki gromadzenia, realizowanej we współczesnych bibliotekach uniwersyteckich, które w sferze organizacji, dostępu i usług łączą zbiory drukowane z zasobami cyfrowymi. Zmiany w zakresie strategii i metod doboru literatury określa zestawienie dwóch słów kluczowych „dostęp” i „posiadanie” (ang. *access versus ownership*), co wskazuje na to, że zadanie bibliotek coraz bardziej koncentruje się na dostarczaniu użytkownikom publikacji potrzebnych teraz (ang. *just in time*). **Metoda badawcza** – Analiza treści tekstów zawartych w specjalistycznym piśmiennictwie oraz w informacjach zamieszczonych na stronach

internetowych wybranych bibliotek. Metodę tę uzupełniono o obserwację uczestniczącą związaną z wieloletnią pracą autorki w oddziale gromadzenia i uzupełniania zbiorów w bibliotece uniwersyteckiej. **Wyniki i wnioski** – W gromadzeniu zbiorów biblioteki powinny uwzględnić następujące elementy: (a) realizację bieżących potrzeb czytelników oraz korzystanie z nowych modeli gromadzenia, takich jak Demand-Driven-Acquisition; (b) włączenie się w rozwijanie idei Open Access; (c) pełnienie nadal zadań instytucji pamięci, która przechowuje i chroni zbiory oraz służy zachowaniu dziedzictwa nauki i kultury.

WSTĘP

Artykuł stanowi próbę ujęcia problemu gromadzenia zbiorów w aspekcie zmian paradygmatów określających politykę gromadzenia. Przyjmując, że paradygmat w języku greckim oznacza przykład, wzór (w znaczeniu, jakie nadał temu słowu w latach 60. XX w. Thomas Kuhn w dziele *Struktura rewolucji naukowych*, 1962), w kwestii gromadzenia zbiorów określana stosowany w danym czasie przez większość bibliotek wzór – koncepcję lub nawet filozofię gromadzenia. Procesy zmian dotyczą ostatnich kilku lat nazwanych czasem transformacji cyfrowej (ang. *digital transformation*), którą charakteryzują zarówno zmiany technologiczne, jak również nowy model zarządzania i ciągłe doskonalenie usług dla klienta, z troską o jego w najwyższym stopniu pozytywne doświadczenie (ang. *customer experience*). Wyróżnikiem tego procesu jest jednoczesne pojawienie się i zastosowanie mediów społecznościowych, urządzeń mobilnych, Internetu rzeczy i przetwarzania danych w chmurze (Transformacja, 2019). Warto zatem przyjrzeć się, jak w tej sytuacji odnajdują się biblioteki należące razem z archiwami i muzeami do instytucji pamięci (ang. *memory institution*).

ROZPOZNANIE PROBLEMÓW

Biblioteki współczesne nazywane są „hybrydowymi”¹. Łączą bowiem pod jednym dachem dwie kultury, niejako dwa światy – ten realny posiadanych zbiorów drukowanych (rozpoznany od stuleci, mający wypracowane procedury postępowania) i ten wirtualny, cyfrowy (nowy, ciągle rozwijający się), w którym biblioteki szukają dopiero swej tożsamości, a więc także i koncepcji oferowanych usług. Organizują dostęp do cyfrowej informacji w sieci i równocześnie kontynuują zadania związane z tra-

¹ Określenie „biblioteka hybrydowa” powstało w połowie lat 90. XX w. w środowisku brytyjskich bibliotekarzy dyskutujących nad nową koncepcją bibliotek akademickich w związku z reformą szkolnictwa wyższego. Wywodzi się od słowa „hybrydowy” inaczej eklektyczny, łączony, niejednorodny, który w odniesieniu do bibliotek oznacza sytuację przełomową, dwojaką, przejściową w procesie przechodzenia od druku do cyfrowości. Artykuły na ten temat, zob. m.in.: G. Piotrowicz: Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej, [online], [dostęp: 18.05.2019]. Dostępny w WWW: <<http://bg.p.lodz.pl/images/PDF/piotrowicz.pdf>>, Oppenheim Charles, Daniel Smithson. What is Hybrid Library? *Journal of Information Science*, 25 (1999), nr 2, pp. 97-112.

dycyjnym księgozbiorem, pełniąc zarazem obowiązki instytucji pamięci i miejsca archiwizowania dorobku piśmienniczego.

Prezentowane rozważania dotyczą współczesnych bibliotek naukowych, w szczególności tych funkcjonujących w uniwersytetach o charakterze uniwersalnym, realizujących zadania zapewnienia najnowszej literatury do badań i dydaktyki, jak również zachowania bogatych zbiorów historycznych, stanowiących dziedzictwo kultury. Jako partner nauki, biblioteki tradycyjnie pełnią funkcję porządkowania i systematyzowania końcowych efektów badań naukowych w formie publikacji, pośredniczą w przekazywaniu wiedzy oraz służą jej zachowaniu w postaci zgromadzonych i przechowywanych zbiorów. Rola bibliotek w badaniach zatacza symboliczne koło, bowiem są one obecne na początku i końcu procesu badawczego. Oznacza to, że naukowcy zazwyczaj zaczynają badania od zbiorów bibliotecznych odzwierciedlających aktualny stan wiedzy i kończą je w chwili pojawienia się wyników ich badań w katalogach i księgozbiorach bibliotek.

Wytworzona w ten sposób zależność straciła jednak na znaczeniu w miarę rozwoju zasobów cyfrowych, które dziś w znacznej części znajdują się poza bibliotekami. Chodzi przede wszystkim o zbiory, do których biblioteki mają tylko dostęp na zasadzie licencji zakupionych na czas określony, bądź też publikacje Open Access dostępne bez pośrednictwa bibliotek. Pierwotnym źródłem transformacji cyfrowej jest nauka, która zmienia się jako pierwsza tworząc nowoczesne technologie cyfrowe, a te z kolei zmieniają ją samą poprzez dostarczanie nowych narzędzi i metod badawczych oraz sposobów komunikowania. Z kolei zadaniem bibliotek jest dopasowanie się do nauki i nadążanie za jej oczekiwaniami. Biblioteki, chcąc dotrzymać kroku intensywnym zmianom w komunikacji naukowej, znajdują się pod silną presją z jednej strony, potrzeb/oczekiwań użytkowników, z drugiej zaś, oferty Internetu oraz rynku informacji i mediów, na którym panuje ostra konkurencja. W efekcie tych przemian zmieniają się również zachowania informacyjne czytelników, którzy uniezależniają/emancypują się od bibliotek jako pośredników w dostępie do informacji, co z kolei mobilizuje biblioteki do rozwijania nowych usług. Chodzi o dostęp online 24h do zasobów cyfrowych na osobistych laptopach i urządzeniach mobilnych, dający możliwość łatwego korzystania ze źródeł naukowych.

Biblioteki uniwersyteckie mają do czynienia z mediami cyfrowymi online od ponad dwudziestu lat, przeszły przez kolejne etapy ich gromadzenia i udostępniania, zaczynając od elektronicznych baz danych, czasopism elektronicznych w ofercie łączonej z wersją drukowaną, następnie przez proces przechodzenia na wersje czasopism tylko elektroniczne (ang. *e-only*), aż po elektroniczne książki. Praktyka postępowania z e-mediami w pracy bibliotek doczekała się wielu opracowań. Doświadczenia w tym

zakresie zostały przedstawione w licznych artykułach poświęconych najczęściej pojedynczym problemom, m.in. organizacji dostępów, tworzeniu konsorcjów czy współpracy z oferentami. Brak jest jednak całościowych studiów nad profilem gromadzenia i rozwoju zasobów cyfrowych we współczesnych bibliotekach, chociażby na wzór wypracowanych zasad polityki gromadzenia zbiorów drukowanych, które w formie pisemnej, jako ważny dokument, posiadają prawie wszystkie biblioteki naukowe na świecie (Grala, 1996). Również w programach organizowanych konferencji kwestie strategii gromadzenia podejmowane są najczęściej w formule „wybranych zagadnień” (Strategie, 2012). W perspektywie przyszłości bibliotek oraz procesów transformacji cyfrowej rozważają je badacze niemieccy (Ceynowa, Degkwitz, Kempf), których artykuły wykorzystano w niniejszym tekście.

Media cyfrowe online nie występują jako przedmiot gromadzenia w obowiązujących u nas przepisach o ewidencji materiałów bibliotecznych, które stanowi Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2008 r. w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych (Dz.U. 2008.205.1283 ze zm.). Z nowych mediów tylko dokumenty elektroniczne – dyskietka, płyta CD ROM i płyta DVD – wymienione są w „Wykazie jednostek ewidencyjnych stosowanych w sumarycznej i szczegółowej ewidencji wpływów”, będącym Załącznikiem Nr 3 do wymienionego Rozporządzenia. Natomiast licencje zakupione na dostęp do zasobów online rozliczane są obecnie jako usługa. Ostatnio pojawiła się nowa forma nabytków w postaci dostępu wieczystego do książek elektronicznych, który gwarantuje korzystanie z kupionych e-booków także w przypadku zmiany właściciela serwisu. Istnieje zatem realna potrzeba szerszego niż obecnie uwzględnienia mediów cyfrowych w przepisach dotyczących ewidencji gromadzonych materiałów.

Spośród problemów organizacyjnych i technicznych należy wymienić konieczność włączenia procesu gromadzenia do jednolitego systemu bibliotecznego, po to, by dane o nabytkach mogły być przetwarzane w innych jego modułach. Kwestia ta dotyczy szczególnie grupy bibliotek uniwersyteckich mających duży roczny wpływ bieżący, otrzymujących egzemplarz obowiązkowy publikacji krajowych i prowadzących wstępną ewidencję sumaryczną *Rejestr Przybytków*. Kilka z tych bibliotek kataloguje i udostępnia zbiory w systemie Virtua, lecz ich oddziały gromadzenia pracują poza wymienionym systemem i rejestrują wpływające materiały biblioteczne w oddzielnych, oddziałowych bazach wewnętrznych (często w programie Access), zgodnie z wymienionym ministerialnym Rozporządzeniem. Mamy więc sytuację prowadzenia podwójnej ewidencji materiałów bibliotecznych – sumarycznej (wstępnej) o nazwie *Rejestr Przybytków* w oddziale gromadzenia oraz – szczegółowej ewidencji wpływów, czyli *Inwentarza*, tworzonego już po skatalogowaniu zbiorów w oddziałach

je opracowujących. Między obydwoma bazami nie ma możliwości wymiany danych, a jeśli już ona istnieje, to jest ograniczona i utrudniona ze względu na różne programy komputerowe. Integracja funkcji gromadzenia i opracowania wydaje się dziś sprawą oczywistą i konieczną w celu racjonalizacji i przyspieszenia procesów bibliotecznych. Następnym etapem modernizacji stanowiloby przejście bibliotek na pracę w systemach nowej generacji, które umożliwiają zintegrowane zarządzanie mediami drukowanymi i cyfrowymi oraz pozwalają przetwarzać dane nie tylko bibliotek, lecz także dostawców i właścicieli licencji.

ZASADY GROMADZENIA ZBIORÓW DRUKOWANYCH I ZASOBÓW CYFROWYCH

W strukturach organizacyjnych bibliotek gromadzenie stanowi punkt wyjścia do dalszych obszarów działalności – opracowania, udostępniania, przechowywania i ochrony. Procesy tworzenia i bieżącego wzrostu własnych zbiorów mają mocne ugruntowanie w teorii i w praktyce bibliotekarstwa oraz stanowią ważny punkt odniesienia w relacji biblioteka – użytkownicy. W centralnym punkcie większości koncepcji usług bibliotecznych znajdują się do dziś własne zbiory, które biblioteki przygotowują do korzystania i pośredniczą w ich udostępnianiu.

Biblioteka rozumiana jest zatem przede wszystkim jako księgozbiór, którego dominujący obiekt – książka drukowana – dyktuje sposób działania. Wynika stąd prosty wniosek, że o tożsamości biblioteki decydują jej zbiory – jeśli nie ma zbiorów, to nie jest biblioteką. Taki tok rozumowania przedstawia Klaus Kempf w artykule zaczynającym się od pytania, czy w epoce cyfrowej nie żegnamy się ze zbiorami, skoro prognozy mówią, że biblioteka w przyszłości może być wszystkim, ale nie zbiorami (Kempf, 2014; Kempf, 2017; Anderson, 2011).

Zasoby cyfrowe są gromadzone drogą kupna, egzemplarza obowiązkowego oraz darów. Typologia dostępów online do źródeł elektronicznych według sposobu ich nabycia obejmuje:

- Licencje – zakupione usługi dostępu na podstawie umów licencyjnych do elektronicznych baz danych, czasopism i książek. Są to najczęściej roczne licencje oraz także krótkie, kilkudniowe (punktowe) dostępy na zasadzie *Pay-per-Use*, *Pay-per-View* i *Short-Term-Loan*.
- Dostęp bez licencji (bezpłatny) – publikacje Open Access i bezpłatnie dostępne źródła w Internecie.
- Dostęp w ramach elektronicznego egzemplarza obowiązkowego – bezpłatny dostęp do publikacji w sieci, otrzymywany na podstawie przepisów prawnych.
- Zasoby cyfrowe własne – digitalizowane zbiory bibliotek i zasoby repozytoriów uczelnianych.

Dwa pierwsze z wymienionych rodzajów zasobów cyfrowych – zakupione licencje dostępu oraz publikacje Open Access – będą przedmiotem dalszych rozważań, ponieważ mają pierwszoplanowe znaczenie dla rozwoju nauki oraz silnie oddziałują na tożsamość biblioteki i jej pozycję (funkcje i znaczenie) w relacji do nauki. Przypomnijmy, że podstawowym zadaniem bibliotek akademickich jest zapewnienie najnowszej światowej literatury potrzebnej do badań naukowych, którą dziś stanowią w znacznym stopniu elektroniczne czasopisma, książki i bazy danych, kupowane bezpośrednio u wydawców lub komercyjnych oferentów. Dostęp do tych zasobów w Polsce nabywany jest w formie licencji krajowych i konsorcyjnych w ramach Wirtualnej Biblioteki Nauki (WBN), finansowanych lub dofinansowywanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego². Zasoby WBN są uzupełniane poprzez zakup dodatkowych licencji przez poszczególne biblioteki, zgodnie z potrzebami i profilem badawczym danej uczelni. Centralnie koordynowany zakup najdroższych licencji dla polskich instytucji akademickich i naukowych oraz zarządzanie zasobami wiedzy i administrowanie dostępem przez Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego (ICM) Uniwersytetu Warszawskiego, stanowi rozwiązanie sprawdzone, efektywne i preferowane w wielu krajach, ze względu m.in. na większą możliwość negocjacji cen i oszczędność kosztów.

Z kolei Open Access funkcjonuje w komunikacji naukowej jako nowy model publikowania i stanowi integralny element rozwijanej idei otwartej nauki. Tym samym wpływa on na dotychczasowe formy współpracy środowiska nauki z bibliotekami, stawiając je wobec konieczności podjęcia nowych zadań. Open Access polega na bezpłatnym dla czytelników dostępie do publikacji w Internecie. W tej formie udostępniają także swoje zasoby biblioteki cyfrowe i repozytoria uczelniane. Te ostatnie należy postrzegać w szerszym kontekście otwartej nauki, bowiem repozytoria mają zapewnić nieograniczony dostęp w sieci do dorobku badawczego (ang. *research output*) danej uczelni, w tym m.in. do: danych badawczych,

² Zob. więcej. *Wirtualna Biblioteka Nauki*. [online], [dostęp: 10.11.2019]. Dostępny w WWW: <https://wbn.icm.edu.pl/o-wbn/> Tamże następujące informacje szczegółowe: „Obecnie WBN umożliwia dostęp do pełnych kolekcji czasopism kilkunastu najważniejszych światowych wydawnictw naukowych, zawierających łącznie ponad 8 tys. tytułów bieżących, z czego ok. 5 tys. dostępne jest w ramach licencji krajowych Elsevier, Springer i Wiley z prawem krajowej archiwizacji. W ramach licencji krajowych zakupiono także ok. 30 tys. e-książek oraz ponad 10 tys. tomów serii książkowych, a dalsze 86 tys. e-książek Springera jest obecnie dostępnych testowo. Na zasadzie licencji krajowych dostępne są także czasopisma Science i Nature, platforma Ebsco agregująca czasopisma różnych wydawców oraz bazy abstraktowo-bibliometryczne Web of Science i Scopus wraz z dodatkowymi narzędziami analitycznymi InCites i SciVal. Obok licencji krajowych w ramach WBN dofinansowywane są licencje konsorcyjne na dostęp do międzynarodowych kolekcji czasopism ACS, AIP, APS, CUP, Emerald, IEEE, IOP, LWW, NPG, OUP i T&F; chemicznych baz danych Reaxys i CAS SciFinder; ekonomicznych baz danych EMIS, Passport i OECD oraz platform JSTOR, Knovel i Proquest agregujących czasopisma lub książki naukowe pochodzące od różnych wydawców”.

rozpraw doktorskich, oryginalnych prac wcześniej niepublikowanych, jak również pre- i postprintów artykułów pierwotnie zamieszczonych w tradycyjnych wydawnictwach (powtórne publikowanie). Jeśli chodzi o biblioteki cyfrowe, to ich zasoby w postaci zdigitalizowanych zbiorów historycznych – szczególnie ważnych dla badań humanistycznych i kulturowych – stały się szeroko dostępne dla czytelników w postaci nowoczesnej usługi online 24h. Materiały te są w przeważającej części cyfrowymi wersjami publikacji obecnych już od dawna w obiegu naukowym – ich internetowa dostępność jedynie ułatwia dziś uczynom prowadzenie badań niż wprowadza ich do tego, co dzieje się aktualnie w nauce. Digitalizacja oczywiście ma także istotne znaczenie dla zachowania, ochrony i archiwizacji posiadanych przez biblioteki drukowanych oryginałów.

Warto w tym miejscu krótko zasygnalizować sprawę roli egzemplarza obowiązkowego (eo) w archiwizacji powstających na bieżąco publikacji cyfrowych (ang. *born digital*). Eo stanowi źródło wpływu dla bibliotek o znaczeniu narodowym, regionalnym i wybranych bibliotek uniwersyteckich, które otrzymują publikacje cyfrowe w postaci fizycznych dokumentów (np. płyt CD-ROM) lub plików przesyłanych drogą e-mail. Nasuwa się pytanie o interesujące nas w artykule naukowe e-książki, czy są one przekazywane jako eo do uprawnionych bibliotek i tam archiwizowane? Z pewnością nie, ponieważ chronione są prawem autorskim i stanowią przedmiot sprzedaży w komercyjnych serwisach. Oznacza to, że obowiązkowego egzemplarza najnowszych książek w formatach eBook (EPUB, PDF, MOBI) Wydawnictwa Naukowego PWN nie otrzyma Biblioteka Narodowa w Warszawie, podobnie także do Niemieckiej Biblioteki Narodowej nie wpłyną książki w formatach eBook, na przykład Wydawnictwa Springer czy De Gruyter.

Gromadzenie mediów cyfrowych kształtuje nowe sposoby postępowania, warto zatem porównać je z zasadami nabywania zbiorów drukowanych po to, by wskazać różnice między nimi.

Oto znane nam dotychczas paradygmaty – zasady, praktyki i koncepcje – gromadzenia zbiorów drukowanych (Kempf, 2014, s. 378-379):

1. Gromadzenie uwzględnia perspektywę ewentualnego korzystania w przyszłości (ang. *just in case*) z ukazujących się publikacji (tytuł może się przydać, może być poszukiwany).

2. Decyzja o nabyciu dotyczy pojedynczego tytułu książki czy czasopisma w odniesieniu przede wszystkim do lokalnych/własnych zbiorów oraz zgodnie z przyjętymi kryteriami gromadzenia w danej bibliotece, mającego postać oficjalnego dokumentu.

3. Decyzję podejmuje bibliotekarz odpowiadający za daną dziedzinę (specjalista dziedzinowy), który sprawuje pieczę nad całościowym rozwojem księgozbioru z danej dziedziny, dbając o jego kompletność i reprezentatywność.

4. Efektem gromadzenia jest nabywanie na własność materiałów bibliotecznych, które są ewidencjonowane i inwentaryzowane jako dobra powiększające zasobność (majątek) biblioteki. Zarządzanie zbiorami drukowanymi – podobnie, jak innymi dobrami ekonomicznymi – odbywa się zgodnie z prawem własności, to znaczy według regulaminu własnego bibliotek, m.in. przez wypożyczanie własnym czytelnikom oraz także wypożyczanie międzybiblioteczne czytelnikom innych bibliotek. Gromadzenie prowadzone jest z myślą o udostępnianiu i przechowywaniu.

I teraz analogiczne paradygmaty gromadzenia licencjonowanych zasobów cyfrowych (Kempf, 2014, s. 379-382):

1. Gromadzenie oparte jest na założeniu dostarczenia informacji na czas, wtedy, gdy jest potrzebna (ang. *just in time*). Decydujące nie jest już pytanie o długotrwałość, w miarę kompletne i reprezentatywne rozwijanie księgozbioru z poszczególnych dziedzin, zgodnie z przypuszczalnie przyszłymi zainteresowaniami czytelników, ale szybkie reagowanie na bieżące ich potrzeby. Celem są usługi świadczone 24h oraz dostarczanie informacji relewantnej i wyselekcjonowanej dla indywidualnego użytkownika.

2. Gromadzenie i dobór publikacji opiera się przede wszystkim na danych statystycznych rzeczywistego wykorzystania w określonym czasie poszczególnych tytułów czasopism, baz danych i książek, takich jak: liczba udanychostępów i przeszukiwań, czas czytania, liczba przeglądanych stron i liczba odrzuconych prób dostępu. Dostawcy serwisów dostarczają raporty i analizy potrzebne do ich ewaluacji, stanowiących podstawę do podjęcia decyzji o dalszym przedłużeniu licencji. System statystyk COUNTER jest standardowym instrumentem oceny, akceptowanym przez wydawców i biblioteki.

3. Wybór tytułów i decyzja o nabyciu do zasobów biblioteki jest powierzona w coraz większym zakresie użytkownikom dzięki zastosowaniu nowoczesnej technologii. W przypadku e-książek znany jest na świecie model zakupu kierowany potrzebami i wyborem czytelników (ang. *Demand-Driven Acquisition* – DDA lub *Patron-Driven Acquisition* – PDA).

4. W gromadzeniu mediów cyfrowych dominują oferty w formie pakietów. Stanowią one często produkt marketingowy sprzedawcy i nie zawsze są korzystne dla bibliotek. Elektroniczne czasopisma, książki i bazy danych sprzedawane są bezpośrednio przez wydawców, firmy księgarskie oraz agregatorów (Ebsco, ProQuest). Korzystne finansowo są zakupy konsorcyjnie o zasięgu regionalnym, narodowym, a nawet międzynarodowym, oparte na kooperacji bibliotek.

5. Biblioteki nie nabywają prawa własności do kupowanych zasobów cyfrowych, lecz muszą zadowolić się tylko prawem dostępu do źródeł informacji (ang. *access versus ownership*). Umowa licencyjna zezwala na dostęp czasowy w ściśle określonym terminie i na warunkach dla ściśle określonej grupy użytkowników w określonej formie. Kupowane od ko-

mercyjnych dystrybutorów zasoby cyfrowe na zasadzie pojedynczych i konsorcyjnych licencji chronione są prawami autorskimi. Biblioteki nie mogą udostępniać tych zasobów czytelnikom z innych bibliotek, m.in. zabronione są wypożyczenia międzybiblioteczne kopii pojedynczych artykułów z e-czasopism lub fragmentów tekstów z e-książek.

6. Dystrybutorzy zasobów cyfrowych korzystają z systemu zarządzania prawami cyfrowymi (ang. *digital rights management*, DRM) i stosują zabezpieczenia oparte na mechanizmach kryptograficznych lub innych metodach ukrywania treści, mające przeciwdziałać używaniu danych w formie elektronicznej w sposób sprzeczny z wolą ich dostawcy. W ten sposób blokują kopiowanie tekstów, ograniczając ustawowe prawa do korzystania na użytek prywatny z treści zakupionych utworów. Przeciwko tego rodzaju praktykom oraz za zrównaniem zasad korzystania z tekstów drukowanych i cyfrowych organizowane są akcje „The Right to E-Read” przez IFLA i EBLIDA (<http://www.eblida.org/e-read/what-we-want.html>).

7. Udostępnianie zasobów cyfrowych wymaga organizacyjno-technicznych inwestycji, administrowania danymi, integracji dostępów z całościową koncepcją usług biblioteki, a także zapewnienia szkoleń użytkowników. Ważną kwestią jest długoterminowa archiwizacja danych.

Wymienione powyżej w punktach zasady gromadzenia obydwu rodzajów mediów zostaną przedstawione w postaci tabeli, co pozwoli uchwycić różnice między nimi i zachodzące zmiany.

Przeгляд tego, co nazywamy paradymatami gromadzenia, pozwala stwierdzić, że stanowią one zespół zasad, praktyk i koncepcji potraktowanych jako wzór (gotowy do naśladowania) lub model (rozwiązania pożądaných/postulowanych) przez większość bibliotekarzy w danym miejscu i czasie. Nie są więc one wartościami uniwersalnymi, stałymi – są zmienne. Stymulatorem przemian ostatniego ćwierćwiecza jest kultura cyfrowa, której produkt w postaci nowych mediów stał się przedmiotem gromadzenia w bibliotekach tradycyjnie związanych ze zbiorami drukowanymi. Media cyfrowe i drukowane różni nie tylko sposób zapisu, forma fizyczna, modele ich gromadzenia czy udostępniania. Zbiory cyfrowe oddziałują znacznie szerzej, implikują bowiem pytania wychodzące poza gromadzenie – pytania o tożsamość biblioteki, o znaczenie pojęcia „zbiory” (księgozbiór), podstawowego przedmiotu jej działalności oraz o rolę użytkowników w odniesieniu do pełnionych przez bibliotekę funkcji, którzy nieuchronnie przejmują kompetencje bibliotekarzy, częściowo decydują o nabytkach, samodzielnie korzystają z informacji i zbiorów.

Tabela 1

Paradygmaty gromadzenia zbiorów drukowanych i licencjonowanych zasobów cyfrowych

Materiały drukowane (media tradycyjne, media analogowe)	Media cyfrowe
Zbiory	Zasoby
Posiadanie (<i>Ownership</i>)	Dostęp (<i>Access</i>)
Lokalność zbiorów. Biblioteka jako miejsce	Sieć i kooperacja. Dostępność niezależnie od miejsca i czasu
Zbiory Gromadzenie ukierunkowane na zbiory, zachowanie kompletności i reprezentatywności (<i>just in case</i>)	Użytkownik Gromadzenie ukierunkowane na bieżące potrzeby użytkownika (<i>just in time</i>). Celem jest dostarczanie informacji na czas, dokładnie wtedy, gdy jest potrzebna
Pamięć – zachowanie utrwalonej pamięci	Informacja – usługi dostarczania informacji
Bibliotekarz (specjalista dziedzinowy) odpowiada za dobór tytułów i decyduje o zakupie	Użytkownik uczestniczy w doborze tytułów i podejmuje decyzję o zakupie w modelach DDA i PDA
Ocena korzystania ze zbiorów możliwa, choć nie tak wieloaspektowa jak w serwisach elektronicznych	Ewaluacja nabytków oparta na danych statystycznych w formie raportów i wskaźników ich wykorzystania
Prawo własności	Prawo dostępu na warunkach zawartej umowy licencyjnej oraz prawo autorskie
Posiadanie na własność	Czasowa licencja, dostęp wieczysty
Udostępnianie według zasad własnego regulaminu bibliotek oraz prawo autorskie	Dostęp czasowy w ściśle określonym terminie i na warunkach dla ściśle określonej grupy użytkowników w określonej formie
Brak dodatkowych ograniczeń w korzystaniu z treści	Ograniczenia w korzystaniu z treści przez stosowanie systemu zarządzania prawami cyfrowymi (DRM)
Możliwość wypożyczeń międzybibliotecznych	Brak możliwości wypożyczeń międzybibliotecznych
Wartość stawki podatku VAT – 5%	Wartość stawki podatku VAT – 23%

MODELE GROMADZENIA KSIĄŻEK ELEKTRONICZNYCH

Modele, o których mowa, to składniki omawianych tu paradygmatów. Warto przypomnieć kilka faktów z historii rozwoju udziału czytelników

w gromadzeniu książek elektronicznych, bo od dawna stał się znanym sposobem doboru tytułów w bibliotekach naukowych. Jako model nabytków kierowany potrzebą i decyzją czytelnika ma różne określenia, najczęściej używanymi są *Demand-Driven Acquisition* (DDA) lub *Patron-Driven Acquisition* (PDA), (Patron, 2011; Patron, 2011a). Od niedawna funkcjonuje także w naszych bibliotekach – pierwsza wprowadziła DDA Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie jesienią 2018 r., uruchamiając opcję „Zakup Decyzją Czytelnika” w serwisie „eBook Academic Collection” firmy EBSCO (E-książki, 2019). Nieco później, w styczniu 2019 r., dołączyła do niej Biblioteka Główna UMCS w Lublinie, korzystająca z serwisu e-booków tej samej firmy (Zakup, 2019).

Sięgnijmy do początków korzystania z modelu DDA, które prowadzą do bibliotek w USA, powszechnie uważanych za kolebkę standardów i nowych trendów w bibliotekarstwie. W 1999 r. została zawarta pierwsza umowa na dostęp DDA pomiędzy platformą NetLibrary, agregatorem e-booków z siedzibą w miejscowości Boulder w Kolorado i konsorcjum bibliotek naukowych tego stanu (Colorado Alliance of Research Libraries). W obawie przed nieudaną inwestycją konsorcjum wynegocjowało z NetLibrary, że uczestniczące w nim biblioteki zapłacą tylko za te książki, z których czytelnicy skorzystali. Oferent przekazał rekordy bibliograficzne e-książek w celu wgrania ich do katalogów bibliotek konsorcjum. Ustalono, że każde drugie korzystanie z tytułu będzie podlegało zakupowi. W ten sposób rozpoczęła się współpraca z dostawcą, który zachęcony efektami, zaczął intensywnie rozszerzać ofertę o digitalizowane na szeroką skalę starsze, wcześniej publikowane książki. Biblioteki jednak stawiały warunki w postaci zamawiania i wgrywania do własnych katalogów tylko opisów książek aktualnych i najnowszych, a z czasem udało się wprowadzić dalsze ograniczenia istotne dla doboru tytułów, takie jak podział według dziedzin i wydawnictw oraz ustalenie górnej granicy ceny. Mimo udogodnień wprowadzanych przez agregatora wiele bibliotek wycofywało się jednak z konsorcjum, w 2006 r. pozostało w nim tylko sześć, ale i one wycofały swój udział, gdy NetLibrary wprowadziła warunek kupna dwóch egzemplarzy drukowanych za każdy wybrany e-book. Sam serwis zmieniał także często właściciela – w 2002 r. NetLibrary zakupiła firma OCLC, a w 2010 r. EBSCO, dając mu swoją nazwę i koncepcję własnej oferty DDA (Herb, 2016).

Na rynku książek elektronicznych pojawiało się i zniknęło wiele kolejnych firm. Jednym z pierwszych agregatorów e-books była MyiLibrary utworzona w 2004 r. przez amerykański Coutts Information Service. Jednak już w 2006 r. została ona przejęta przez kolejnego właściciela – Ingram Content Group, prowadząc nadal działalność pod swoją pierwotną nazwą MyiLibrary. Znaną firmą na rynku była założona w 1997 r. Ebook Library (EBL) z siedzibą w Australii (Ebook Corporation), oferująca wczesny wa-

riant PDA, określane terminem Demand-Driven Acquisition (DDA). We współpracy z Europejskim Centrum Badań Jądrowych (CERN) w Szwajcarii testowała w 2004 r. metody sprzedaży e-książek sterowane ich wykorzystaniem, które w praktyce handlowej wprowadzono dwa lata później (Herb, 2016). W roku 2013 EBL zmieniła właściciela, została przejęta przez firmę ProQuest, która dokonała jej połączenia z posiadaną od 2011 r. bazą Ebrary. Również MyiLibrary należy obecnie do platformy firmy ProQuest, globalnego agregatora ProQuest Ebook Central z ofertą e-booków nie tylko dla bibliotek akademickich, ale także publicznych i szkolnych. Jego przedstawiciel działający na rynku polskim proponuje bibliotekom usługi korzystania z zasobów oraz szkolenia, a jedną z ostatnich ofert stanowi interdyscyplinarna i pełnotekstowa baza ProQuest One Academic, umożliwiająca dostęp do różnych typów publikacji – czasopism, książek, dysertacji, źródeł prymarnych i filmów. Obejmuje zasoby cyfrowe czterech baz: ProQuest Central, Academic Complete, Academic Video Online i ProQuest Dissertations & Theses Global (ProQuest, 2019).

W obszarze anglosaskim model PDA był już w 2008 r. szeroko praktykowany w bibliotekach akademickich, a wkrótce dołączyły do nich także biblioteki europejskie. Na przykład w Niemczech w 2010 r. kilka bibliotek uniwersyteckich niemal jednocześnie wprowadziło PDA, korzystając z wielotysięcznych serwisów e-booków wymienionych wcześniej firm: EBL, Ebrary, MyiLibrary i Dawsonera. Z czasem usługę w tym modelu zaczęły oferować Wydawnictwa Springer i De Gruyter (Hudzik, 2017).

Kilka podsumowujących uwag na temat modelu PDA można ująć w następujących punktach:

1. PDA oferuje czytelnikom bezpośrednie przejście od wyszukiwań do właściwego tekstu książki. Ten bezpośredni proces dostępu stanowi jego zaletę i sprawia, że e-booki w modelu PDA spełniają oczekiwania gromadzenia zorientowanego na użytkownika.

2. Podstawę dokonywania wyboru tytułów przez czytelników stanowi wgranie do katalogów bibliotecznych jak największej liczby opisów bibliograficznych książek, które mogą oni sami zakupić (zakup dokonuje się automatycznie, czytelnicy nie wiedzą o tym, że go uruchomili). Inny wariant procesu kupowania polega na udostępnieniu platformy e-booków czytelnikom danej biblioteki na czas określony w umowie (wybrały go biblioteki w Polsce). W obydwu przypadkach biblioteki mają dostęp do statystyk korzystania oraz danych o stanie budżetu.

3. Rozwój modelu gromadzenia ukierunkowanego na potrzeby ma na celu efektywne gospodarowanie funduszami bibliotecznymi i zwiększenie stopnia wykorzystania nabywanych książek. Sprawdzenie osiągnięć w tym zakresie wymaga systematycznej ewaluacji efektów PDA, która powinna udzielić odpowiedzi na co najmniej dwa pytania: 1) czy opłaca się prowadzenie kupna na podstawie pierwszego korzystania z tytułu?

oraz 2) czy w ten sposób gromadzona literatura odzwierciedla tylko indywidualne potrzeby i zainteresowania, czy jest także ważna dla innych użytkowników?

4. Otwarta pozostaje kwestia oddziaływania PDA na rynek książki naukowej. Zwraca się uwagę na to, że wiele specjalistycznych monografii nie zostanie wybranych w tym modelu i biblioteki nie zakupią ich w momencie ukazania się. Oczekiwania są więc takie, by poza ofertą aktualnych e-booków, działał na rynku elektroniczny wariant *publishing-on-demand* (analogicznie do *print-on-demand*), który zapewniłby dostępność specjalistycznej literatury po wielu latach od jej ukazania się.

GROMADZENIE I OPEN ACCESS

Gromadzenie zasobów cyfrowych powinno uwzględniać publikacje Open Access (OA), ponieważ są one efektem badań naukowych i funkcjonują w komunikacji naukowej. Idea ta powstała ponad 15 lat temu w środowisku nauki, mając na celu tworzenie alternatywnej możliwości publikowania na zasadzie otwartego i bezpłatnego dostępu dla czytelników. Stanowi konkurencję dla tradycyjnej działalności wydawniczej (*Closed Access*), czyli prenumerowanych czasopism, kupowanych książek i baz danych. Los obydwu modeli publikowania nie jest ostatecznie przesądzony i obecnie funkcjonują one równolegle. Czynnikiem decydującym o ich przyszłości są pieniądze, ponieważ OA jest bezpłatny dla czytelników, lecz sam proces publikowania wymaga wysokich nakładów i stałego finansowania. Mamy więc do czynienia z możliwością przesunięcia funduszy na publikowanie artykułów OA zamiast na prenumeratę czasopism. W tym znaczeniu dotyczy on także budżetów bibliotek i środków przeznaczonych na zakup zasobów, co w przyszłości biblioteki powinny wziąć pod uwagę.

Zasadniczej zmiany należy upatrywać na płaszczyźnie współpracy nauki i bibliotek, które będą musiały przyjąć zupełnie nowe modele wykonywanej pracy i usług. Pojęcie Open Science łączy podstawowe elementy procesu badawczego: otwarte dane badawcze, otwartą komunikację i otwarty dostęp do publikacji. Będą one tworzone według kryteriów: wyszukiwanie – dostępność – interoperacyjność/współdziałanie – powtórne wykorzystanie, kryteriów wzmacniających potencjał współpracy oraz transfer informacji i wiedzy w Internecie. Biblioteki muszą więc planować swoją działalność w tym nowym ekosystemie nauki (Degkwitz, 2018, s. 440-445). Co zatem proponuje bibliotekom Andreas Degkwitz, autor jednego z najnowszych opracowań na ten temat? Sugeruje on zaangażowanie w rozwój standardów w zakresie tworzenia metadanych, poprawy wyszukiwania i korzystania z nowych mediów. Dotyczy to również publikacji OA, które powinny być łatwo znajdowane, czytane i długoterminowo dostępne. Zadania te mogą realizować biblioteki poprzez:

- włączenie publikacji OA do opracowania według przyjętych standardów tworzenia metadanych i wykazywania ich w katalogach;
- zapewnienie dostępu do publikacji OA w różnych formatach (PDF, HTML);
- przechowywanie publikacji OA w repozytoriach zapewniających długoterminową dostępność danych;
- eliminowanie ryzyka słabej i przypadkowej identyfikacji publikacji OA.

MIĘDZY INFORMACJĄ A PAMIĘCIĄ

Powróćmy do bibliotek hybrydowych działających w czasie przejściowym od druku do cyfrowości. Tę dychotomię wyrażają dwa terminy medioznawcze – bibliosfera i infosfera – określające czas w historii mediów zawarty pomiędzy przyjętymi datami progowymi 1500 i 2000 r. Pierwsza z dat, stanowi początek funkcjonowania książki drukowanej jako dominującego medium w procesie zwielokrotnienia, rozpowszechnienia i upublicznienia informacji. Druga, 2000 r., oznacza przejście do infosfery, którą charakteryzuje globalny dostęp do informacji w formie elektronicznego strumienia danych, a w kształtowaniu kulturowej pamięci oznacza nastanie czasu „między” jej materialnym zachowaniem i cyfrową dyfuzją. Obecną konstelację mediów jedni uważają za przyczynę strat w sferze kultury pamięci, drudzy zaś widzą w niej ziszczenie utopijnej idei wiedzy dostępnej bez ograniczeń (Toffler, 2006; Assmann, 2017).

Aktualną sytuację bibliotek należy uznać za charakterystyczną dla czasów zmiany, które można porównać do epokowego przejścia od rękopisów do druku – ono także wiązało się z rewolucyjnymi zmianami paradygmatów badań naukowych, a co za tym idzie również informacji i komunikacji naukowej. Stawiało pytania podobne do tych, z którymi dziś zmagamy się w związku z kolejną rewolucją – zmianą paradygmatów – powodowaną przejściem od mediów analogowych do cyfrowych (Degkwitz, 2018; Ceynowa, 2018a). Istota samej zmiany polega na wysyłaniu przez nowe media wyraźnych bodźców zachęcających do korzystania z nich i wypróbowania korzyści i możliwości, jakie dają one w zestawieniu z mediami „starymi”. Media cyfrowe radzą sobie z informacją lepiej pod wieloma względami, mają „wartość dodaną” w postaci wielu wariantów wyszukiwania, dostępności niezależnie od miejsca i czasu oraz szybkości w rozpowszechnianiu. Jednocześnie budzą one jednak także i pytania o treść, jej autentyczność, wiarygodność i możliwość długoterminowego zachowania. Pojawiają się głosy, że długotrwała pamięć jest zagrożona w sytuacji, gdy zasoby cyfrowe znajdują się poza bibliotekami (mającymi do nich tylko dostęp). Źródła cyfrowe dla nauki znajdują się na serwerach wydawnictw, firm księgarskich oraz agregatorów (Ebsco, ProQuest).

Wprawdzie wymienione instytucje komercyjne prowadzą ich archiwizację, lecz istnieje obawa, że będzie ona realizowana tylko tak długo, jak długo zasoby będą posiadały wartość rynkową i dobrze się sprzedawały. Agregatorzy są dość nowymi usługodawcami na rynku mediów, tworzą własną sieć handlową i oferują źródła sprzedawane im przez różnych wydawców. Często nie mają własnych serwerów, lecz korzystają z usług zewnętrznych firm informatycznych. Często też znikają z rynku, a ich serwisy przechodzą w ręce kolejnych właścicieli, co widać na przykładzie wcześniej prezentowanych agregatorów książek elektronicznych.

Archiwizacja i długoterminowa dostępność informacji cyfrowej wymaga zarówno tworzenia specjalnych programów, jak również nowych rozwiązań prawnych i instytucjonalnych. O wadze problemu świadczy budowanie narodowych strategii archiwizacji i podejmowanie decyzji na płaszczyźnie państwowej – politycznej. Takie strategie realizuje już kilka krajów od 2013 r., m.in. Australia, Wielka Brytania i od 2006 r. Niemcy (Witczak, Sobkowiak, 2014; Hudzik, 2017, s. 290-294). Jednym z projektów jest wprowadzenie i archiwizacja obowiązkowych egzemplarzy publikacji elektronicznych online oraz wybranych stron internetowych, m.in. niektórych gazet codziennych, wydarzeń kulturalnych i blogów zawierających ważne informacje.

UWAGI NA ZAKOŃCZENIE

W kontekście pytań o trwałość zasobów mediów cyfrowych prowadzone są dyskusje nad przyszłością gromadzenia w bibliotekach naukowych (Bibliothek, 2017; Schulze, 2016). Powraca się w nich do namysłu nad istotą pojęcia zbiorów bibliotecznych, ich rozwoju i ochrony dla przyszłości. Zbiory mają fundamentalne znaczenie dla kultury, bo to one jako fizyczne/materialne obiekty tworzą jej dziedzictwo. Biblioteki ze swymi lokalnymi zbiorami tekstów stanowią laboratorium do pracy humanistów, tak jak laboratoria badawcze – dla biologów czy fizyków. To, co najbardziej niepokoi, to fakt, że biblioteki naukowe wydają się dziś niepewne i zdeorientowane wobec podstawowego pytania o własną tożsamość. Rzecz w tym, że ich kulturowa misja wymaga od nich pewności co do tego, czym są i czemu służą. Taką pewność da się osiągnąć jedynie w procesie ich nieustannego namysłu nad sobą, w stale zmieniających się kontekstach kulturowych i technologicznych, w dyskursie wolnym od ekonomicznych kalkulacji, jakie narzuca im dziś chociażby komercyjna konkurencja ze strony takiego koncernu jak Google. Gromadzenie zasobów cyfrowych nadal stanowi ich zadanie wykonywane w takim samym zakresie i z taką samą odpowiedzialnością jak wcześniej czyniły to z rękopisami i książkami drukowanymi (Ceynowa, 2018).

Temat gromadzenia zbiorów bibliotecznych domaga się na zakończenie szerszego komentarza w formie filozoficznej refleksji o roli pamięci w budowaniu przyszłości w czasach kultury i wiedzy, dla których przestrzeń nie stanowi już granic. Niemiecki bibliotekoznawca, dyrektor generalny Bawarskiej Biblioteki Państwowej w Monachium, Klaus Ceynowa, mówi dziś może nieco emfaticznie, że „biblioteka jest gmachem dla myśli ze wszystkimi jej procesami poznawczymi, z duchowymi i światopoglądowymi walkami, z jej zagubieniami, pomyłkami i okrężnymi drogami, z jej zweryfikowanymi i sfalsyfikowanymi teoriami oraz – przynajmniej niekiedy także – wiecznymi prawdami” (Ceynowa, 2015). Odpowiedzialność za ten gmach mieszczący zmaterializowaną przeszłość i doświadczenie ludzkości nie może być odczuwana jako balast – konkluduje cytowany autor i zwraca uwagę na to, że nowe modele wsparcia dla bibliotek nie zachęcają do wysiłku na rzecz troski o powierzona „pamięć ludzkości”. Bardziej kierują się „ku nowym horyzontom” i finansują zadania biblioteki jako usługodawcy, warsztatu lub pośrednika w nabywaniu kompetencji czy też miejsca uczenia się albo miłego spędzania czasu. Pytanie, czy te zadania są pierwszoplanowe dla tożsamości biblioteki?

BIBLIOGRAFIA

- Anderson Rick (2011). Collections 2021: the future of the library collection is not a collection. *Serials* [online], 24 (3), pp. 211-215 [dostęp: 10.07.2019]. Dostępny w WWW: DOI: <<http://doi.org/10.1629/24211>>.
- Assmann Aleida (2017). Das kulturelle Gedächtnis zwischen materiellem Speicher und digitaler Diffusion. *Bibliothek und Wissenschaft*, 50, s. 1-18.
- Bibliothek (2017). *Bibliothek und Wissenschaft* 50 (2017): Die Zukunft des Sammelns an wissenschaftlichen Bibliotheken. Rocznik czasopisma w całości jest poświęcony tematowi „Przyszłości gromadzenia w bibliotekach naukowych”.
- Ceynowa, Klaus (2015). Vom Wert des Sammelns und vom Mehrwert des Digitalen – Verstreute Bemerkungen zur gegenwärtigen Lage der Bibliothek. *Bibliothek Forschung und Praxis*, 39, 3, s. 268-276.
- Ceynowa, Klaus (2018). Klaus Ceynowa über die Zukunft der Forschungsbibliothek. Wywiad przeprowadził dr Reinhard Laube. Klassik Stiftung Weimar, publikacja 16.02.2018 [online]. [Dostęp: 07.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.youtube.com/watch?v=FaCMrkBwx2I>>.
- Ceynowa, Klaus (2018a). Was zählt und was stört – Zukunftsperspektiven der Bibliothek: Zwischenrufe eines Erfahrungsübersättigten. In: *Kooperative Informationsinfrastrukturen als Chance und Herausforderung: Festschrift für Thomas Bürger zum 65. Geburtstag / Achim Bonte, Juliane Rehnolt* (Eds.). – Berlin, Boston: De Gruyter, s. 53-69.
- Degkwitz, Andreas (2018). Open Science. Kooperation zwischen Bibliothek und Wissenschaft. In: *Kooperative Informationsinfrastrukturen als Chance und Herausforderung: Festschrift für Thomas Bürger zum 65. Geburtstag / Achim Bonte, Juliane Rehnolt* (Eds.). Berlin, Boston: De Gruyter, S. 438-446. DOI: 10.18452/19440.

- E-książki (2019). *Zakup Decyzją Czytelnika* [online]. [dostęp: 07.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.buw.uw.edu.pl/zasoby-online/e-ksiazki/>>.
- Grala, Ewa (1996). Metodyka opracowania zasad gromadzenia zbiorów w bibliotekach Stanów Zjednoczonych. *Przegląd Biblioteczny*, 64, z. 2/3, s. 143-157.
- Herb, Silvia (2016). Patron-Driven Acquisition. In: *Praxishandbuch Bibliotheksmanagement*, Bd. 1. Rolf Griebel, Hildegard Schäffler, Konstanze Söllner (Hrsg.). Berlin [u.a.]: De Gruyter, s. 230-231.
- Hudzik, Krystyna (2017). *Biblioteki uniwersyteckie w Niemczech w epoce cyfrowej: ciągłość i zmiana*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Kempf, Klaus (2014). Sammlung ade?: Bestandsaufbau im digitalen Zeitalter. In: *Bibliotheken: Innovation aus Tradition: Rolf Griebel zum 65. Geburtstag*. Klaus Ceynowa, Martin Hermann [Hrsg.]. Berlin: De Gruyter Saur, s. 372-408.
- Kempf, Klaus (2017). Die Sammeltätigkeit in Zeiten der Hybridbibliothek. Eine bibliothekarische Perspektive. *Bibliothek und Wissenschaft*, 50, s. 59-106.
- Patron (2011). *Patron-driven acquisitions: history and best practices*. Ed. by David A. Swords. Berlin; Boston: De Gruyter Saur.
- Patron (2011a). *Patron-driven acquisitions: current successes and future directions*. Ed. by Judith M. Nixon, Robert S. Freeman, and Suzanne M. Ward., London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- ProQuest (2019) [online]. [dostęp: 07.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://proquest.libguides.com/biuletyn/PQ1Academic>>.
- Schulze, Timm Nikolaus (2016). Die Zukunft des Sammelns an wissenschaftlichen Bibliotheken 26.und 27. April 2016, Herzogin Anna Amalia Bibliothek in Weimar. *oIbib Das offene Bibliotheksjournal* [online], Bd. 3, Nr. 3, S. 64-69. [dostęp: 11.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.o-bib.de/article/view/2016H3S64-69/5489>>.
- Strategie (2012). *Strategie gromadzenia zbiorów w bibliotekach polskich: materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Pobierowo, 15-17 września 2011*. Pod red. Urszuli Ganakowskiej, Mirosławy Różyckiej; Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica.
- Toffler, Alvin (2006). *Trzecia fala*. Poznań: Wydaw. Kurpisz.
- Transformacja (2019). *Transformacja cyfrowa* [online]. [dostęp: 02.07.2019]. Dostępny w WWW: <https://www.governica.com/Transformacja_cyfrowa>.
- Witczak, Dorota; Sobkowiak, Krzysztof (2014). Problemy przechowywania danych cyfrowych w bibliotekach. *Biblioteka i Edukacja* [online], nr 5. [dostęp: 07.07.2019]. Dostępny w WWW: <<http://www.bg.up.krakow.pl/newbie/index.php/bie/article/view/70/69>>.
- Zakup (2019). *E-książki: Zakup Decyzją Czytelnika – eBook Collection (EBSCOhost)* [online]. [dostęp: 07.07.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.umcs.pl/pl/e-ksiazki.htm>>.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 18 listopada 2019 r.

KRYSTYNA HUDZIK

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Main Library

e-mail: k.hudzik@umcs.lublin.pl

ORCID: 0000-0002-1449-828X

PARADIGMS OF LIBRARY ACQUISITION IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION – HALFWAY BETWEEN INFORMATION AND MEMORY

KEYWORDS: University libraries. Library acquisition. Digital collections. E-books – acquisition models. Open access.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The author discusses and compares paradigms of acquisition policy employed in contemporary university libraries that merge printed and electronic collections as regards their organization, availability and related services. The shift in the strategy and methods of selecting resources is defined with two keywords “access versus ownership”, emphasizing that the library task increasingly becomes to provide the library users with publications just in time. **Research method** – The author analyzed the literature in the given field and information available on selected library websites, making the research complete with her own participant observation in the library acquisition department as its long-term staff. **Results/Conclusions** – As regards acquisition process libraries should take following factors into consideration: (a) responding to current user needs and using new acquisition models such as Demand-Driven-Acquisition; (b) participating in the promotion of Open Access idea; (c) remaining memory institutions that store and preserve information resources and saves the legacy of science and culture.

ADAM JACHIMCZYK
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski
e-mail: a.jachimczyk@uw.edu.pl
OBCID: 0000-0003-2917-6926

OCHRONA ZNAKÓW TOWAROWYCH PRZEZ BIBLIOTEKI W ŚWIETLE ZAWARTOŚCI BAZY DANYCH TMview

Adam Jachimczyk, dr, adiunkt w Katedrze Bibliografii i Dokumentacji na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania naukowe: zastosowanie technologii informatycznej w działalności informacyjnej. Opublikował m.in.: Internetowe zasoby bibliograficzne instytutów badawczych oraz jednostek Polskiej Akademii Nauk (2016). W: J. Franke i J. Woźniak-Kasperek (red.) *Bibliografia: historia, teoria, praktyka*: praca zbiorowa. Warszawa: SBP; razem z M. Chrapek i Z. Chrapkiem: *Web directories: selected features and their impact on directory quality* (2016). *Program-Electronic Library and Information Systems*, vol. 50 no 3; czy Otwarte dane badawcze. Casus polskich instytutów badawczych (2015). *Zagadnienia Naukoznawstwa*, nr 4.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki. TMview. Znaki towarowe.

ABSTRAKT: Teza/Cel artykułu – Celem artykułu jest przedstawienie aktywności europejskich bibliotek w zakresie rejestracji znaków towarowych. **Metody badań** – Analiza ilościowa objęła następujące zagadnienia: kraj, w którym dokonano zgłoszenia znaku towarowego, biblioteki z największą liczbą znaków zgłoszonych do rejestracji, rok zgłoszenia, status znaku, rodzaj biblioteki, rodzaj i typ znaku towarowego. Źródłem danych była baza TMview zarządzana przez Urząd Unii Europejskiej ds. Własności Intelektualnej. **Wyniki i wnioski** – Ogółem zidentyfikowano 380 zgłoszeń pochodzących z 24 krajów. Próbie rejestracji znaku podjęło 166 bibliotek. Tylko w 14 krajach biblioteki narodowe dokonały takiego zgłoszenia, biblioteki publiczne zrobiły to w 22 krajach, a biblioteki naukowe w 16. Bazy

danych znaków towarowych mogą być wykorzystywane do identyfikowania produktów i usług oferowanych bibliotekom, jak również pokazywać różne formy aktywności związanej z promowaniem książki i czytelnictwa na określonym obszarze.

WSTĘP

W literaturze przedmiotu działalność bibliotek stosunkowo rzadko jest rozpatrywana w kontekście zarejestrowanych przez nie znaków towarowych. Ten obszar, związany z ochroną własności intelektualnej, powszechnie raczej wiąże się z działalnością przedsiębiorstw produkcyjno-usługowych, mniej z działaniami podejmowanymi przez biblioteki. Biblioteki są postrzegane raczej jako miejsca dostępu do baz danych rejestrujących zgłoszenia patentowe czy znaki towarowe z uwagi na specjalnie przeszkolony personel potrafiący je efektywnie przeszukiwać na zlecenie użytkowników (Zhang, 2009; Sneed, 2000; Irvin, 2018).

Badacze zajmujący się bibliotekami niejednokrotnie podejmowali problem kształtowania przez nie wizerunku wśród swoich użytkowników. Wobec malejącej liczby czytelników, rozwoju łatwo dostępnych cyfrowych źródeł informacji (np. księgarni sprzedających tanie książki cyfrowe), biblioteki muszą podejmować pewne działania, które pokażą je jako miejsce dostępu do różnorodnych źródeł informacji, czy alternatywnego źródła rozrywki (Grabowska, 2011; Hood & Henderson, 2005; Hariff & Rowley, 2011). Te starania (określane mianem branding) mają zaprzeczyć dość powszechnemu negatywnemu stereotypowi placówki bibliotecznej jako stosunkowo mało przyjaznego miejsca, w którym w zasadzie nic się nie dzieje (Wojciechowski, 2006).

Częścią tych działań jest kształtowanie marki bibliotecznej, czyli znaków, terminów, symboli czy rysunków, które identyfikują bibliotekę i/lub oferowane przez nią produkty i usługi biblioteczne (*Leksykon zarządzania i marketingu w bibliotekoznawstwie*, 2019). Marka nie tylko zwiększa rozpoznawalność biblioteki wśród jej użytkowników, ale także powinna budować pozytywne skojarzenia z oferowanymi przez nią produktami lub usługami (Wójcik, 2019).

W ramach kształtowania marki tworzy się np. system identyfikacji wizualnej biblioteki, który obejmuje m.in. nazwę placówki, jej logo, kolorystykę, materiały informacyjne, stronę WWW (Wójcik, 2019; Curyło, 2018; Augustyn & Kawecka, 2011). Roughen, badając kilka amerykańskich bibliotek, ustalił, że tzw. branding najczęściej właśnie obejmował zmianę lub skrócenie nazwy biblioteki, opracowanie nowego logo, zmianę bibliotecznej witryny WWW, czy przygotowanie nowych materiałów promocyjnych (Roughen, 2016). Zainteresowanie badaczy budzi np. forma logo stosowanego przez biblioteki (Włoszczyńska, 2008; Fluda-Krokos, 2017; Kruszewski, 2011), które wg Jędrzeja Leśniewskiego jest w zasadzie je-

dynym elementem „... świadomie kształtowanej tożsamości wizualnej” (Leśniewski, 2014). Tak ukształtowana marka może podlegać ochronie prawnej i niektóre biblioteki podejmują starania na rzecz rejestracji znaków towarowych związanych z jej działalnością.

W polskim systemie ochrony własności intelektualnej pojęcie znaku towarowego zostało zdefiniowane w ustawie z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej. Jej znowelizowana wersja z dnia 20 lutego 2019 r. definiuje znak towarowy jako „...każde oznaczenie umożliwiające odróżnienie towarów jednego przedsiębiorstwa od towarów innego przedsiębiorstwa oraz możliwe do przedstawienia w rejestrze znaków towarowych w sposób pozwalający na ustalenie jednoznacznego i dokładnego przedmiotu udzielonej ochrony” (Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. *Prawo własności przemysłowej*, b.d.). Znakiem towarowym może być wyraz, łącznie z nazwiskiem, rysunek, litera, cyfra, kolor, forma przestrzenna, w tym kształt towaru lub opakowania, a także dźwięk (Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. *Prawo własności przemysłowej*, b.d.). Ale coraz częściej podejmowane są także próby rejestracji innych niestandardowych form znaków towarowych, np. zapachowych, smakowych, czy dotykowych (Mishra, 2008; Studziński, 2016).

Znak towarowy pełni kilka funkcji. Ryszard Skubisz zwraca uwagę na następujące: oznaczenie pochodzenia, funkcję jakościową i reklamową. Nabywca otrzymuje jasny przekaz, że towar lub usługa pochodzi od konkretnego przedsiębiorcy. Znak towarowy może też wskazywać potencjalnemu nabywcy na określone cechy użytkowe lub jakościowe produktu. Powinien też zachęcać do kupna produktu lub usługi (Skubisz, b.d.).

Organizacje, rejestrując znaki towarowe we właściwych urzędach ds. własności intelektualnej, kierują się różnymi motywami. Doceniają ich marketingowe znaczenie, rolę w lepszej identyfikacji określonego produktu czy usługi wśród wielu innych dostępnych na rynku. Starają się w ten sposób także chronić produkt przed nieuczciwą konkurencją ze strony innych podmiotów, np. w postaci wytworzenia imitacji produktu, ale znacznie gorszej jakości. Jest to też metoda sygnalizowania pewnych zmian, które zachodzą np. w strategii określonej korporacji (Castaldi, 2018; Flikkema, De Man, & Castaldi, 2014).

CEL ANALIZY

Badacze, poza nielicznymi wyjątkami (Roughen, 2017), nie wykorzystują zbiorów informacji o zgłoszonych do rejestracji znakach towarowych jako jednego ze źródeł informacji do analiz dotyczących aktywności bibliotek. Dla porównania, specjaliści reprezentujący inne obszary nauki nie unikają wykorzystania tego typu źródeł informacji, np. do analiz związanych z historią gospodarczą (Newton, 2010; Mercer, 2010), badania po-

ziomu innowacyjności wśród małych i średnich przedsiębiorstw (Flikkema i in., 2014), jak również analiz dotyczących innowacyjności w sektorze usług i marketingu (Millot, 2009).

W piśmiennictwie bibliologicznym brakuje odniesień do kwestii podejmowania przez biblioteki działań związanych z ochroną znaków towarowych. W związku z tym uzasadnione wydaje się zbadanie, czy i do jakiego stopnia europejskie biblioteki podejmują takie starania. W artykule, stosując analizę ilościową, zbadano następujące zagadnienia:

1. Kraje, w których dokonano zgłoszenia rejestracyjnego znaku towarowego.

2. Biblioteki z największą liczbą zgłoszonych do rejestracji znaków towarowych.

3. Rok zgłoszenia znaku do rejestracji.

4. Status znaku. W bazie TMview wyróżniono kilka statusów znaków towarowych:

a) wygasły. Oznacza, że upłynął okres ochronny i określona organizacja nie zdecydowała się na jego przedłużenie.

b) zakończony. Ten status może oznaczać, że urząd odmówił rejestracji znaku, ewentualnie sama organizacja wycofała zgłoszenie rejestracyjne.

c) zarejestrowany. Znak towarowy posiada prawo ochronne.

d) zgłoszony. Status oznacza, że trwa procedura rejestracji znaku.

5. Rodzaj biblioteki. Wszystkie zidentyfikowane biblioteki przypisano do jednej z następujących grup: naukowe, narodowe, publiczne. W przypadku konsorcjów bibliotecznych wyróżniono wszystkie rodzaje bibliotek, które należą do danego konsorcjum.

6. Rodzaj znaku towarowego. W tej części analizy zastosowano typologię stosowaną w bazie TMview, która obejmuje 20 różnych rodzajów znaków towarowych (m.in. słowne, graficzne, dźwiękowe, hologramy, znaki trójwymiarowe, kombinowane). Niemniej jednak EUIPO zastrzega, że „w zależności od urzędu, pojęcie znaków graficznych może się nieco różnić: Jeżeli znak graficzny zawiera również nazwę (posiadanie nazwy jest charakterystyczne dla znaku słownego), niektóre urzędy sklasyfikują ten znak graficzny jako kombinowany znak towarowy” („Pomoc PL”, b.d.).

7. Typ znaku towarowego. Wszystkie znaki przypisano do jednej z dwóch kategorii:

a) znak o charakterze organizacyjnym, którego celem jest identyfikacja określonej jednostki;

b) znak produktowy, którego zadaniem jest informowanie o produktach i usługach oferowanych przez daną jednostkę.

KRYTERIA DOBORU MATERIAŁU DO ANALIZY

Źródłem danych była baza TMview („TMview”, b.d.) zarządzana przez Urząd Unii Europejskiej ds. Własności Intelektualnej (European Union Intellectual Property Office – EUIPO). Zawiera ona dane dotyczące znaków towarowych zarejestrowanych we wszystkich krajach Unii Europejskiej, jak również dane pochodzące z krajów współpracujących z EUIPO (np. Chile, Kanada, Szwajcaria, Stany Zjednoczone). Aktualizowana codziennie baza w dniu 26 października 2019 r. liczyła ponad 53 miliony rekordów.

W celu wybrania danych do analizy przeszukano bazę pod kątem znaków towarowych zgłoszonych do rejestracji przez biblioteki. Do formularza wyszukiwawczego w polu Zgłaszający (*Applicant*) wpisano słowo „biblioteka” w językach krajów należących do UE. Przy wyszukiwaniu zastosowano rozmycie 50% w celu wyszukania jak największej liczby jednostek używających w nazwie słowa biblioteka.

Dane pobrano 7 maja 2019 r. W rezultacie wyszukiwania otrzymano dane dotyczące nie tylko samych placówek bibliotecznych, lecz także podmiotów, których nazwa zawiera słowo biblioteka. W analizie pominięto jednostki, które nie są bibliotekami, stowarzyszenia działające na rzecz bibliotek, czy przedsiębiorstwa obsługujące biblioteki, np. dostarczające oprogramowanie biblioteczne; uwzględniono natomiast konsorcja biblioteczne. Do analizy otrzymano zbiór liczący 380 rekordów. Badanie dotyczące rodzaju biblioteki, typu znaku towarowego przeprowadzono między majem a październikiem 2019 r.

Autor jest świadomy pewnych ograniczeń związanych z wyszukiwanym zbiorem danych. Przy tak skonstruowanym zapytaniu w zbiorze nie uwzględniono placówek bibliotecznych, które nie używają terminu biblioteka w nazwie. Niewiadomą pozostaje także kompletność bazy danych. Jak zaznacza organ odpowiedzialny za utrzymanie bazy TMview, może ona nie zawierać kompletu danych pochodzących z danego kraju.

Nie do końca także wiadomo, jak biblioteki rejestrują swoje znaki towarowe, czy same, czy za pośrednictwem organu nadzorującego. Jednostki administracji państwowej lub samorządowej niejednokrotnie rejestrują takie znaki, ale nie zawsze było możliwe ustalenie, czy dotyczą one określonej biblioteki, czy tylko promują np. usługi biblioteczne lub czytelnictwo.

WYNIKI ANALIZY

KRAJ ZGŁOSZENIA

Tabela 1 przedstawia liczbę zgłoszonych do rejestracji znaków towarowych w poszczególnych krajach oraz liczbę bibliotek, które złożyły taki wniosek. Ogółem zgłoszeń rejestracyjnych dokonywano w 24 krajach.

Zdecydowanie dominuje Francja, gdzie zgłoszono do rejestracji blisko 19% ogółu analizowanych znaków. W bazie TMview nie zidentyfikowano natomiast żadnych wniosków z Cypru, Grecji, Luksemburga i Malty.

Tabela 1

Liczba zgłoszonych do rejestracji znaków towarowych wg krajów

Kraj	Liczba	% (n=380)	Liczba zgłaszających bibliotek	% (n=166)
Francja	72	18,95	14	8,43
Niemcy	35	9,21	14	8,43
Holandia	34	8,95	18	10,84
Czechy	33	8,68	10	6,02
Rumunia	31	8,16	12	7,23
Wielka Brytania	26	6,84	11	6,63
Hiszpania	24	6,32	11	6,63
Włochy	17	4,47	13	7,83
Litwa	16	4,21	9	5,42
Szwecja	16	4,21	8	4,82
Polska	15	3,95	10	6,02
Słowenia	15	3,95	5	3,01
Węgry	12	3,16	7	4,22
Dania	10	2,63	7	4,22
Bułgaria	5	1,32	3	1,81
Estonia	5	1,32	3	1,81
Łotwa	4	1,05	2	1,20
Słowacja	3	0,79	2	1,20
Portugalia	2	0,53	2	1,20
Austria	1	0,26	1	0,60
Belgia	1	0,26	1	0,60
Chorwacja	1	0,26	1	0,60
Finlandia	1	0,26	1	0,60
Irlandia	1	0,26	1	0,60

Źródło: oprac. własne.

W sumie znaki towarowe zgłosiło do rejestracji 166 bibliotek, najwięcej z Francji, Niemiec i Holandii.

Z tabeli 2 (uwzględniono biblioteki, które zarejestrowały przynajmniej 5 znaków) wyłania się obraz najaktywniejszych bibliotek pod względem zgłoszonych do rejestracji znaków towarowych. Zdecydowanie przoduje Bibliothèque nationale de France, która zgłosiła ponad 10% ogółu znaków spośród wszystkich zgłoszonych w krajach UE. W przypadku innych bibliotek odsetek ten nie przekracza 4.

Tabela 2

Biblioteki z największą liczbą zgłoszonych do rejestracji znaków towarowych

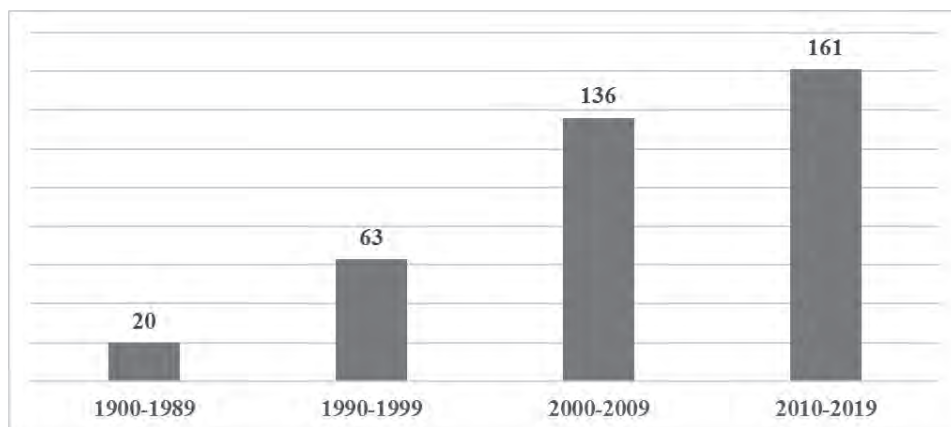
Biblioteka	Kraj	Liczba	% (n=380)
Bibliothèque nationale de France	Francja	40	10,53
Bibliothèque publique d'information	Francja	13	3,42
Koninklijke Bibliotheek	Holandia	11	2,89
Národní knihovna České republiky	Czechy	11	2,89
The British Library	Wielka Brytania	9	2,37
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”	Rumunia	8	2,11
Narodna in univerzitetna knjižnica	Słowenia	8	2,11
Lancashire County Library and Information Service	Wielka Brytania	7	1,84
Národní technická knihovna	Czechy	7	1,84
Biblioteca Metropolitană București	Rumunia	6	1,58
Fundacio Privada Biblioteca Josep Laporte	Hiszpania	6	1,58
Biblioteca Județeană „Alexandru Și Aristia Aman”	Rumunia	6	1,58
Deutsche Zentralbibliothek für Medizin (ZB MED) – Leibniz-Informationszentrum Lebenswissenschaften – Stiftung des öffentlichen Rechts	Niemcy	6	1,58
Land Rheinland-Pfalz (Landesbibliothekszenrum Rheinland-Pfalz)	Niemcy	6	1,58
Biblioteken vid Lunds universitet	Szwecja	5	1,32
Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo Biblioteka	Litwa	5	1,32
Fundacion Amigos de la Biblioteca Nacional de España	Hiszpania	5	1,32

Źródło: oprac. własne.

ROK ZGŁOSZENIA ZNAKU TOWAROWEGO

Z analizy Wykresu 1 wynika, że stale rośnie liczba zgłoszeń rejestracyjnych znaków towarowych. Najstarsze zgłoszenie, jakie odnotowuje baza TMview, pochodzi z 1900 r., ale nie jest wykluczone, że to błąd w zapisie, gdyż znak został zarejestrowany dopiero w 1967 r. (Znak Nr 118696, 1967).

Mniej więcej do końca XX w. baza odnotowuje stosunkowo nieliczne zgłoszenia. Ich liczba rośnie dopiero w XXI w. Można ostrożnie zakładać, że wśród bibliotek zaczęła dojrzywać świadomość roli znaku w promocji biblioteki i oferowanych przez nią usług, a co za tym idzie konieczności jego ochrony. Wspomniane wcześniej zastrzeżenia dotyczące kompletności bazy danych nie pozwalają jednak na wyciąganie dalej idących wniosków w tej mierze.

Wykres 1. Liczba znaków zgłoszonych do rejestracji przez biblioteki w latach 1900-2019

STATUS ZNAKÓW

Prawo ochronne na znak towarowy w większości krajów zazwyczaj jest przyznawane na okres dziesięciu lat. Można go przedłużyć o kolejne dziesięć lat pod warunkiem uiszczenia opłaty za dalszy okres ochronny (*Trademark Registration*, b.d.; Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. *Prawo własności przemysłowej*, b.d.). W momencie przeprowadzania analizy ponad 60% znaków posiadało prawo ochronne, natomiast w przypadku prawie 29% takie prawo już wygasło. Grupie prawie 8% znaków odmówiono rejestracji.

Tabela 3

Status zgłoszonych znaków towarowych

Status	Liczba	%
zakończony	28	7,37
wygasły	109	28,68
zgłoszony	11	2,89
zarejestrowany	232	61,05

Źródło: oprac. własne.

Ze statystyk wyłania się także zestawienie krajów, z których pochodzi największa liczba odrzuconych wniosków. W tej dziedzinie największa liczba wniosków pochodzi z Czech (siedem), Litwy i Rumunii (po pięć) oraz Szwecji (cztery).

RODZAJ BIBLIOTEKI

Stosunkowo najwięcej znaków zgłosiły biblioteki publiczne. Zbliżoną liczbę znaków zgłosiły biblioteki narodowe i naukowe. Ta statystyka będzie wyglądała nieco inaczej, jeśli weźmiemy pod uwagę poszczególne kraje. We Francji *Bibliothèque nationale de France* zgłosiła do rejestracji 40

znaków, a np. w Polsce Biblioteka Narodowa nie próbowała zarejestrować żadnego znaku towarowego. Także żadna z polskich bibliotek naukowych nie zgłosiła do rejestracji znaku towarowego. Na ten problem zwrócił już uwagę J. Leśniewski, który skierował ankietę do 60 polskich bibliotek uczelnianych. Spośród 17 bibliotek, które udzieliły odpowiedzi, żadna z nich nie zarejestrowała znaku towarowego (Leśniewski, 2014).

Polska, Holandia, Rumunia, Niemcy czy Włochy należą do grupy tych krajów, gdzie biblioteki publiczne dokonują stosunkowo dużej liczby zgłoszeń. W przypadku bibliotek naukowych w zakresie dokonywanych zgłoszeń aktywne są Niemcy, Hiszpania, Francja, czy Rumunia.

Zwraca uwagę, że spośród krajów należących do UE tylko w 14 biblioteki narodowe dokonały zgłoszenia rejestracyjnego. Dla porównania, biblioteki publiczne zrobiły to w 22 krajach, a biblioteki naukowe w 16.

Tabela 4

Rodzaj biblioteki dokonującej rejestracji

Rodzaj biblioteki	Liczba znaków zgłoszonych do rejestracji
narodowa	99
narodowa; naukowa	8
naukowa	110
naukowa; publiczna	3
publiczna	160

Źródło: oprac. własne.

RODZAJ ZNAKU

Jak wynika z tabeli 4, biblioteki raczej nie eksperymentują z rodzajami znaków towarowych. Przeważają znaki słowne, np. slogany promujące usługi biblioteczne. Nieco mniejszą grupę stanowią znaki, które zawierają elementy słowne i graficzne. Wprawdzie w bazie wyróżniono kategorię innych znaków towarowych, ale w zasadzie można ją na podstawie analizy danych przypisać do kategorii znaków łączących elementy graficzne ze słownymi.

Tabela 5

Rodzaj znaku towarowego

Rodzaj znaku	Liczba
3-D	1
kombinowane (znaki słowno-graficzne)	126
graficzne	61
inne	16
stylizowane znaki	1
słowne	175

Źródło: oprac. własne.

TYP ZNAKU TOWAROWEGO

Wszystkie znaki towarowe przypisano do jednej z dwóch kategorii: znaki identyfikujące określoną organizację oraz promujące produkt lub usługę oferowaną przez daną jednostkę.

Większa liczba zarejestrowanych znaków o charakterze produktowym nie powinna dziwić, gdyż biblioteki mogą rejestrować wiele znaków tego typu promując np. własną produkcję wydawniczą, oferowane usługi, czy organizowane imprezy. Również nie powinien zaskakiwać wysoki odsetek znaków, w przypadku których biblioteki nie wystąpiły o przedłużenie okresu ochronnego. Na przykład, zmiana nazwy biblioteki, zaprzestanie kontynuacji pewnej usługi naturalnie nie uzasadnia potrzeby przedłużenia okresu ochronnego znaku. Nie znamy jednak dokładnych motywów, dlaczego jednostki nie przedłużyły ważności znaku na kolejny okres.

Tabela 6

Typy znaków towarowych wg ich statusu

Organizacyjny	151
– zakończony	9
– wygasły	40
– zgłoszony	10
– zarejestrowany	92
Produktowy	229
– zakończony	19
– wygasły	69
– zgłoszony	1
– zarejestrowany	140

Źródło: oprac. własne.

PODSUMOWANIE

Analiza nie zmierzała do zidentyfikowania motywów, którymi kierują się biblioteki rejestrując lub nie znaki towarowe. Na tle ogólnej liczby placówek liczba tych, które dokonują zgłoszeń jest wyjątkowo niska, ale należy pamiętać, że duża część bibliotek, zwłaszcza publicznych, może nie podejmować działań, które wymagają rejestracji związanych z nimi znaków. Ponadto niektóre inicjatywy bibliotek często mają efemeryczny charakter i podejmowanie w takich sytuacjach procedury rejestracji znaku może się wydawać pewną kosztowną ekstrawagancją. Koszt pierwszej rejestracji znaku w UPRP wynosi bowiem przynajmniej 450 zł, a przedłużenie okresu ochronnego na kolejny okres to koszt 400 zł („Opłaty za ochronę – Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej”, b.d.; „Opłaty zgłoszeniowe – Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej”, b.d.). Niewątpliwie jednak w celu kształtowania i ochrony marki bibliotecznej biblioteki, które do tej

pory nie rejestrowały swoich znaków towarowych, powinny rozważyć podjęcie takich kroków.

Inna kwestia może się też wiązać z pewną niezajomością tego zagadnienia w środowisku bibliotekarzy lub przekonaniem, że znak towarowy (logo, slogan) bardziej przynależy do działalności komercyjnej. Część bibliotek może się też wstrzymywać z rejestracją znaku towarowego powodowana przekonaniem, że znakowi przysługuje już ochrona wynikająca z obowiązującego prawa autorskiego. Jednak nie wszystkim znakom będzie przysługiwała ochrona z tego tytułu. Orzecznictwo sądów wskazuje np., że bardzo trudno uzyskać taką ochronę dla znaków słownych jedno- wyrazowych lub kilkuwyrazowych (Kępiński, 2015).

Bazy znaków towarowych mogą być cennym źródłem informacji w analizach związanych z działalnością bibliotek. Mogą być wykorzystywane do identyfikowania produktów i usług oferowanych bibliotekom, pokazywać różne formy aktywności związanej z promowaniem książki i czytelnictwa w danym państwie czy mieście. Mogą być też źródłem informacji o innowacyjnych usługach, które wdrażają placówki biblioteczne, jak również pokazywać ewolucję symboli graficznych związanych z systemem identyfikacji wizualnej biblioteki. Warto rozważyć analizę motywów, którymi kierują się biblioteki podejmując rejestrację znaku towarowego.

BIBLIOGRAFIA

- Augustyn, Renata; Kawecka, Urszula (2011). System identyfikacji wizualnej biblioteki jako element komunikacji z czytelnikiem [online], *Biuletyn EBIB*, (5), s. 1-7 [dostęp: 11.11.2019]. Dostępne w WWW: <http://www.ebib.pl/images/stories/numery/123/123_augustyn.pdf>.
- Castaldi, Carolina (2018). To trademark or not to trademark: The case of the creative and cultural industries. *Research Policy*, 47(3), pp. 606-616. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.01.006>.
- Curyło, Monika (2018). System identyfikacji wizualnej jako element tożsamości biblioteki akademickiej. W: *Biblioteka w chmurze czy chmury nad biblioteką*, s. 35-53 [online], [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/71596?search-result=true&query=curylo%20system¤t-scope=&rpp=10&sort_by=score&order=desc>.
- Flikkema, Meindert; De Man, Ard-Pieter; Castaldi, Carolina. (2014). Are Trademark Counts a Valid Indicator of Innovation? Results of an In-Depth Study of New Benelux Trademarks Filed by SMEs. *Industry and Innovation*, 21(4), pp. 310-331. <https://doi.org/10.1080/13662716.2014.934547>.
- Fluda-Krokos, Agnieszka (2017). Logo bibliotek akademickich jako element identyfikacji wizualnej. W: *Інформаційний простір бібліотеки: Польсько-український досвід: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року, Львів, Україна / Національний університет «Львівська політехніка», Науково-*

- технічна бібліотека ; за редакцією Р. Самотий ; [редколегія: А. Андрухів, Р. Самотий, Н. Мосієнко, С. Палюх], s. 368-389 [online], [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/42346/1/Inf-prostir-biblioteku__2018-368-389.pdf>.
- Grabowska, Hanna (2011). Zarządzanie marką w bibliotece na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu [online], *Zarządzanie Biblioteką*, (1), s. 111-122 [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <<https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/ZB/article/view/1740>>.
- Hariff, Subnum, Rowley, Jennifer (2011). Branding of UK public libraries. *Library Management*, 32(4/5), pp. 346-360. <https://doi.org/10.1108/01435121111132338>.
- Hood, David; Henderson, Kay (2005). Branding in the United Kingdom public library service. *New Library World*, 106(1/2), pp. 16-28. <https://doi.org/10.1108/03074800510575320>
- Irvin, David (2018). The Patent Office in the Library. *Public Services Quarterly*, 14(4), pp. 392-398. <https://doi.org/10.1080/15228959.2018.1487360>.
- Kepiński, Jakub (2015). Czy znak towarowy może być utworem? *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 77(2), s. 177. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.2.12>.
- Kruszewski, Tomasz (2011). Logo instytucji non profit – modele stosowane w bibliotekach. *Biblioteka*, 15(25), s. 231-244. <https://doi.org/10.14746/b.2011.15.9>.
- Leśniewski, Jędrzej (2014). Znak towarowy jako narzędzie tworzenia wizerunku wybranych wydawnictw i bibliotek. W: *IV Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy*. Red. Danuta Dudziak, Mirosław Ziółek, s. 327-337 [online], [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <<https://depot.ceon.pl/handle/123456789/5035>>.
- Mercer, John (2010). A mark of distinction: Branding and trade mark law in the UK from the 1860s. *Business History*, 52(1), pp. 17-42. <https://doi.org/10.1080/00076790903281033>.
- Millot, Valentine. (2009). *Trademarks as an Indicator of Product and Marketing Innovations* (OECD Science, Technology and Industry Working Papers 6. <https://doi.org/10.1787/224428874418>.
- Mishra, Neha (2008). Registration of Non-Traditional Trademarks [online]. *Journal of Intellectual Property Rights*, (13(1)), pp. 43-50 [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3147369>.
- Newton, David (2010). Historical trademarks – A resource for business research. *World Patent Information*, 32(4), pp. 275-276. <https://doi.org/10.1016/j.wpi.2010.05.004>.
- Oplaty za ochronę – Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej [online], [dostęp: 2.11.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.uprp.pl/oplaty-za-ochrone-oraz-przedluzenie-prawa-ochronnego-na-znak-towarowy/Lead05,540,1763,4,index,pl,text/>>.
- Oplaty zgłoszeniowe – Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej [online], [dostęp: 2.11.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.uprp.pl/oplaty-zgloszeniowe/Lead05,173,1755,4,index,pl,text/>>.
- Patent Nr 118696*. (1967) [online], [dostęp: 29.10.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.tmdn.org/tmview/welcome#>>.
- Pomoc PL. [online], [dostęp: 29.10.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.tmdn.org/website-framework/tmdsview/tmview/helpFiles/pl/help.html#53>>.
- Roughen, Patrick (2016). System Branding in Three Public Libraries: Live Oak Public Libraries, Charlotte Mecklenberg Library, and Richland Library. *Library Philosophy and Practice (e-Journal)*, (1442), p. 35.
- Roughen, Patrick (2017). Ownership of Intellectual Property in the Library Complex [online], *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, (1635), pp. 1-23 [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <<https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1635/>>.

- Skubisz, Ryszard (b.d.). *Znaki towarowe. Ewolucja przedmiotu ochrony prawnej* [online], [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <https://www.uprp.pl/uprp/_gAllery/15/50/15507/Znaki_towarowe._Ewolucja_przedmiotu_ochrony_prawnej_-_prof._dr_hab._Ryszard_Skubisz_UMCS.pdf>.
- Sneed, Martha Crockett (2000). Fully Disclosed Yet Merely Descriptive: Intricacies of Training the Patent and Trademark Information Professional. *Journal of Library Administration*, 29(1), pp. 59-78. https://doi.org/10.1300/J111v29n01_05.
- Studziński, Szymon (2016). Nowoczesne sposoby ochrony marki – abstrakcyjne znaki towarowe. *Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne*, (8(2)), s. 505-520 [online], [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-90fc1723-d5d9-4575-9b94-33b6959c8938/c/Nowoczesne_sposoby_ochrony_504-519.pdf>.
- TMview. (b.d.) [online], [dostęp: 29.10.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.tmdn.org/tmview/welcome>>.
- Trademark Registration. (b.d.) [online], [dostęp: 2.11.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.inta.org/TrademarkBasics/FactSheets/Pages/TrademarkRegistrationFactSheet.aspx>>.
- Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej. Dz.U. 2001 nr 49 poz. 508, (2001).
- Włoszczyńska, Anna (2008). Rola logo i identyfikacji wizualnej bibliotek narodowych [online], *Zagadnienia Informacji Naukowej*, (2), s. 63-93 [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <<http://bbc.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=1810&from=publication&>>.
- Wojciechowska, Maja; Kamińska, Joanna; Żołędowska-Król, Beata; Jaskowska, Bożena (2019). *Leksykon zarządzania i marketingu w bibliotekoznawstwie*. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne SBP.
- Wojciechowski, Jacek (2006). Stereotyp określa świadomość [online], *Przegląd Biblioteczny*, (4) [dostęp: 11.11.2019]. Dostępny w WWW: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/63615?search-result=true&query=stereotyp+okre%C5%9Bla+%C5%9Bwiadomo%C5%9B%C4%87¤t-scope=&rpp=10&sort_by=score&order=desc>.
- Wójcik, Magdalena (2019). Marka i kształtowanie wizerunku biblioteki. W: *Zarządzanie biblioteką*. Red. Mai Wojciechowskiej. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne SBP.
- Zhang, Li (2009). Developing a Systematic Patent Search Training Program. *The Journal of Academic Librarianship*, 35(3), pp. 260-266. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2009.03.010>.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 15 listopada 2019 r.

ADAM JACHIMCZYK

Faculty of Journalism, Information and Book Studies

University of Warsaw

e-mail: a.jachimczyk@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2917-6926

LIBRARIES PROTECTING TRADEMARKS AS REFLECTED BY THE CONTENT OF TMview DATABASE

KEYWORDS: Libraries. Trademarks. TMview.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The aim of the article is to present European library activity in the field of trademark registration. **Research methods** – The quantity analysis covered countries where trademarks were reported, libraries with the highest number of trademarks reported for registration, reporting year, trademark status, library type, trademark type. Data analyzed were taken from TMview database managed by the European Union Intellectual Property Office. **Results/Conclusions** – The author identified 380 trademarks reported by libraries from 24 countries – 166 libraries made attempts to register trademarks. Only in 14 countries it was done by national libraries while public libraries did it in 22 countries and research libraries – in 16 countries. Trademark databases may be used to identify products and services offered to libraries and reflect various forms of book and readership promotion in a given area.

ANNA WAŁEK

The Library of Gdansk University of Technology

e-mail: anna.walek@pg.edu.pl

ORCID: 0000-0001-8782-013X

DATA LIBRARIAN AND DATA STEWARD – NEW TASKS AND RESPONSIBILITIES OF ACADEMIC LIBRARIES IN THE CONTEXT OF OPEN RESEARCH DATA IMPLEMENTATION IN POLAND

Anna Wałek, dr, Director of the Library of the Gdańsk University of Technology, is an expert in the field of open access to scientific resources, digital libraries as well as organization and management of a scientific library. A graduate of the Institute of Information and Library Science at the University of Wrocław, where she obtained a PhD in the field of Library and Information Science in 2013. Member of international associations and expert groups. Manager and coordinator of projects implemented from EU funds. Author of scientific publications, in particular about digital libraries, Open Access and innovations in scientific libraries.

KEYWORDS: Academic libraries. Data librarian. Data steward. Open Access. Open Research Data. Plan S, Research Data Services. Open policy

ABSTRACT: Thesis/Objective – The policy of Open Access (OA) for researching resources in Europe has been implemented for more than 10 years. The first recommendations concerning providing OA to scientific materials were defined during the implementation of the 7th Framework Programme. Introducing another set of recommendations concerning OA to research data was the next stage. The recommendations were transformed into obligations under the Horizon 2020 Programme. In 2018, research-funding institutions were associated in the *Plan S* document issued by CoalitionS, which aims to ac-

celerate the transition to full and immediate OA to publications from publicly funded research until January 2021. Academic libraries have always been pioneers in implementing OA to research, creating the necessary tools (platforms and repositories), and preparing training workshops for researchers. OA policy implementation, including both access to research resources and data, is accelerating. That is why the role of academic libraries and academic librarians has become crucial. The article presents how library services and the scope of tasks of their employees change in connection with the introduction of open access policies for research data in Poland. **Research methods** – A critical review of the literature was used to analyse the content of foreign and Polish LIS literature published in the years 2009-2019. In addition, official documents issued by the European Commission were analysed, as well as websites devoted to Open Research Data (ORD). **Results and conclusions** – Some new specialisations in librarianship have been introduced – e.g. a data librarian who is responsible not only for academic staff training sessions on Open Research Data, but also for assistance for research teams in the field of data management and data curation. In the future, academic libraries will be responsible for coordinating the work of data stewards responsible for supporting the process of research data creating and managing at university departments and in research teams.

EUROPEAN OPEN SCIENCE POLICY

In 2006, the European Commission (EC) recommended that scientific publications financed from EU funding should be available in Open Access (OA) repositories. In August 2008 the pilot OA program under the 7th Framework Program (FP7) was launched. Beneficiaries receiving funding in seven areas (including energy, health, humanities, and social sciences) were required to publish the results of research in open repositories, no later than 6 or 12 months after the end of the research, depending on the field they represented. In the document *Open Access Pilot in 7FP*, the EC indicates that publishing research results in Open Access model not only increases the visibility of scientific papers, which increases the citability of publications and their impact on science, but also reduces the likelihood of duplication of research which is of economic importance (European Commission, 2008).

In subsequent years, the policy was developed. Further analyses and recommendations were created. European Open Research Data policy was developed in July 2012. The EC published the communication *Towards better access to scientific information* (European Commission, 2012a) and recommendations (European Commission, 2012b) regarding the implementation of Open Access policy in relation to research data, including Horizon 2020. It was agreed that Horizon 2020 would have a pilot program on the sharing of research data. This initiative is part of a broad project called "The European Research Area".

In October 2013 EC published a report on public consultation on Open Research Data (European Commission, 2013) and two years later adopted

the *Digital Single Markets Strategy* (European Commission, 2015). Another important step was to set up a cloud for research data – The European Open Science Cloud, an infrastructure which is supposed to provide web hosting, make ORD available to European institutions, and strengthen the economic potential of the European Union. It became crucial to increase Europe's competitiveness through development and implementation of ORD policy and innovative solutions for research data services and infrastructure.

An important step towards strengthening this policy and monitoring its progress was to set up an expert committee, "Open Science Policy Platform", in 2016 to monitor the implementation of Open Science recommendations. The result of further activities was the publication of the instructions *FAIR Data Management in Horizon 2020* (European Commission Directorate General for Research & Innovation, 2016) in 2016, and the *FAIR Open Research Data report* in January of 2017 (European Commission, 2017).

The European Commission recommended member states of the European Union to develop their own national Open Access policies. In Central and Eastern European countries, providing Open Access to results of scientific research takes place mainly on a voluntary basis and is not a common practice. In other countries, e.g. the United Kingdom, a national OA mandate has been implemented, while in Germany there are different legal solutions concerning OA in each state of the country. Consequently, the degree of involvement in implanting OA at various universities across the European Community varies significantly (SPARC Europe, 2018).

POLISH OPEN SCIENCE POLICY

The idea of Open Science reached Poland with some delay. Although libraries had previously published publications in Open Access and scientists shared preprints of their publications in repositories, the first official document that referred to Open Access was the 2017 statement on the position of the rectors of Polish universities. This was the "Resolution on open access to scientific publications" (KRASP, 2007). Public discussion on this topic returned six years later when the joint body of the rectors' conference and the presidium of the Polish Academy of Sciences referred in their next position paper to "The Amsterdam call for action" (KRASP, PAN, 2013).

In 2014, the Open Science Platform located at the University of Warsaw prepared a report, titled *Open Science in Poland* (Szprot, et. al., 2014), describing the need to implement open access to scientific results, and a year later, on October, 2015 the Ministry of Science and Higher Education issued recommendations regarding the introduction of Open Access contained in the document entitled *Directions of development of open access*

to publications and research results in Poland (MNiSW, 2015). This document has the character of recommendations regarding the introduction of open access by research funding entities, scientific units, universities, and publishers, including publishers of scientific journals.

In its website, the Ministry has placed a special subpage devoted to Open Science, containing materials regarding Open Access as well as, among others, an Open Access policy template. The Ministry emphasizes that it is scientific institutions, including universities, that should implement openness policies.

PLAN S

Plan S is an initiative for Open Access research publishing that was launched in September 2018. The plan is supported by cOAlition S, an international consortium of research funders.

It requires that, from 2021, scientific publications that result from research funded by public grants must be published in compliant Open Access journals or platforms (Science Europe, 2019).

One of the claims says that such research output should be published in fully open journals, and not within hybrid OA models.

Plan S also enables policy implementation through the so-called repository route, although this is not a promoted form of policy implementation. In accordance with *Plan S*, the author or the author's institution shall retain their copyright.

Licenses to publish that are granted to a publisher must allow the author/institution to deposit an appropriate version of the article in the repository. One of the signatories of *Plan S* is the Polish National Science Centre (NSC; Polish: Narodowe Centrum Nauki - NCN).

POLISH NATIONAL SCIENCE CENTRE OPEN POLICY

Recently, the NSC has been introducing Open Access Policy in various ways and signals the need to implement openness in science. Among other things, the *Plan of activities for 2019* highlights the need in the following way: "An important task for the Centre in 2019 will be the implementation of Open Access policy, especially in the context of what is called Plan S and data management in research projects. NCN is one of the founders of Coalition S, and recently signed the San Francisco Declaration (DORA) (...)" (NCN, 2018).

Another important event was the publication of the NSC Director's letter to the Polish scientific community in April 2019, emphasizing the need to provide open access to research data: "Having the above in mind, to-

gether with other research funding agencies associated in Science Europe, we have taken actions to develop common European guidelines for the management of scientific data and how to share them in what is called open access (...)" (Błocki, 2019).

In June 2019, a call for applications for funding of subsequent NSC grants was announced. The introduction of the short data management plan to the grant application was a novelty for researchers applying for the NSC's funding.

DATA MANAGEMENT PLAN (DMP)

Some funding bodies have defined requirements that plans for managing the data produced during a research project should be included in grant proposals. These plans show how research data will be collected, organized, managed, and preserved during the project and after its completion. What such a plan looks like depends on the specificity and conditions of the project. In general, these plans require a description of the data that will be produced or used, formats, metadata standards that will be used to store and organize data, the "how" and "where" of the data storage and accessibility.

The NSC's data management plan includes five categories of questions that must be answered by researchers submitting grant applications:

1. Data description and collection or re-use of existing data
 - 1.1. How will new data be collected or produced and/or how will existing data be re-used?
 - 1.2. What data will be collected or produced (for example what kinds, formats, and volumes)?
2. Documentation and data quality
 - 2.1. What metadata and documentation (for example methodology or data collection and way of organising data) will accompany data?
 - 2.2. What data quality control measures will be used?
3. Storage and backup during the research process
 - 3.1. How will data and metadata be stored and backed up during the research process?
 - 3.2. How will data security and protection of sensitive data be taken care of during the research?
4. Legal requirements, codes of conduct
 - 4.1. If personal data are processed, how will compliance with legislation on personal data and on data security be ensured?
 - 4.2. How will other legal issues, such as intellectual property rights and ownership, be managed? What legislation is applicable?

5. Data sharing and long-term preservation
 - 5.1. How and when will data be shared? Are there possible restrictions to data sharing or reasons for embargo?
 - 5.2. How will data for preservation be selected, and where will data be preserved long term (for example a data repository or archive)?
 - 5.3. What methods or software tools will be needed to access and use the data?
 - 5.4. How will the application of a unique and persistent identifier (such as a Digital Object Identifier (DOI)) to each data set be ensured?
6. Data management responsibilities and resources
 - 6.1. Who will be responsible for data management (i.e. data steward)?
 - 6.2. What resources will be dedicated to data management and ensuring that data will be FAIR? (NSC, 2019).

OPEN RESEARCH DATA

There are many definitions of research data. One of them was published on the University College London (UCL) Blog in 2015. "Research data are the original sources or material that you have created or collected to conduct your research project. They can be digital or non-digital. The response to your research question is based on the analysis of these research data" (UCL, 2015).

According to the guidelines "(...) NSC understands 'data' to be both collected, unprocessed data as well as analyzed, generated data. Under this all forms are conceivable; digital and non-digital (for example samples, completed questionnaires, sound recordings, etc.)" (NSC, 2019).

More and more research data is born in a digital form, although physical forms are still common within some fields of study. Researchers must keep track of both kinds of data usage simultaneously. Obviously research projects are today producing huge sets of data that would be impossible to manage without the aid of computers to process them. There are generally two types of data: qualitative (measures of 'types' and may be represented by a name, symbol, or a number code. Qualitative data are data about categorical variables) and quantitative (measures of values or counts, expressed as numbers; data about numeric variables). Most researchers usually gather both kinds of data in their research (Krier, Strasser, 2014). Undoubtedly, we can find also other types of data categorization. For example, we can distinguish primary data (original data that arise from a particular experiment or observation), which are gathered and maintained by researchers, and secondary data, often used by researchers

but originally created by someone else (Krier, Strasser, 2014). Both primary and secondary data can take many forms, for example: observational data – data that have been gathered from observing a particular phenomenon, and experimental data – in contrast – data that have been derived from controlled, randomized experiments. Data still can be produced by researchers themselves, e.g. taking notes or describing observations, but more often, data are gathered with the use of computers, sensors, and other monitoring tools. These tools produce far larger data sets for researchers to collect or analyse (Krier, Strasser, 2014).

THE ROLE OF THE ACADEMIC LIBRARY

Greater collaboration among researchers, engineers, and computer scientists became a fact in all fields of study, and librarians are being brought to the table to contribute needed expertise in data management, curation, and preservation. Along with the development of Open Access, librarians became engaged in the process of depositing digital publications in OA repositories. They were developing their competencies for creating OA policies, as well as developing institutional repositories services (Walek, 2018).

The next step for academic librarians was to engage with research data management processes and curation needs. As mentioned before, funding agencies like the Polish NSC and a number of research institutions began to implement data management policies. At the same time scientific journals recommended sharing data sets, which allows researchers to verify the research results included in scientific articles. Nowadays librarians have to face yet another challenge. They are obliged to adjust their services to suit new needs and navigate changes that are going on in a complex research and publication world. In the guidelines for potential grant recipients referred to above, the NSC emphasizes the advisory role of libraries: “For the completion of the section please contact the library/intended repository/ICT Department of your institute or university. They can help you with the completion of the data section” (NSC, 2019).

At the present time librarians are supposed to specialize in new areas and a new specialization has been created – a data librarian. The responsibilities of the new type of librarian embrace new skills and knowledge, and require librarians to become actively engaged in the research process (Walek, 2018).

DATA LIFECYCLE

There are two ways to think about the lifecycle of data. We can consider it from a researcher’s perspective and from a curator’s perspective.

The first one, “Research data lifecycle” (UK Data Archive, 2018), created by the UK Data Archive, could be useful if you think about the data from a researcher’s perspective. It covers the lifespan of research data from the moment of its creation through the reuse of the data. The sequential steps of this lifecycle are: creating data, processing data, analysing data, preserving data, giving access to data, and reusing data.

On the other hand, the Digital Curation Centre has created a “Curation lifecycle model” (Digital Curation Centre, 2018) that lays out all the steps in data curation from an archivist’s or a curator’s perspective. A short definition of data curation has been included in the LITA Guide *Data Management for Libraries*: “Data curation is the management of data once it has been selected for preservation and long-term storage” (Krier, Strasser, 2014).

The sequential steps of the curation lifecycle are: creating or receiving data, appraising and selecting data, ingesting, performing preservation actions, storing data, accessing data for use and reuse, and transforming data.

Many researchers and librarians are involved at various stages of the data lifecycle, both during the research process and during the curation process.

Libraries have begun stepping in to provide assistance in research data management. Some librarians treated this new duty as an opportunity for professional growth, while others decided to learn new skills because of external pressure. As Laura Krier has said “in any case, librarians have a great opportunity to expand our services in ways that can benefit faculty, build stronger relationships between libraries and research communities, and continue to play a role in the preservation of scholarly communication”.

RESEARCH DATA SERVICES

“Research data services are services that address the full data lifecycle, including the data management plan, digital curation (selection, preservation, maintenance, and archiving), and metadata creation and conversion” (Tenopir, Sandusky, Allard and Birch, 2012). Research data are becoming more and more important for researchers who are starting to appreciate the benefits of sharing data or are obliged to provide open access to their research results by funding providers. Scientists are beginning to see the advantage in reusing data sets. This has been confirmed by the results of the research conducted by Digital Science-Figshare. “The State of Open Data Report 2016” (Treadway, Hahnel, et. al. 2016) examined global attitudes towards Open Research Data (ORD). It included survey results of more than 2,000 respondents. The key finding was, that ORD had become more embedded in the research community. 60% of the survey re-

spondents were aware of the equal importance of quoting data sets and quoting research articles. More than 50% of the survey respondents agreed that they would need more assistance in data disseminating, choosing the relevant licenses, and managing research data. The Report also shows how significant research data is, medical data in particular, in the context of rescuing human life, producing new drugs, and discovering innovative treatment options (Wałek, 2018).

Another survey on ORD conducted by Digital Science-Figshare in 2017 – “The State of Open Data Report 2017” (Digital Science et. al., 2017) – confirmed the results of the previous Report. “The State of Open Data Report 2017” showed the growth of the number of respondents (2,300) from all over the world. 82% of the survey respondents recognized the necessity of research data dissemination (10% growth in the number of respondents supporting ORD dissemination in comparison with 2016). The number of survey respondents who would like to reuse research data also increased by 10%, reaching 80%. All the respondents emphasized the lack of proper education and support for research data management and dissemination. The survey shows that researchers expect support in this respect from universities they are affiliated with. According to the survey results, what also encourages the faculty to share their research data is the increased number of citations for their papers (Wałek, 2018).

Another source – the Council in Library and Information Resources report “The Problem of Data” - notes that researchers “understand that poor data management can be costly to their research and that access to greater technical expertise, through either a consultant or additional training, would be useful for their work” (Jahnke, Asher, Keralis, 2012). According to the report only a few researchers are happy with their own data management practices. They report as a problem the fact that they do not have time for the administrative and organizational work and that they have never received explicit training in data management practices (Wałek, 2018).

DATA LIBRARIAN

The field of data librarianship has not been fully defined. According to LIBER’s “Job Description Marketplace” a data librarian is an expert on research data management, description, archiving, and dissemination. The data librarian has to develop technical expertise on practical solutions of data management, archiving, and dissemination, and on data mining and visualization. Data librarians help design services for researchers and research units on data management. Librarians use their technical expertise to train and support researchers with their data from defining their needs to proposing practical solutions (LIBER, 2018).

For a number of years the role of libraries and librarians in data management and data curation processes has been discussed. The aim of surveys conducted in various countries was to define the data librarians' professional identification, educational background, experience, knowledge, skills, and qualities that would allow them to perform the new duties in an effective manner and in line with new expectations. Additionally, various guides and tutorials were created, enabling librarians to improve their qualifications in this field.

The results of the surveys displayed the need for a set of particular competencies and skills that were essential for librarians specialising in data management and data curation. The results of Kennan's survey presented during the IFLA Conference in Columbus (2016) concurred with the earlier findings of Kellam (Kellam, 2011) and Tenopir (Tenopir, Hughes, et al., 2015) and later of Mizzy and Hayslett (Mizzy, Hayslett, 2016).

In 2015 Mary Anne Kennan conducted a survey among data managers, librarians, and their supervisors and employers, to investigate key knowledge and skills for new professionals coming into data practice in universities and other scientific and research organizations. The results of these studies were announced during the IFLA conference in Columbus in 2016.

The survey's participants reported that the employment pattern differs across organizations. They worked in libraries and other information departments such as IT, and in research offices. There was also a huge range of job titles (e.g. Data Librarian, Data Manager, Data Specialist) used by data specialists and curators. As Kennan reported, almost all the employers indicated that the major set of skills they required, or that they were looking for in librarians and other data specialists, were more generic than field specific and these could be labelled as interpersonal skills and behavioural characteristics. It was also mentioned that subject specialty in specific areas would be encouraged. The second most frequently mentioned requirement was knowledge in the data domain and related skills. Knowledge and skills related to facilitate data sharing, linked data, data management lifecycle, quality control, data processing, data management planning, and the ability to understand and support data storage requests were mentioned as crucial for the development of data librarianship. It is worth emphasising that data professionals should be aware of the legal and regulatory frameworks relevant to data, as well as ethics, copyright, and creative commons issues. Almost every participant mentioned the importance of knowledge about and skills in applying metadata, metadata standards, ontologies, and structured information, as well as possessing data mapping, cataloguing, and harvesting competencies. A number of IT skills were also recognised as significant factors. Data specialists should have a sufficient understanding of IT to be able to communica-

te with both IT specialists and researchers. Taking into account the education and previous experience of data professionals, it is apparent that most of them were librarians, some with prior qualifications in IT. Another group of librarians working as data professionals was made up of people who simply had some practical experience in IT without a college degree. These people had usually learned data specific knowledge and skills “on the job”, working in the data management space in academic libraries or through additional targeted professional development (Watek, 2018).

What is also important, after surveying and interviewing a cross section of librarians supporting scientific research authors conducted by Mizzy and Hayslett (Mizzy, Hayslett, 2016) – the authors concluded that there is no one path to data librarianship. Some people start their professional careers in science and become librarians later, and some others start in librarianship and specialize in science over the course of their professional careers. The authors prepared interview questions based on Kellam’s survey about “experiences becoming and being data librarians” (Kellam, 2011).

DATA STEWARD

A data steward is a slightly different position than a data librarian. Data stewards are directly responsible for data management and for the support of data life cycle processes. The data steward’s role is essentially to support the user community. They are responsible for collecting, collating, and evaluating issues and problems with data. Typically, data stewards are assigned either according to subject areas, functions, or business processes. As data stewards are accountable for the quality of the data, they must also manage standard business definitions and metadata for critical data elements. They also oversee the enterprise data quality standards, including the data rules associated with the data sets. Essentially, a data steward is the conduit for communicating issues associated with the data life cycle – the creation, modification, sharing, reuse, retention, and back-up of data. If any issues emerge regarding the conformance of data to the defined policies over the lifetime of the data, it is the steward’s responsibility to resolve them (Loshin, 2009).

CONCLUSION

Libraries’ services provided to researchers and research institutions in order to assist them with the research data management process are evolving. The new duties of libraries differ from the previous tasks they have been responsible for so far, and libraries must adapt to the new conditions

to be up to date with services provided in data managing. Librarians have become a part of the research process from the very beginning of the data lifecycle. Their knowledge and engagement are essential from a very early moment of DMP creation through collecting, describing, preserving, and curating data. Additionally, librarians will also be responsible for ensuring that data sets prepared by research teams are properly used and cited. The new tasks related to research data management pose different challenges for librarians that they will have to live up to.

An important task for academic libraries and new specialists employed in them – data librarians – will be close cooperation with research teams and other specialists dealing with data, such as data stewards.

Following the example of some universities in other countries, such as Cambridge or Delft, multidisciplinary teams should be created in Polish universities. The teams' duties will be to support researchers in the tasks they face, for example those due to the emerging policy of open data. The future role of the academic library will be to coordinate the work of such multi-task teams responsible for creating repository tools. The role will also include developing institutional research data management services, and providing research data management advisory and training services. These new tasks and activities will entail the need to work collaboratively with other stakeholders to ensure that *future* research is supported effectively.

REFERENCES

- Blocki, Zbigniew (2019). *Pismo dyrektora NCN w sprawie zarządzania danymi naukowymi w projektach* [accessed on: 11.11.2019]. Available on WWW: <https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/2019_04_03_pismo_dyrektora_NCN_zarzadzanie_danymi_naukowymi.pdf>.
- Del Rosso, Jim; Lampert, Cory (2013). So you want to be a digital librarian – what does that mean? [Electronic version]. In: J. D. Monson (ed.), *Jump-start your career as a digital librarian: A LITA guide* (pp. 3-19). Chicago, IL: American Library Association [accessed on: 17.11.2019] Available on WWW: <<https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2013&context=articles>>.
- Digital Curation Centre (2018). *DCC Curation Lifecycle Model* [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <www.dcc.ac.uk/resources/curation-lifecycle-model>.
- Digital Science, Hahnel, Mark; Treadway, Jon; Fane, Briony; Kiley, Robert; Peters, Dale; et al. (2017). *The State of Open Data Report 2017*. Figshare. Paper. [accessed on: 17.11.2019]. DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.5481187.v1>.
- European Commission (2008). *Open Access Pilot in FP7* [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <https://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-pilot_en.pdf>.
- European Commission (2012a). *Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research. Communication from the Com-*

- mission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 17.7.2012 COM(2012) 401 final, [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <https://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/era-communication-towards-better-access-to-scientific-information_en.pdf>.
- European Commission (2012b). *Commission Recommendation of 17.7.2012 on access to and preservation of scientific information* {SWD(2012) 221 final} {SWD(2012) 222 final} Brussels, 17.7.2012 C(2012) 4890 final, [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/node/66216>>.
- European Commission (2013). *Final Report of the European Commission Public Consultation on Open Research Data*, [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-public-consultation-open-research-data>>.
- European Commission (2015). *A Digital Single Market Strategy for Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, Brussels, 6.5.2015 COM(2015) 192 final {SWD(2015) 100 final}, [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52015DC0192>>.
- European Commission (2017). *Open Science Monitoring Impact Case Study – Data FAIRport*, [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <https://ec.europa.eu/research/openscience/pdf/monitor/fairport_case_study.pdf>.
- European Commission Directorate General for Research & Innovation (2016). *H2020 Programme Guidelines on FAIR Data Management in Horizon 2020*, Version 3.0 26 July 2016, [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-data-mgt_en.pdf>.
- Jahnke, Lori; Asher, Andrew; Keralis, Spencer D.C. (2012). *The Problem of Data* (Washington, DC: Council on Library and Information Resources), [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <<http://www.clir.org/wp-content/uploads/sites/6/pub154.pdf>>.
- Kellam, Lynda M. (2011). Data librarianship: a day in the life, In: *Numeric Data Services and Sources for the General Reference Librarian*, ed. L. Kellam and K. Peter (Oxford: Chandos Publishing) pp. 151-160, [accessed on: 17.11.2019]. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-1-84334-580-0.50005-5>.
- KRASP (2007). *Uchwała Zgromadzenia Plenarnego KRASP z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawie powszechnego dostępu do publikacji naukowych* [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <<https://arch.krasp.org.pl/pliki/28349c3ea96fd8f16bf5f3b026678fb9.pdf>>.
- KRASP, PAN (2013). *Stanowisko Prezydium KRASP i Prezydium PAN z dnia 5 lipca 2013 r. w sprawie zasad otwartego dostępu do treści publikacji naukowych i edukacyjnych* [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <http://krasp.strony.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/2/2013/07/krasp_pan_oa.pdf>.
- Krier, Laura; Strasser Carly A. (2014). *Data Management for Libraries*. A LITA Guide, Chicago, ALA Tech Source
- LIBER Europe (2018). *Data librarian, expert on research data management, description, archiving and dissemination* [accessed on: 13.11.2019]. Available on

- WWW: <<https://libereurope.eu/blog/2018/05/14/data-librarian-expert-on-research-data-management/>>.
- Loshin, David (2009). *Master Data Management*, The MK/OMG Press, pp. 67-86 [accessed on: 13.11.2019]. DOI <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-374225-4.00-004-7>.
- Mizzy, Dorianne; Hayslett, Michele (2016). Data Librarianship: A Day in the Life-Science Edition In: *Databrarianaship*. The Academic Data Librarian in Theory and Practice, Chapter 21, ACRL, Chicago, Illinois, pp. 335-354.
- MNiSW (2015). *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce* [accessed on: 11.11.2019]. Available on WWW: <<https://www.gov.pl/attachment/d9d096ef-0c73-4a48-9c5a-b2cb808447e8>>.
- NCN (2018). *Plan działalności Narodowego Centrum Nauki. Rok 2019* [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <https://www.ncn.gov.pl/userfiles/file/inne_dokumenty/2019_plan_dzialalnosci_ncn.pdf>.
- NSC (2019). *Guidelines for applicants to complete the Data Management Plan form in the proposal* [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <https://ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminy/wytyczne_zarzadzanie_danymi_ang.pdf>.
- Ohaji, Isaac Kenechukwu (2016). *Research Data Management: An Exploration of the Data Librarian Role in New Zealand Research Organisations*, Victoria University of Wellington 2016 (PhD thesis), [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <<http://researcharchive.vuw.ac.nz/handle/10063/5657>>.
- Science Europe AISBL (2019). *Plan S. Making full and immediate Open Access a reality* [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <<https://www.coalition-s.org/>>.
- SPARC Europe (2018). *An Analysis of Open Data and Open Science v 2.1 (January 2018)*. [accessed on: 11.11.2019]. Available on WWW: <<https://sparceurope.org/download/2285/>>.
- Szprot Jakub red. (2014). *Otwarta nauka w Polsce 2014. Diagnoza* [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <http://pon.edu.pl/images/plon_publications/files/13_Otwarta%20nauka%20w%20Polsce%202014_Diagnoza.pdf>.
- Tenopir, Carol et al., (2017). *Research Data Services in European Academic Research Libraries*. *LIBER Quarterly*. 27(1), pp. 23-44, [accessed on: 11.11.2019]. DOI: <http://doi.org/10.18352/lq.10180>.
- Tenopir, Carol; Birch, Ben; Allard, Suzie (2012). *Academic libraries and research data services: Current practices and plans for the future* [White paper]. Association of College and Research Libraries, [accessed on: 11.11.2019]. Available on WWW: <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/publications/whitepapers/Tenopir_Birch_Allard.pdf>.
- Tenopir, Carol; Hughes, Dare; Allard, Suzie; Frame, Mike; Birch, Ben; Baird, Lynn; Lundeen, Andrew (2015). Research data services in academic libraries: Data intensive roles for the future? *Journal of eScience Librarianship*, 4(2) [accessed on: 12.11.2019]. Available on WWW: <<http://dx.doi.org/10.7191/jeslib.2015.1085>>.
- Tenopir, Carol; Sandusky, Robert J.; Allard, Suzie; Birch, Ben (2012). *Academic librarians and research data services: Preparation and attitudes* (Session 116). Paper presented at IFLA World Library and Information Congress, Helsinki, Finland [accessed on: 11.11.2019]. Available on WWW: <<http://conference.ifla.org/past-wlic/2012/116-tenopir-en.pdf>>.

- Treadway, Jon; Hahnel, Mark; Leonelli, Sabina; Penny, Dan; Groenewegen, David; Miyairi, Nabuko; Hayashi, Kazuhiro; O'Donnell, Daniel; Digital Science and Hook, Daniel (2016). *The State of Open Data Report. figshare. Paper.* [accessed on: 13.11.2019]. DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.4036398.v1>.
- UCL (2015). *What are research data?* In *Research Data Management Blog 15 September 2015* [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <<https://blogs.ucl.ac.uk/rdm/2015/09/what-is-research-data/>>.
- UK Data Archive (2018). *Research Data Lifecycle*, [accessed on: 13.11.2019]. Available on WWW: <<http://data-archive.ac.uk/create-manage/life-cycle>>.
- Wałek, Anna (2018). *Is data management a new "digitisation"? A change of the role of librarians in the context of changing academic libraries' tasks*, IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies/ Hague: IFLA, 2018, p.1-11 [accessed on: 17.11.2019]. Available on WWW: <https://mostwiedzy.pl/pl/publication/download/1/is-data-management-a-new-digitisation-a-change-of-the-role-of-librarians-in-the-context-of-changing-_30244.pdf>.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 30 listopada 2019 r.

ANNA WAŁEK

Biblioteka Politechniki Gdańskiej

e-mail: anna.walek@pg.edu.pl

ORCID: 0000-0001-8782-013X

DATA LIBRARIAN I DATA STEWARD – NOWE ZADANIA BIBLIOTEK AKADEMICKICH W KONTEKŚCIE WDRAŻANIA POLITYKI OTWARTEGO DOSTĘPU W POLSCE

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki akademickie. Data Librarian. Data steward. Kustosz danych. Open Access. Otwarte Dane Badawcze. Plan S. Otwarty mandat. Zarządzanie danymi

ABSTRAKT: **Tezy/cel** – Polityka otwartego dostępu do zasobów nauki na poziomie europejskim wdrażana jest od ponad 10 lat. Pierwsze zalecenia, dotyczące udostępniania publikacji w modelu Open Access pojawiły się już w trakcie realizacji 7 Programu Ramowego. Kolejnym krokiem było wprowadzenie zaleceń w zakresie otwartego udostępniania danych badawczych. Zalecenia te przekształciły się w obowiązek w ramach programu Horyzont 2020. W 2018 r. instytucje finansujące badania naukowe, zrzeszone w CoalitionS,

wydały dokument, nazywany PlanemS, który zakłada wprowadzenie pełnej otwartości do wyników badań naukowych finansowanych ze środków publicznych od stycznia 2021 roku. Jednym z sygnatariuszy porozumienia było polskie Narodowe Centrum Nauki. Biblioteki akademickie zawsze były pionierami jeśli chodzi o wdrażanie zasad otwartości, tworzenie narzędzi w postaci platform i repozytoriów, a także prowadzenie szkoleń dla kadry naukowej. Również w przypadku coraz bardziej intensywnego wdrażania polityki otwartego dostępu, w tym do danych badawczych, rola bibliotek akademickich i ich pracowników staje się kluczowa. Artykuł przedstawia w jaki sposób zmieniają się usługi biblioteczne i zadania bibliotekarzy w kontekście wdrażania polityki otwartego dostępu do danych badawczych w Polsce. **Metoda** – Zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa. Analizie poddano literaturę polską i zagraniczną z zakresu bibliologii i informatologii, obejmującą lata 2009-2019. Przeanalizowano również oficjalne dokumenty opublikowane przez Komisję Europejską, dotyczące Otwartych Danych Badawczych w programach unijnych. **Wnioski** – Powstają nowe specjalizacje w bibliotekach naukowych, takie jak data librarian (bibliotekarz danych) czy data steward (kustosz danych), które odpowiadają nie tylko za szkolenia dla kadry naukowej z zagadnień dotyczących Otwartych Danych Badawczych, ale również zapewniają bezpośrednią pomoc w tym obszarze, świadczoną na rzecz zespołów badawczych w zakresie zarządzania danymi i opieki nad nimi. Biblioteki będą również w przyszłości odpowiadały za koordynowanie prac specjalistów wspierających proces tworzenia i zarządzania danymi na wydziałach i w zespołach badawczych – tzw. data stewards.

AGNIESZKA GOŁDA

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agnieszka.golda@us.edu.pl
ORCID: 0000-0001-6571-5304

AGNIESZKA ŁAKOMY-CHŁOSTA

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agnieszka.lakomy@us.edu.pl
ORCID: 0000-0002-0024-0691

PROBLEMATYKA ARTYKUŁÓW Z CZASO- PISMA „NOWA BIBLIOTEKA. USŁUGI, TECHNOLOGIE INFORMACYJNE I MEDIA” NA PODSTAWIE ANALIZY SŁÓW KLUCZOWYCH (2010-2018)

Agnieszka Gołda, dr hab., pracownik Zakładu Bibliotekoznawstwa w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zainteresowania naukowe: teoria i historia bibliografii, dzieje czasopism religijnych, współczesna prasa bibliologiczna i informatologiczna. Autorka książek: *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej* (Katowice 2018), *Z zagadnień form bibliografii. Monografia bibliograficzna* (Warszawa 2005), *Monografia bibliograficzna. Analiza modelowa* (Częstochowa 2003), *Tygodnik katolicki „Niedziela” 1926-1939* (wspólnie ze Zbigniewem Żmigrodzikiem, Częstochowa 2002). Redaktor naczelna kwartalnika „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media”.

Agnieszka Łakomy-Chłosta, dr, pracownik Zakładu Historii Książki i Bibliotek w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zainteresowania naukowe: nowoczesne technologie w bibliotekach i na rynku wydawniczym (w tym publikacje elektroniczne), specjalne usługi biblioteczne, książka polska na obczyźnie, bibliotekarstwo krajów niemieckojęzycznych. Autorka książki: *Polska książka na obczyźnie: Niemcy Zachodnie 1945-1950* (Warszawa 2011).

SŁOWA KLUCZOWE: „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media”. Słowo kluczowe. Analiza piśmiennictwa. Czasopismo naukowe. Bibliologia i informatologia.

ABSTRAKT: Tezy/cel artykułu – Słowa kluczowe należą do najczęściej wykorzystywanych, poza abstraktami, narzędzi identyfikacji treściowej tekstów naukowych, także tych zamieszczanych na łamach czasopism. Za ich pomocą można zanalizować tematykę publikacji. Celem badań jest analiza słów kluczowych towarzyszących artykułom zamieszczonym w wydawnictwie naukowym „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” oraz ocena ich interdyscyplinarności. **Metody badań** – Na podstawie analizy zawartości 26 numerów periodyku wyselekcjonowano 207 materiałów z działów „Artykuły i komunikaty” oraz „Prace drobne”, które ogłoszono w latach 2010-2018. Następnie zidentyfikowano znaczenie 901 słów kluczowych przypisując je do kategorii formalnych (hasła osobowe i grupy osób; hasła geograficzne; tytuły publikacji; nazwy instytucji i organizacji; nazwy programów, systemów komputerowych i baz danych; nazwy imprez lokalnych i ogólnokrajowych; nazwy i okresy historyczne) oraz tematycznych (na podstawie „Polskiej Bibliografii Bibliologicznej”). Użyto metody statystycznej, która pozwoliła ukazać tendencje w zakresie dotychczasowych praktyk indeksowania artykułów (w tym m.in. wielkość słownika swobodnych słów kluczowych, procentowy udział poszczególnych typów słów kluczowych, liczba słów kluczowych w artykułach). **Wyniki i wnioski** – 65,59% słów kluczowych dotyczy zagadnień bibliologicznych i informatologicznych, natomiast 34,41% znalazło się poza kategoriami tematycznymi z „Polskiej Bibliografii Bibliologicznej”. Przeważają artykuły, których autorzy użyli słów kluczowych z zakresu bibliotekarstwa (20,65%), informacji naukowej i dokumentacji (15,43%) oraz struktury i dziejów książki (14,98%). Ponadto słowa kluczowe odzwierciedlały problematykę literaturoznawczą, kulturoznawczą, historyczną, rzadziej prawniczą i teologiczną. Należy zauważyć duże rozproszenie etykiet, ponieważ 87,3% znalazło zastosowanie jednokrotne. Przeprowadzona analiza pozwoliła także na konstatacje dotyczące jakości i poprawności sposobów indeksowania artykułów. Dostrzeżono rzadkie występowanie zjawiska synonimii i homonimii, ale za to nieprawidłowe formowanie słów kluczowych (podawanie tych samych słów kluczowych w liczbie pojedynczej i mnogiej) oraz zbyt małe doprecyzowanie, szczególnie w przypadku nazw własnych.

WPROWADZENIE

Od wielu lat jednym ze sposobów identyfikacji treściowej tekstów naukowych są słowa kluczowe. Wykorzystuje się je zarówno w publikacjach tradycyjnych, jak i funkcjonujących w przestrzeni sieciowej. Po ten środek opisu zawartości źródeł sięgają m.in. redakcje czasopism naukowych, umieszczając słowa kluczowe przed, względnie po nich, w wersji jedno- lub wielojęzycznej. „Podobieństwo” słów kluczowych do języka naturalnego¹ (słownictwo paranaturalne), a więc łatwość tworzenia charakterystyk rzeczowych, przesądza o wyborze tego właśnie narzędzia

¹ Słowa kluczowe są tą częścią przestrzeni lingwistycznej, która stwarza swego rodzaju problemy typologiczne i terminologiczne. Można bowiem zadać pytanie – Czy słowa kluczowe stanowią element języka sztucznego czy naturalnego? (Babik, 2010, s. 10; Tomaszczyk, 2014, s. 95-96).

etykietowania w periodykach. Język słów kluczowych jest bowiem „najmniej sformalizowanym językiem informacyjno-wyszukiwawczym” (Tomaszczyk, 2014, s. 95).

Słowa kluczowe – tworzone przez autorów artykułów², indeksatorów, sugerowane przez recenzentów i redaktorów czasopism – pochodzą najczęściej z tytułów opracowań oraz z ich zawartości, a odzwierciedlają najważniejsze cechy treści³, bywa, że z dodatkowymi kontekstami. Według Piotra Malaka, „Ponieważ publikacje naukowe przygotowywane są zgodnie z ustalonymi, uniwersalnymi zasadami, można założyć, że słowa kluczowe wskazane przez autorów rzeczywiście prawidłowo reprezentują treść dokumentów. Należy jednakże mieć na uwadze również specyfikę tworzenia autorskich zestawów słów kluczowych. Każda publikacja naukowa przygotowywana jest zgodnie z profilem wydawnictwa, do którego zostanie zgłoszona lub przez które została zamówiona. Skutkuje to dodaniem słów kluczowych uwypuklających aspekty treści artykułu związane z profilem docelowego wydawnictwa lub odbiorcy” (Malak, 2012, s. 124). Taka właśnie praktyka indeksowania tekstów (Pacek, 2006) jest zazwyczaj stosowana w redakcjach czasopism.

Słowa kluczowe zamieszczane w periodykach są to słowa specyficzne dla danego tekstu, bywa, że „o zawyżonej frekwencji” (Babik, 2010, s. 25)⁴. Jednym z wyznaczników charakterystyki treści artykułu jest częstotliwość występowania jakiegoś słowa, które staje się słowem kluczowym. Języki słów kluczowych, jak każdy inny język informacyjno-wyszukiwawczy (informacyjny), można potraktować zatem jako „zbiór jednostek leksykalnych”, które są reprezentatywne dla grupy terminów określonej gałęzi nauki, stanowiąc „mniej lub bardziej szczegółowy wykaz problemów, tematów i zagadnień, które mieszczą się w polu widzenia danej dyscypliny” (Kurek-Kokocińska, 1999, s. 15). Tak więc zestawy słów kluczowych, za pomocą których indeksowane są teksty naukowe i fachowe (specjalistyczne), są jednocześnie terminami, tworząc systemy terminologiczne poszczególnych dyscyplin naukowych (Tomaszczyk, 2014, s. 98).

To właśnie stwierdzenie stanęło u podstawy przeprowadzenia badania słów kluczowych organu naukowego Instytutu Bibliotekoznawstwa i In-

² Z badań przeprowadzonych przez Piotra Malaka wynika, że autorzy tekstów indeksują własne wypowiedzi mniej szczegółowo niż indeksatorzy. Zjawisko to badacz wyjaśnił następująco: „Różnica ta może wynikać z faktu, że autorzy poszczególnych artykułów mieli jeszcze do dyspozycji abstrakt jako dodatkową możliwość scharakteryzowania treści danego tekstu, tak więc nie potrzebowali odzwierciedlać jej przy użyciu słów kluczowych w sposób bardzo szczegółowy” (Malak, 2012, s. 155).

³ W ten sposób definiowane są słowa kluczowe w wydawnictwach informacyjnych, np. (*Słowo...*, 2002, s. 246; *Słowo...*, 2011, s. 311; Sosińska-Kalata, 2017, s. 536-537). Por. też (Sadowska & Turowska, 1990, s. 77).

⁴ Badania frekwencyjności co prawda słów kluczy, a nie słów kluczowych, przeprowadzili w ostatnich latach m.in. (Bartmiński, 2016; Eder, 2016; Hebal-Jezińska, 2016; Łaziński, 2016; Łaziński & Szewczyk, 2006; Majdak, 2016; Marcjanik, 2016; Markowska, 2016; Pawłowski, 2016; Pisarek, 2016; Popławski, 2016).

formacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” (dalej: „Nowa Biblioteka-”) ⁵. Choć bowiem czasopismo doczekało się różnych opracowań ⁶, to nikt nie zanalizował jeszcze treści poprzez słowa kluczowe. Periodyk ukazywał się pierwotnie jako półrocznik (2010-2014), a następnie kwartalnik (2015-2018). Analizie poddano więc zawartość 26 zeszytów z 207 publikacjami ogłoszonymi w działach „Artykuły i komunikaty” oraz „Prace drobne”.

Dzięki analizie metadanych powstał alfabetycznie uporządkowany słownik, który ma charakter otwarty. Zebrany zbiór słownictwa stanowił źródło kolejnych analiz ⁷. Ponieważ w słowach kluczowych „zapisana” została problematyka tekstów ogłaszanych na łamach wydawnictwa, to ich badanie pozwala odpowiedzieć na pytanie o bardziej szczegółową tematykę artykułów, niż to wynika z tytułów jednostkowych każdego z monograficznych tomów czasopisma ⁸. Trzeba oczywiście podkreślić, że dotychczasowy dobór zakresów kolejnych numerów „Nowej Biblioteki” podyktowany był potrzebami badawczymi oraz stanowił efekt zainteresowań naukowych redaktorów merytorycznych, powoływanych każdorazowo przez redakcję.

W wyniku przeprowadzonej analizy ukazane zostanie pole semantyczne/leksykalne ⁹ periodyku, przez które należy rozumieć zbiór słów kluczowych opisujących rzeczywistość treściową źródeł. Na podstawie zebranego materiału możliwe jest ponadto dostrzeżenie tendencji w dotychczasowej polityce doboru zagadnień kolejnych zeszytów przez redakcję. Tego typu konstatacje pozwolą w przyszłości dokonywać wyborów innych problemów podejmowanych na łamach „Nowej Biblioteki”.

⁵ W latach 1998-2002 oraz 2010-2014 był to półrocznik o tytule „Nowa Biblioteka. Zeszyty Monograficzne Koła Naukowego Bibliotekoznawców Uniwersytetu Śląskiego”.

⁶ Czasopismo doczekało się kilku analiz: (Kunicka, 2010; Lubczyńska, 2012; Warząchowska, 2012; Bajor, 2014; Łakomy, 2015; Gawlik & Kosik, 2017; Gawlik & Gawinek, 2017).

⁷ Przykładami mogą być badania prowadzone na podstawie bazy CYTBIN. *Cytowania w Bibliotekoznawstwie i Informacji Naukowej czy Bazy danych o zawartości polskich czasopism technicznych BAZTECH* (por. Niewiadomska-Rudnicka, 1999, s. 113; Pacek, 2015b, s. 21; Babik, 2010, s. 129-130; Kurek-Kokościńska, 1998).

⁸ Dotychczas ukazały się następujące tomy: *Użytkownik w erze informacji* (1/2010), *Z dziejów bibliologii...* (2/2010), *Historia bibliotek* (1/2011), *Kultura czytelnicza* (2/2011), *Czasopisma, prasa i prasoznawstwo* (1/2012), *Użytkownicy – jak ich łapać i zatrzymać?* (2/2012), *Metodologia bibliologiczna* (1/2013), *Oblicza informacji* (2/2013), *Barierzy w bibliotece* (1/2014), *Czytelnictwo – oblicze nowe i dawne* (2/2014), *Elektroniczne publikowanie* (1/2015), *Erasmus dla bibliotekarzy* (2/2015), *Nowoczesne technologie w kulturze, nauce i dydaktyce* (3/2015), *Tradycja, metody i rezultaty badań bibliotek za granicą* (4/2015), *Międzynarodowe aspekty bibliotekarstwa* (1/2016), *Współczesne biblioteki na świecie* (2/2016), *Ochrona dziedzictwa kulturowego* (3/2016), *Historia książki dla dzieci i młodzieży* (4/2016), *Dziedzictwo materialne – biblioteki, muzea, stowarzyszenia* (1/2017), *Książka dla młodego odbiorcy: autorzy, ilustratorzy, wydawcy* (2/2017), *Interesariusze komunikacji naukowej* (3/2017), *Narzędzia i systemy komunikacji naukowej* (4/2017), *Prasa regionalna* (1/2018), *Metody ilościowe: bibliometria, naukometria, infometria, webometria – obszary zastosowań* (2/2018), *Książka regionalna* (3/2018), *Konteksty ochrony zbiorów bibliotecznych* (4/2018).

⁹ Słowa kluczowe użyte jako metadane w analizowanym periodyku tworzą pewien system językowy, który składa się z jednostek powiązanych z sobą semantycznie (Bojar, 2004, s. 9-10; Pacek, 2015a; Pacek, 2016).

Rozbiór słów kluczowych przybliży także powiązania zasadniczych dla zakresu badanego czasopisma dyscyplin – bibliologii i informatologii – z innymi gałęziami nauki. Będzie można zatem ocenić konteksty jego interdyscyplinarności.

Na marginesie badania uzyskane zostaną informacje na temat jakości czy sposobów etykietowania tekstów przez autorów, co może warunkować działania zmierzające do wyznaczenia bardziej drobiazgowych zasad tworzenia terminów dystynktywnych, by uniknąć np. zjawisk synonimii i homonimii.

Tak wiele pytań badawczych jest rezultatem tego, że języki słów kluczowych ułatwiają i przyspieszają proces wstępnego poznania treści materiałów, umożliwiając etap wyboru i selekcji odnalezionych źródeł. Są formą komunikacji czytelników z przyswajanymi tekstami (Malak, 2012, s. 29) oraz elementem organizacji wiedzy (Sosińska-Kalata, 2001, s. 30), a więc od jakości słownictwa zależy wiele następujących po sobie procesów związanych z recepcją treści naukowych i ich promocją.

WSTĘPNA CHARAKTERYSTYKA SŁÓW KLUCZOWYCH STOSOWANYCH W CZASOPIŚMIE

W latach 1998-2002, z inicjatywy Diany Pietruch-Reizes, Koło Naukowe Bibliotekoznawców, działające przy Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, rozpoczęło opracowywanie i wydawanie półrocznika; celem redakcji było upowszechnianie prac naukowych i badawczych młodych naukowców. Ogłaszali oni swoje teksty w ramach kilku działów, takich jak: „Od Redakcji”; „Artykuły i komunikaty”; „Miscellanea”; „Z archiwum bibliotekoznawstwa i informacji naukowej”; „Materiały”; „Sprawozdania”; „Bliskie spotkania z...”; „Recenzje i omówienia”; „Anegdoty ze świata książek i bibliotekarzy”; „Książka w poezji i nie tylko”. W tej pierwszej serii czasopisma nie zamieszczano charakterystyk rzeczowych w postaci słów kluczowych czy abstraktów przy żadnej z form wypowiedzi. Te pojawiły się po reaktywacji periodyku w 2010 r. Do artykułów i komunikatów oraz do powstałego w późniejszym czasie działu obejmującego prace drobne zaczęto dołączać analizy dokumentacyjne w języku źródła i w języku angielskim oraz słowa kluczowe – również w wersji dwujęzycznej. W „Nowej Bibliotece” tekst zasadniczy poprzedzony jest abstraktem i słowami kluczowymi w jego języku oryginalnym, w przypadku źródeł obcojęzycznych pod tekstem dołączane są: ten sam abstrakt i słowa kluczowe w języku polskim lub angielskim.

Redakcja czasopisma nie przygotowała odrębnej instrukcji opracowania słów kluczowych dla autorów zgłaszających utwory do publikacji. U podłoża tego faktu stało przekonanie, że „Sensy tworzone przez jednostki nie są w prosty sposób determinowane przez ludzki umysł, lecz są

pochodną dynamicznych procesów, takich jak myślenie, kreacja i interpretacja, które przebiegają w określonym czasie i miejscu” (Warمیńska & Urbaniak, 2017, s. 88). Stąd też, zdecydowana większość słów kluczowych ma charakter autorski (choć nie można zapomnieć o wpływie – niewielkim jak do tej pory co prawda – redaktorów i recenzentów). W „Instrukcji dla Autorów” poproszono piszących jedynie o podawanie słów kluczowych w porządku alfabetycznym po rozdzieleniu ich kropkami (Instrukcja...). Taki szyk oznacza równą wagę wszystkich etykiet.

W „Instrukcji dla Autorów” nie określono również limitu słów kluczowych dołączanych do artykułu. W praktyce autorzy przypisują swoim wypowiedziom od dwóch do jedenastu słów kluczowych, które składają się z jednego do maksymalnie dziesięciu wyrazów (najdłuższa dotychczas fraza kluczowa to: *Koło Naukowe Bibliotekoznawców Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*) ułożonych w szyku naturalnym (inwersja dotyczy jedynie nazw osobowych, z wyjątkiem nazw postaci fikcyjnych).

Najczęściej, analizowane teksty opisywane były pięcioma słowami kluczowymi. Było tak w 48 przypadkach (23,7%). Niemal równie często artykuły opatrzone zostały przez autorów czterema słowami kluczowymi – 47 tekstów (22,7%). Najmniej publikacji zawierało dwa i jedenaście słów kluczowych (po 2,9%). Szczegółowe dane przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Liczba słów kluczowych w artykułach

Liczba słów kluczowych w artykule	Liczba artykułów	Udział w %
2	6	2,9
3	27	13,0
4	47	22,7
5	48	23,2
6	27	13,0
7	22	10,6
8	8	3,9
9	8	3,9
10	8	3,9
11	6	2,9

Źródło: oprac. własne.

Słowami kluczowymi w „Nowej Bibliotece” są terminy odzwierciedlające pole semantyczne dziedzin i dyscyplin naukowych oraz nazwy własne (także w postaci akronimów). Mają zazwyczaj postać rzeczowników i fraz rzeczownikowych, podawanych – jeśli to możliwe – w mianowniku liczby pojedynczej (wyjątkiem są *pluralia tantum*, np. *regionalia*, *zbiory biblioteczne*). Niestety, zdarzają się również słowa podawane w liczbie mnogiej

(np. akcje promujące czytelnictwo, badania ankietowe, bariery informacyjne, dzieła osierocone, grafy hierarchiczne, książki, prejudykаты, strony WWW bibliotek).

Wszystkie te znaczniki treści pełnią jednocześnie funkcje metainformacyjne, semantyczne, organizujące (porządkujące), selektywne i wyszukiwawcze (heurystyczne) (Babik, 2010, s. 34-36, 89-90; Tomaszczyk, 2014, s. 83-84). Stają się więc swoistego rodzaju reprezentantami treści dokumentu oraz jego etykietami. Te używane w „Nowej Bibliotece” są autorскими słowami kluczowymi nacechowanymi subiektywnie¹⁰.

ANALIZA SŁÓW KLUCZOWYCH

Wykaz słów kluczowych periodyku liczy 901 jednostek. Na pierwszym etapie badania ustalono, które z zamieszczonych w słowniku słów mogą zostać uznane za hasła formalne. W ten sposób wydzielono 285 jednostek (31,63%), które przyporządkowano do siedmiu kategorii:

- hasła osobowe i nazwy grup osób (np. nazwy badaczy i autorów publikacji reprezentujących naukę i literaturę, jak *Bahdaj Adam*, *Bernacki Ludwik*, *Berners-Lee Tim*, *Dobrowolski Tadeusz*, *Galczyński Konstanty Ildefons*, *Leon XIII*, *Piekarski Kazimierz*, *Tomlinson Ray*; nazwy postaci literackich – *Alice Cascherina*; oraz określenia grup etnicznych i religijnych, np. *Żydzi*);
- hasła geograficzne (np. nazwy państw – *Afganistan*, *Białoruś*, *Czechy*, *Jugosławia*, *Kosowo*, *Litwa*, *Republika Południowej Afryki*, *Słowacja*, *Ukraina*; regionów – *Europa Środkowo-Wschodnia*, *Euroregion Beskidy*, *Górne Łużyce*, *Inflanty Polskie*, *Śląsk Cieszyński*, *Wielkie Księstwo Litewskie*, *województwo śląskie*; miejscowości – *Birmingham*, *Bytom*, *Częstochowa*, *Florencja*, *Kabul*, *Opole*, *Siloe*, *Żory*);
- tytuły publikacji, a przede wszystkim czasopism i innych wydawnictw ciągłych, jak serii (np. „*Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej. Piśmiennictwo zagraniczne*”, „*Przemyski Przegląd Kulturalny*”, „*Público*”, „*Samorząd Terytorialny*”, „*Waldenburger Heimatbote*”);
- nazwy instytucji i organizacji (najczęściej były to nazwy bibliotek, np. *Biblioteca Domenicana di Santa Maria Novella*, *Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze*, *Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, *Centrum Informatyki Naukowej i Biblioteka Akademicka*, *The Library of Birmingham*, *Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna im.*

¹⁰ Jednym z przejawów funkcjonowania autorskich słów kluczowych w przestrzeni internetowej jest zjawisko folksonomii w postaci tagowania, czyli opatrywania zasobów sieciowych tagami (znacznikami, etykietami), swobodnie opisującymi ich cechy treściowe (również emocje związane z przeczytanymi treściami, konteksty i własne opinie) (Stępień, 2010, s. 37-42; Gmiterek, 2016, s. 109-117). Por. też popularne poradniki doboru słów kluczowych w procesie pozycjonowania stron internetowych: (Soja, [2014]; Karolczak, 2015).

Jana Kochanowskiego w Zwoleniu; nazwy uczelni, np. *Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku*, *Eidgenössische Technische Hochschule Zürich*, *Technische Universität Berlin*, *Uniwersytet Śląski w Katowicach*; nazwy oficyn wydawniczych, np. *Akapit Press Sp. z o.o. w Łodzi*, *Guerilla Readers*, *Horyzonty*, *Młodzieżowa Agencja Wydawnicza*; nazwy archiwów, np. *Archiwum Pusłowskich*; nazwy centrów informacyjnych i konsorcjów, np. *Consortium of European Research Libraries*, *FinELib*, *Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen*; nazwy muzeów, np. *Muzeum Śląskie*; nazwy organizacji bibliotekarskich – *IFLA*, *Krajowa Rada Biblioteczna*, *Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich*, *Stowarzyszenie Muzycznych Bibliotek*, *Archiwów i Centrów Informacji (IAML)* – i nie tylko: *ISO*, *Liga Ochrony Przyrody*, *Stowarzyszenie im. Jana Karłowicza*, *Towarzystwo National Geographic*; a nawet kół studenckich, np. *Koło Naukowe Bibliotekoznawców Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*; grup literackich – „*Czartak*” i „*Nadskawie*”; oraz innych instytucji, np. *Obóz zagłady Auschwitz-Birkenau*, *Pokój Pamięci Poety Mariana Jachimowicza*, *Shakespeare Memorial Room*);

- nazwy programów, systemów komputerowych i baz danych (np. *ARPANet*, *Doodle*, *Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera*, *Europeana*, *Library and Information Science Abstracts*, *Open Journal Systems*, *POL-on*, *Répertoire Bibliographique Universel*, *Wirtualna Historia Książki i Bibliotek*);
- nazwy imprez lokalnych i ogólnokrajowych (np. *Nagroda Bursztynowego Motyla*, *Wielka Liga Czytelników*);
- nazwy i okresy historyczne (np. *1186-1888*, *Holokaust*, *Dwudziestolecie międzywojenne*).

Najliczniejsza i najbardziej zróżnicowana okazała się kategoria „nazwy instytucji i organizacji”, do której włączono 91 haseł. Pozostałe kategorie, z wyjątkiem haseł geograficznych (57), nazw programów, systemów komputerowych i baz danych (54) oraz haseł osobowych i grup osób (44), były zdecydowanie mniej liczne. Szczegółowe dane przedstawiono w tabeli 2.

W drugim etapie badań alfabetyczną listę wszystkich słów kluczowych uformowano w grupy zagadnieniowe, wydzielone na podstawie „*Polskiej Bibliografii Bibliologicznej*”. I tak, 591 słów kluczowych spośród wszystkich analizowanych (czyli 65,59%) pasowało do następujących kategorii tematycznych: *Bibliologia*; *Informacja naukowa, dokumentacja*; *Bibliografia*; *Struktura i dzieje książki*; *Wytwarzanie książki*; *Bibliotekarstwo* oraz *Użytkowanie książki*. Każde z haseł dopasowane zostało tylko do jednej kategorii rzeczowej, ale należy zaznaczyć, że do analizy rzeczowej wykorzystane zostały także hasła formalne (np. osobowe, nazwy programów komputerowych, instytucji, organizacji, czasopism) – zgodnie z zasadami doboru materiałów przyjętymi w „*Polskiej Bibliografii Bibliologicznej*”.

Tabela 2

Liczba haseł w każdej z kategorii formalnych

Kategoria formalna	Liczba haseł	Udział w %
nazwy instytucji i organizacji	91	31,93
hasła geograficzne	57	20
nazwy programów, systemów komputerowych i baz danych	54	18,95
hasła osobowe i nazwy grup osób	44	15,44
tytuły publikacji i czasopism	23	8,07
nazwy i okresy historyczne	10	3,51
nazwy imprez lokalnych i ogólnokrajowych	6	2,1
Razem:	285	100

Źródło: oprac. własne.

Analiza ilościowa słów z każdego działu pokazała, jaka tematyka była poruszana najczęściej przez autorów publikujących na łamach „Nowej Biblioteki”. Najliczniej reprezentowany był dział *Bibliotekarstwo* (186 haseł; wśród 26 zeszytów monograficznych siedem, a więc 26,92%, tytułami nawiązywało do tej problematyki), potem *Informacja naukowa, dokumentacja* (139 haseł – pięć numerów poświęconych zagadnieniu, czyli 19,23%), a następnie *Struktura i dzieje książki* (ze 135 hasłami – siedem tomów czasopisma – 26,92%). Dane dotyczące wszystkich kategorii przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3

Liczba haseł w każdej z kategorii rzeczowych

Kategoria haseł	Liczba haseł	Udział w %
Bibliotekarstwo	186	20,65
Informacja naukowa, dokumentacja	139	15,43
Struktura i dzieje książki	135	14,98
Wytwarzanie książki	50	5,55
Użytkowanie książki	30	3,33
Bibliologia	26	2,88
Bibliografia	25	2,77
Pozostałe	310	34,41
Razem:	901	100

Źródło: oprac. własne.

Jak wynika z tabeli 3 nie wszystkie słowa kluczowe można było zaliczyć do kategorii zgodnych z „Polską Bibliografią Bibliologiczną”. Było tak w przypadku 310 słów (34,41%). Wśród nich dokonano dalszej weryfikacji, która pozwoliła zaklasyfikować 173 etykiety (19,2%) do dyscyplin naukowych i zagadnień innych niż bibliologia i informatologia (np. *folklorystyka*,

homiletyka, kultura, literatura, organizacja, prakseologia, prawo, regionalizm). Tak duża liczba tego typu słów wskazuje, że publikowane w „Nowej Bibliotece” teksty często mają charakter interdyscyplinarny, wykraczający tematycznie poza zagadnienia związane *stricte* z bibliologią i informatologią. Bardziej szczegółowa analiza tej grupy haseł pokazuje, że autorzy sięgali m.in. po tematy literaturoznawcze, kulturoznawcze czy związane z ochroną szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego (np. dziedzictwo kulinarne). Z kolei 137 kolejnych słów (15,21%) miało charakter jedynie formalny i nie udało się ich przypisać do żadnej z kategorii rzeczowych.

W trakcie przeprowadzanych analiz stworzono także listę frekwencyjną poszczególnych słów. Najczęściej wykorzystywanym słowem kluczowym do określenia zawartości treściowej artykułów z „Nowej Biblioteki” było *czytelnictwo*. Pojawiło się 11 razy. Kolejny na liście frekwencyjnej był *Internet*, którego użyto 9 razy. Trzecie miejsce zajęły *zbiory biblioteczne* występujące 8-krotnie. Najczęściej używanych słów kluczowych (15 razy), wraz z częstotliwością ich występowania, podano w tabeli 4.

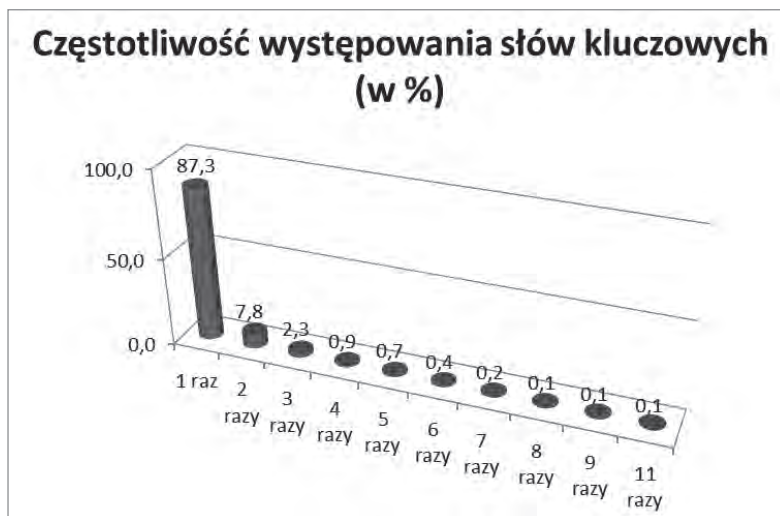
Tabela 4

Najczęściej wykorzystywane słowa kluczowe

Słowo kluczowe	Liczba wystąpień
czytelnictwo	11
Internet	9
zbiory biblioteczne	8
biblioteka	7
digitalizacja	7
prasa	6
biblioteka cyfrowa	6
biblioteki	6
regionalizm	6
dwudziestolecie międzywojenne	5
informacja naukowa	5
książka	5
bibliotekarstwo	5
komunikacja naukowa	5
edukacja regionalna	5

Źródło: oprac. własne.

Należy jednak podkreślić, że większość słów kluczowych znalazła miejsce tylko w jednym artykule – było tak w przypadku 87,3% wszystkich badanych jednostek (Wykr. 1). Wskazuje to na szeroki zakres omawianych przez autorów treści, różnorodność tematyczną oraz zasygnalizowane wcześniej indywidualne, autorskie podejście do indeksowania tekstów.

Wykres 1. Powtarzalność słów kluczowych w artykułach

Źródło: oprac. własne.

Kolejne analizy dotyczyły oceny strony formalnej słów kluczowych w celu ustalenia, czy ten typ języka informacyjno-wyszukiwawczego sprawdza się w czasopiśmie naukowym i czy nie wprowadza szumu informacyjnego w postaci m.in. takich zjawisk jak synonimia i homonimia. Analizy słów kluczowych z artykułów wykazały rzadkie ich występowanie (np. *lęk przed biblioteką/library anxiety*). W przypadku języków słów kluczowych wszystkie słowa w charakterystykach wyszukiwawczych dokumentów traktuje się – jak wspomniano – jako równorzędne, nawet jeśli zachodzą między nimi relacje hierarchiczne i kojarzeniowe, dlatego też występowanie tego typu związków w badanym słownictwie nie uznano za błędne (np. *recepja/recepja czytelnicza; opracowanie/opracowanie zbiorów; gromadzenie/gromadzenie zbiorów*).

Niestety, nieprawidłowe formułowanie słów kluczowych przez autorów tekstów doprowadziło do kilku innych pojawiających się problemów. Pierwszym z nich – najczęściej występującym – było podawanie tych samych słów kluczowych w liczbie pojedynczej i mnogiej. Przykładami mogą być: *czytelnia/czytelnie; biblioteka szkolna/biblioteki szkolne; użytkownicy bibliotek/użytkownicy biblioteki; zarządzanie bibliotekami/zarządzanie biblioteką; katalog online/katalogi online; historia bibliotek/historia biblioteki; książka elektroniczna/książki elektroniczne*.

Oprócz tego dało się zauważyć zbyt mało doprecyzowane słowa kluczowe, szczególnie gdy idzie o nazwy własne, mogące wprowadzić w błąd co do treści artykułu. W jednym z tekstów użyte zostało słowo *Institut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa*, niestety, bez podania lokalizacji tej instytucji. W innych słowach kluczowych w postaci nazw insty-

tucji można zauważyć kolejne nieścisłości, np. brak oficjalnych i pełnych ich nazw, bądź korzystanie ze skrótów, nie zawsze powszechnie znanych, np. *UŚ* zamiast *Uniwersytet Śląski w Katowicach*.

W niektórych przypadkach autorzy korzystali także ze słów kluczowych opatrzonych dodatkami na kształt określników, wykorzystywanych w językach haseł przedmiotowych. Gdy używany jest język słów kluczowych powinny być to jednak odrębne hasła. Przykładami mogą być: *informacja naukowa i bibliotekoznawstwo – programy studiów; dzieci – biblioteki publiczne; dzieci – serwisy WWW*.

ZAKOŃCZENIE

Najważniejszą konstatacją wynikającą z przeprowadzonej analizy jest ta, że „Nowa Biblioteka” bezsprzecznie pośredniczy w wymianie informacji o zagadnieniach wynikających z pola badawczego bibliologii i informatologii, z przewagą tematów z zakresu szeroko pojętego bibliotekarstwa i informacji naukowej. Nie można jednak zapomnieć, że ponad 1/3 wszystkich użytych w charakterystykach rzeczowych słów kluczowych odbiega od tej problematyki, a autorzy etykietują teksty słowami reprezentującymi przede wszystkim zjawiska literackie, kulturoznawcze i historyczne, rzadziej prawnicze, teologiczne i inne. Tak więc, mimo tytułu periodyku, stanowi on źródło informacji nie tylko z zakresu bibliologii i informatologii. Może to wskazywać na naturalne związki pola badawczego dyscypliny bibliologia i informatologia z innymi dyscyplinami, ale też na zainteresowanie periodykiem przedstawicieli wielu dziedzin wiedzy i umiejętności, którzy z powodzeniem wpisują się w tytuły tomów monograficznych czasopisma.

Na potrzeby podjętego tematu badawczego zanalizowano również przydatność słów kluczowych przy opisywaniu artykułów z „Nowej Biblioteki”. Analizy metadanych wykazały, że choć język słów kluczowych jest optymalny do odzwierciedlenia treści ze względu na łatwość tworzenia charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów, to wykorzystanie języka o słownictwie całkowicie niekontrolowanym powoduje w niektórych sytuacjach zjawisko szumu informacyjnego. Potwierdziły to m.in. sytuacje powtarzających się słów kluczowych w różnych przypadkach gramatycznych. Redakcji czasopisma zależy na jak najpełniejszym wykorzystaniu języka informacyjno-wyszukiwawczego do przedstawiania treści publikowanych w kwartalniku artykułów, więc badania przyczyniły się do decyzji, że, aby wyeliminować obecnie pojawiające się problemy, na stronie WWW czasopisma zostanie umieszczony wykaz słów kluczowych oraz dokładna instrukcja dotycząca przypadku gramatycznego czy kolejności elementów w słowie kluczowym.

BIBLIOGRAFIA:

- Babik, Wiesław (2010). *Słowa kluczowe*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bajor, Agnieszka (2014). Nowa Biblioteka. Zeszyty Monograficzne Koła Naukowego Bibliotekoznawców Uniwersytetu Śląskiego (2010-2014). W: *W kierunku gospodarki elektronicznej – wyzwania, narzędzia, dobre praktyki*. T. 2, *Publikacje elektroniczne w nauce i praktyce*[online]. Red. nauk. B.M. Powichrowska. Białystok, s. 102-117. [dostęp: 18.02.2019]. Dostępny w WWW: http://www.epnp.pl/ebook/A08683_w_kierunku_gospodarki_2.
- Bartmiński, Jerzy (2016). Słowa klucze, kulturemy, koncepty kulturowe. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 21-29.
- Bojar, Bożenna (2004). Pole informacyjne, dokumentacyjne, tematyczne, semantyczne czy leksykalne? *Zagadnienia Informacji Naukowej*, nr 1, s. 3-11.
- Eder, Maciej (2016). Słowa znaczące, słowa kluczowe, słowozbiory – o statystycznych metodach wyszukiwania wyrazów istotnych. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 31-44.
- Gawlik, Marta; Gawinek Anna (2017). „Nowa Biblioteka Usługi, Technologie Informacyjne i Media” narzędziem popularyzowania nauki (analiza bibliometryczna czasopisma). *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media*, nr 4, s. 69-82.
- Gawlik, Marta; Kosik, Edyta (2017). Cytowania w „Nowej Bibliotece. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” jako element komunikacji naukowej w świecie cyfrowym. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy*, nr 2, s. 95-109.
- Gmiterek, Grzegorz (2016). Sieciowe sposoby społecznościowego zarządzania informacją o dokumentach. *Zagadnienia Informacji Naukowej. Studia Informacyjne*, nr 1, s. 108-133.
- Hebal-Jeziarska, Milena (2016). Słowa roku w czeskim dyskursie publicznym. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 95-109.
- Instrukcja dla Autorów. W: *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media*. [online]. Nowa Biblioteka; [dostęp: 18.02.2019]. Dostępny w WWW: <http://www.nowa-biblioteka.us.edu.pl/instrukcja_autorzy.html>.
- Karolczak, Ewa (2015). *Jak dobierać opłacalne i skuteczne słowa kluczowe?* [online]. Sprawny marketing; [dostęp: 18.02.2019]. Dostępny w WWW: <<https://sprawnymarketing.pl/slowa-kluczowe/>>.
- Kunicka, Marta (2010). Reaktywacja czasopisma „Nowa Biblioteka”. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy*, nr 3-4, s. 145-146.
- Kurek-Kokocińska, Stanisława (1998). Z zagadnień terminologicznych nauki o informacji. Potrzeba języka słów kluczowych. *Zagadnienia Informacji Naukowej*, nr 2, s. 76-86.
- Kurek-Kokocińska, Stanisława (1999). Z zagadnień terminologicznych nauki o informacji. Założenia języka słów kluczowych z dziedziny nauki o informacji. *Zagadnienia Informacji Naukowej*, nr 1, s. 15-22.
- Lubczyńska, Aleksandra (2012). „Nowa Biblioteka” 2010, nr 1; 2. Katowice 2010, s. 142: wykr.; 178: wykr. ISSN 1505-4195. *iNFOTEZY. Internetowy Periodyk Naukowy Poświęcony Mediom i Nauce o Informacji* [online], nr 2; [dostęp: 18.02.2019]. Dostępny w WWW: <<http://www.ujk.edu.pl/infotezy/ojs/index.php/infotezy/article/view/49/145>>.
- Łakomy, Agnieszka (2015). Czasopismo naukowe „Nowa Biblioteka” – geneza, założenia programowe, plany. *Forum Bibliotek Medycznych*, nr 1, s. 292-297.
- Łaziński, Marek (2016). Słowa klucze polskiego dyskursu publicznego. Słowa dnia i słowa roku. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 75-94.
- Łaziński, Marek; Szewczyk Monika (2006). Słowa klucze w semantyce i statystyce. Słowa tygodnia „Rzeczpospolitej”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, z. 62, s. 57-67.

- Majdak, Magdalena (2016). Słowa klucze w materiale historycznym. Wyzwania i ograniczenia. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 45-55.
- Malak, Piotr (2012). *Indeksowanie treści. Porównanie skuteczności metod tradycyjnych i automatycznych*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Marcjanik, Małgorzata (2016). Demokratyzacja obyczajów – słowo kluczowe współczesnej kultury polskiej? *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 111-122.
- Markowska, Helena (2016). Jak pogrzebać przeciwnika literackiego. Słowa klucze w tekstach romantyków o klasykach i ich sztuce. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 135-143.
- Niewiadomska-Rudnicka, Maria (1999). Osobliwości regionalne. Problemy użycia słów kluczowych w indeksie etnograficznym – egzemplifikacja. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum*, z. 9, s. 113-118.
- Pacek, Jarosław (2006). Indeksowanie w XXI wieku. Ewolucja i współczesne funkcje pojęcia. *Zagadnienia Informacji Naukowej*, nr 2, s. 32-49.
- Pacek, Jarosław (2015a). Pole semantyczne książki. *Przegląd Biblioteczny*, z. 4, s. 546-562.
- Pacek, Jarosław (2015b). Pole semantyczne książki w tekstach normalizacyjnych i prawnych. *PTINT. Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej*, nr 4, s. 20-31.
- Pacek, Jarosław (2016). Pole semantyczne terminu „książka elektroniczna”. *Zagadnienia Informacji Naukowej. Studia Informacyjne*, nr 1, s. 95-107.
- Pawłowski, Adam (2016). Korpusy chronologiczne i leksykalne szeregi czasowe jako narzędzia wykrywania słów kluczy i neosemantyzmów. Konceptualizacja czasu w korpusach chronologicznych. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 57-74.
- Pisarek, Walery (2016). Słowa ważne i ważniejsze. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 11-20.
- Popławski, Błażej (2016). Słowa klucze czy słowa wytrychy? Analiza dyskursu medialnego o Afryce w magazynie „Kontynenty”. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3, s. 123-133.
- Sadowska, Jadwiga; Turowska Teresa (1990). *Języki informacyjno-wyszukiwawcze. Katalogi rzeczowe*. Warszawa: Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy; Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Słowo (2011). Słowo kluczowe. W: *Podręczny słownik bibliotekarza*. Oprac. G. Czapnik, Z. Gruszka, przy współr. H. Tadeusiewicz. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 311.
- Słowo (2002). Słowo kluczowe. W: *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Oprac. B. Bojar. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 246.
- Soja, Karol ([2014]). *Jak wybrać najlepsze słowa kluczowe do pozycjonowania?* [online]. WhitePress sp. z o.o.; [dostęp: 18.02.2019]. Dostępny w WWW: <<https://www.whitepress.pl/baza-wiedzy/41/jak-wybrac-najlepsze-slowa-kluczowe-do-pozycjonowania>>.
- Sosińska-Kalata, Barbara (2001). Język informacyjno-wyszukiwawczy jako narzędzie organizacji wiedzy. *Zagadnienia Informacji Naukowej*, nr 2, s. 28-42.
- Sosińska-Kalata, Barbara (2017). Słowa kluczowe. W: *Encyklopedia książki*. T. 2, K-Z. Pod red. A. Żbikowskiej-Migoń i M. Skalskiej-Zlat. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 536-537.
- Stępień, Kamil (2010). *Folksonomie czyli Społecznościowe opisywanie treści. Poradnik*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Tomaszczyk, Jacek (2014). *Model systemu informacji terminologicznej*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego.
- Warمیńska, Katarzyna; Urbaniak Anna (2017). Czym jest Kraków? Analiza pola semantycznego. „Zeszyty Naukowe / Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie” [online], nr 3, s. 87-102 [dostęp: 18.02.2019]. Dostępny w WWW: DOI 10.15678/ZNUEK.2017.0963.0306.
- Warząchowska, Bogumiła (2012). „Nowa Biblioteka. New Library. Czasopismo Koła Na-

ukowego Bibliotekoznawców Uniwersytetu Śląskiego”. 1998-2001 ISSN 1505-4195 „Nowa Biblioteka. New Library. Zeszyty Monograficzne Koła Naukowego Bibliotekoznawców Uniwersytetu Śląskiego”. 2010-2011. ISSN 1505-4195. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy*, nr 1, s. 117-121.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 16 sierpnia 2019 r.

AGNIESZKA GOŁDA

Institute of Library Studies and Information
Silesia University in Katowice
e-mail: agnieszka.golda@us.edu.pl
ORCID: 0000-0001-6571-5304

AGNIESZKA ŁAKOMY-CHŁOSTA

Institute of Library Studies and Information
Silesia University in Katowice
e-mail: agnieszka.lakomy@us.edu.pl
ORCID: 0000-0002-0024-0691

ISSUES COVERED BY THE ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL „NOWA BIBLIOTEKA. USŁUGI, TECHNOLOGIE INFORMACYJNE I MEDIA” (2010-2018) – KEYWORD ANALYSIS

KEYWORDS: „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media”. Keywords. Literature analysis. Scholarly journal. Book studies and information studies.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – Next to abstracts keywords are most often used tools of content analysis of scholarly publications, including journal papers. The aim of this article is to present the results of keyword analysis for articles published in the journal „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” and evaluate their interdisciplinarity. **Research methods** – The authors analyzed 26 volumes of the journal with 207 pieces selected from the journal sections entitled Artykuły i komunikaty (Articles and messages) and Prace drobne (Minor works) published in the years 2010-2018. Next, the meaning of 901 keywords was defined – keywords were assigned formal categories (personal names and group names, geographic names, titles, institution and organization names, names of software, computer systems and databases, names of local and nation-wide events, historical names and periods) and subject categories (the latter based on Polish Bibliography

of Book Studies). The statistical method enabled the authors to show trends in article indexing (including the size of uncontrolled keyword collection, percentage of keyword types, number of keywords in articles). **Results and conclusions** – More than 60% (65, 59%) of keywords is related to book studies and information studies, the rest remaining beyond the subject categories used in Polish Bibliography of Book Studies. Those keywords usually refer to library studies (20, 65%), information and documentation (15,43%) and book structure and history (14,98%). Other issues reflected belong to the field of literature studies, culture studies, history and, less often, law and theology. It is important to notice high dispersion of keywords – 87,3% of them were used only once. Furthermore, the analysis brought some discoveries on the quality and correctness of article indexing methods. The authors noticed scarce presence of synonymy and homonymy but incorrect construction of keywords (the same keywords provided in single and plural form) and insufficient precision, in particular in the case of proper names.

„KOLEKCJE PRYWATNE W ZBIORACH KSIĄŻKI DAWNEJ”

II Międzynarodowa Konferencja Proweniencyjna

(Wrocław, 18-19 czerwca 2019 r.)

Zebranie i upowszechnienie informacji o dawnych kolekcjach prywatnych z terenów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Śląska i Pomorza, przechowywanych obecnie w całości lub w części w bibliotekach, w archiwach i w muzeach w kraju i za granicą było celem II Międzynarodowej Konferencji Proweniencyjnej „Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej”, która odbyła się we Wrocławiu w dniach 18-19 czerwca 2019 r. Organizatorem konferencji – mającej stanowić kolejny krok do bliższego poznania i naukowej rekonstrukcji księgozbiorów historycznych rozproszonych na przestrzeni wieków – był Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Patronat nad wydarzeniem objęły Fundacja Lanckorońskich oraz Sekcja Bibliotek Naukowych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, zaś patronat medialny – czasopismo „Spotkania z Zabytkami” oraz portal sbp.pl.

W konferencji wzięli udział bibliotekarze i bibliolodzy, reprezentujący polskie i zagraniczne biblioteki oraz ośrodki akademickie, w tym wielu członków Proweniencyjnej Grupy Roboczej, utworzonej przy ZNiO w 2017 r.

Nad programem merytorycznym konferencji czuwała Rada Naukowa, w skład której weszli: Paulina Buchwald-Pelcowa (Biblioteka Narodowa, Uniwersytet Warszawski), Marcin Cieński (Uniwersytet Wrocławski), Adolf Juzwenko (Zakład Narodowy im. Ossolińskich), Tomasz Makowski (Biblioteka Narodowa), Anna Migoniowa (Uniwersytet Wrocławski), Arvydas Pacevičius (Vilniaus universitetas – Uniwersytet Wileński), Urszula Paszkiewicz (Warszawa), Peter Sjökvist (Uppsala universitetsbibliotek – Biblioteka Uniwersytecka w Uppsali), Ihor Skoczylas (Український католицький університет – Ukraiński Uniwersytet Katolicki we Lwowie) oraz Jacek Soszyński (Polska Akademia Nauk). Za przygotowanie konferencji oraz jej przebieg odpowiadał komitet organizacyjny, złożony z pracowników ZNiO w składzie: Dorota Sidorowicz-Mulak, Agnieszka Franczyk-Cegła, Alicja Kliber i Agnieszka Topolska.

Zainteresowanie tematyką konferencji, w tym badaniami „dotyczącymi dziejów, charakteru i zasobów poszczególnych kolekcji prywatnych przechowywujących do roku 1939 stare druki i rękopisy XV-XVIII w. [...] oraz] losami zespołów książek lub pojedynczych cymeliów pochodzących z tych bibliotek” wyraziło się liczbą zgłoszonych referatów. Do programu zakwalifikowano 49 wystąpień, podzielonych na dziesięć sesji¹. Ich dopełnieniem była wystawa pt. „Ossolińskie cymelia proveniencyjne XV-XVIII w.” wraz z folderem opracowanym przez pracowników Działu Starych Druków i Działu Rękopisów ZNiO.

Gości i uczestników konferencji powitał Adolf Juzwenko, dyrektor ZNiO. W wystąpieniu inauguracyjnym podkreślił znaczenie prac nad zapisami proveniencyjnymi i naukowym opracowaniem księgozbiorów historycznych oraz źródeł służących do prowadzenia badań nad nimi.

Awaria sieci energetycznej we Wrocławiu wpłynęła na modyfikację programu konferencji – przyspieszono wernisaż wystawy, a obrady z Auli im. prof. M. Gębarowicza przeniesiono do Sali Konferencyjnej.

Kuratorzy ekspozycji „Ossolińskie cymelia proveniencyjne XV-XVIII w.” umieścili w gablotach szczególnie cenne egzemplarze starych druków i rękopisów przechowywanych we wrocławskiej księżnicy. Uczestnicy konferencji mieli możliwość obejrzenia dzieł, w których ujawniono m.in. wpisy dawnych właścicieli i dyrektorów ZNiO – Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, Henryka Lubomirskiego, Franciszka Siarczyńskiego, noty rękopiśmienne Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Piotra Skargi, a także XV- i XVI-wieczne proto- i superekslibrisy. Zaprezentowano także cymelia ze znanych kolekcji, które przeszły na własność Ossolineum, np. rękopisy ze zbiorów Leona Pinińskiego czy norymberskie wydania Biblii z Biblioteki Baworowskich.

W sesji pierwszej, nazwanej główną, moderowanej przez A. Juzwenkę, głos oddano przede wszystkim członkom Rady Naukowej. W jej trakcie wygłoszono pięć referatów. A. Pacevičius w wystąpieniu *Kolekcje prywatne w zbiorach Uniwersytetu Wileńskiego – litewskie badania z ostatnich 20 lat* zwrócił uwagę nie tylko na kulturalno-historyczną wartość omawianych zbiorów, ale przede wszystkim uwypuklił wkład badaczy litewskich w rozwój badań źródłoznawczych, metodologii proveniencyjno-archiwalnej oraz badań interdyscyplinarnych na temat historii książki.

Agnieszka Knychalska-Jaskulska (ZNiO) omówiła *Rękopisy z kolekcji Leona Pinińskiego (1857–1938) w zbiorach Ossolineum*. Prelegentka zarysowała sylwetkę kolekcjonera, historyka sztuki, naukowca i dyplomaty oraz podzieliła się hipotezą na temat pochodzenia omawianych rękopisów (brewiarzy, XVI-wiecznych dokumentów hiszpańskich, perskiej Księgi królów, czyli Shahname oraz Koranu).

W kolejnym wystąpieniu, U. Paszkiewicz przedstawiła *Bibliotekę Zygmunta Czarnieckiego w Rusku – źródła do zawartości rozproszonej kolekcji*. Omawiając pasję tego kolekcjonera i bibliofila do zbierania unikatowych numizmatów, książek i rycin przytoczyła znane jej źródła, dokumentujące rozwój i zawartość zbioru: od rękopiśmiennych katalogów sporządzonych ręką właściciela, poprzez ustalenia m.in. Estreichera, Wierzbowskiego, Kętrzyńskiego, Brucknera, Balcera, Doleczka, Wityka, Kotuli, aż po najnowsze wyniki badań Jolanty Gwioździk.

¹ Ostatecznie przedstawiono 44 prezentacje.

Średniowieczne manuskrypty tzw. biblii paryskich znalazły się w centrum uwagi Jacka Soszyńskiego, który wygłosił wykład pt. *Rękopiśmienne Biblie w zbiorach Baworowskich*. Mówca, po wyjaśnieniu terminu *biblia paryska*, omówił cechy szczególne sześciu egzemplarzy odnalezionych w kolekcji. Zwrócił uwagę na ich budowę, rozmiar i przeznaczenie, typ ornamentacji, a także stan zachowania.

Sesję zamknął referat P. Sjökvista *Destinies of Literary War Booty from Poland in Sweden*. Omówił on ślady kolekcji polskich (pochodzących m.in. z Fromborka i Braniewa) w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali, głównie łupów wojennych zdobytych przez wojska szwedzkie w XVII stuleciu. Przedstawił stan badań – od ustaleń Józefa Trypućki po aktualnie prowadzone projekty z badaczami z Poznania i Wilna.

Przed przerwą podjęto dyskusję i podsumowano prezentacje, co zgodnie z programem konferencji następowało po każdym bloku wystąpień.

Kolejne dwie sesje zostały dedykowane Ziemiom wschodnim.

W pierwszej z nich, moderowanej przez U. Paszkiewicz, wystąpiło pięciu mówców. Podjęli oni temat historii wybranych bibliotek i zainteresowań bibliofilskich ich właścicieli, a także przeanalizowali wielkość i zawartość księgozbiorów historycznych prywatnych z terenu dawnej Galicji, głównie miasta Lwowa i jego okolic, ale też Wołyń i ziemi przemyskiej. J. Gwioździk (Uniwersytet Śląski w Katowicach) szczegółowo omówiła *Książki z kolekcji Aleksandra Konstantego Batowskiego (1760–1841) w zbiorach Baworovianum we Lwowie*. Referentka zwróciła uwagę na dorobek tego historyka, wydawcy, bibliofila i kolekcjonera oraz inspirujący wpływ jaki wywarła jego działalność na Wiktora Baworowskiego. W centrum uwagi Stanisława Siess-Krzyszkowskiego (Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów) znalazły się *Książki z puławskiej biblioteki Czartoryskich w zbiorach biblioteki krasiczyńskiej Sapiehów*. Irena Ciborowska-Rymarowicz (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського) przedstawiła zebrany referat pt. *Księgozbiór Mikoszewskich h. Dąbrowa w zbiorach Biblioteki Narodowej Ukrainy im. W. Wernadskiego: historia, zawartość, proveniencje*. Zwróciła uwagę na zakres tematyczny kolekcji, kształtowany pod kątem zainteresowań jej właścicieli, m.in. naukami ścisłymi i przyrodniczymi. Prezentacja D. Sidorowicz-Mulak *Księgozbiór Józefa Kraińskiego z Bełza w zbiorach ossolińskich* pozwoliła – głównie w oparciu o katalogi aukcyjne – odtworzyć losy tej uchodzącej za zaginioną kolekcji. Sesję zamknął referat *Stare druki z księgozbioru Józefa Maksymiliana Ossolińskiego w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. W. Stefanyka: rekonosans*; Irina Kachur, reprezentująca wspomnianą księżnicę (Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника) zwróciła uwagę na bogactwo i różnorodność zachowanych znaków proveniencyjnych.

Sesję „Ziemie wschodnie II” moderował A. Pacevičius. Na ten blok wystąpień złożyło się pięć referatów, poruszających kwestie dawnych dokumentów ikonograficznych i muzycznych, a także zawartość bibliotek zakonnych oraz kolekcji duchowieństwa z okolic Lwowa i Grodna.

Jako pierwszy został wygłoszony komunikat Urszuli Wenckiej i Małgorzaty Mikuły (ZNiO) pt. *„Icones” Tomasza Tretera – zagadkowa oprawa ossolińskiego cymelium*. Autorki postawiły wiele pytań i hipotez odnośnie do cech oprawy tego rytowanego *XVI-wiecznego pocztu królów polskich*. Następnie dr Grzegorz Joachimiak (Instytut Muzykologii UW) podjął rozważania na temat *Muzykalia*

w Ossolineum? Nieznane inwentarze muzykaliów i zbiory muzyczne z dawnego Ossolineum we Lwowie. Mówca podkreślił, że zbiory muzyczne w obecnej Bibliotece im. W. Stefanyka nie zostały dotąd w całości wyodrębnione i dostatecznie przebadane; zgłosił postulat wydania katalogu muzykaliów. Iwona Pietrzakiewicz (Instytut Nauk o Informatyce Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie) podjęła temat *Kolekcje prywatne a zbiór klasztorny – grodzieński zbiór Dominika Siwickiego OP*. Prywatna biblioteka dominikanina D. Siwickiego o bibliofilskim charakterze stała się fundamentem księgozbioru klasztorowego i przetrwała aż do jego kasaty. Iwan Almes (UKU) przybliżył zebrany „*Spisy książek*” jako źródło do badań historii prywatnych bibliotek prawosławnych i unickich (bazylikańskich) zakonników eparchii lwowskiej końca XVII–XVIII wieku. Przeprowadzone rekonstrukcje pozwoliły mu ustalić, że typowe księgozbiory prywatne zakonników obu obrządków były dość skromne i liczyły maksymalnie 100 egzemplarzy. Na zakończenie sesji wysłuchano referatu Olgi Tkaczuk (Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького) pt. *Druki czcionką łacińską z księgozbiorów metropolitów i biskupów unickich w kolekcji starych druków Muzeum Narodowego we Lwowie*. Badanie ujawniło m.in. ekslibris biblioteki metropolitalnej wykonany na zamówienie Andrzeja Szeptyckiego, noty własnościowe proboszczów, pieczęcie instytucji.

Obrady pierwszego dnia konferencji zwieńczyły dwa bloki wystąpień poświęconych Wielkopolsce. Moderatorami byli P. Buchwald-Pelcowa (część I) oraz Mariusz Dworsatschek (część II). Każdą z sesji wypełniły trzy prezentacje.

Postać i zbiory Kaspra Goskiego, doktora medycyny, astrologa, wykładowcy na Akademii Krakowskiej, a także bibliofila przedstawił Rafał Wójcik (BUAM) w wystąpieniu „*Sic nos non nobis*”. O nieistniejącym już (lub wciąż istniejącym acz rozproszonym) księgozbiorze Kaspra Goskiego, lekarza i burmistrza poznańskiego z XVI w. O śladach biblioteki jednej z bardziej interesujących postaci epoki renesansu wykład pt. *Szczątki księgozbioru Abrahama Zbąskiego h. Nałęcz (1531-1577) w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu* wygłosił Jakub Łukaszewski (BUAM). Warto nadmienić, że poszukiwanie książek Zbąskiego w zasobie BUAM przyczyniło się również do przebadania zbiorów Opalińskich. Sesję poświęconą księgozbiorom bibliotek poznańskich zamknął komunikat Karoliny A. Zalewskiej pt. *Kraków – Florencja – Poznań. Losy atlasu ze zbiorów Biblioteki Raczyńskich*.

W części drugiej uwaga zebranych została skierowana na proveniencje wielkopolskich zbiorów kościelnych, przestudiowane przez pracowników Instytutu Historii UAM. Aleksandra Wajner – na tle dziejów konwentu i kolegium, jednej z największych i najważniejszych katolickich szkół średnich regionu – omówiła *Prywatne wpisy własnościowe w drukach z dawnego księgozbioru rezydencji jezuitów w Międzyrzeczu*. W następnej prezentacji Wojciech Graś przedstawił *Strukturę proveniencyjną księgozbioru opata trzemeszeńskiego Wojciecha Mielnińskiego* dokonaną w oparciu o zachowane dzieła. Z kolei Michał Muraszko w formie komunikatu podał do wiadomości *Wpisy proveniencyjne w drukach z księgozbioru kanonika gnieźnieńskiego Jakuba Dubickiego*.

Drugi dzień konferencji poświęcono omówieniu zbiorów starych druków i cymeliów, będących niegdyś częścią księgozbiorów prywatnych lub instytucjonalnych. Referaty przyporządkowano do pięciu bloków tematycznych, według kryterium topograficznego.

Pierwszą sesję „Ziemie centralne i północne” poprowadziła D. Sidorowicz-Mulak. Obrady rozpoczęła Marianna Czapnik (BUW), która scharakteryzowała *Księgozbiór kanonika Mikołaja Ruszkowskiego w świetle zachowanych egzemplarzy*. Badaczka wyodrębniła liczne zapiski własnościowe oraz stosunkowo rzadkie noty czytelnicze. Referat *Stare druki z kolekcji biskupów warmińskich okresu renesansu przechowywane w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie* wygłosił Tomasz Garwoliński, reprezentujący tę placówkę. W centrum uwagi znalazły się biblioteki Łukasza Watzenrodego, Jana Dantyszka, Tiedemanna Giese, Stanisława Hozjusza, Marcina Kromera i Andrzeja Batorego. Tworzenie biblioteki prywatnej jako zjawisko z życia duchowieństwa kapitulnego omówił Michał Kłosiński (Dom Mikołaja Kopernika, Muzeum Okręgowe w Toruniu) na przykładzie *Prywatnego księgozbioru Mikołaja Kopernika*. Wystąpienie Arkadiusza Wagnera (Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii UMK) pt. *Z daleka i z bliska. Bibliofilskie kolekcje mieszczan toruńskich XVI–I poł. XVII wieku w świetle opraw książkowych* podsumowało jego studia nad zewnętrznym kształtem książek odnotowanych m.in. we wpisach legacyjnych wiodących rodzin Torunia. Sesję zamknęła prezentacja Beaty Gryzio (PAN Biblioteka Gdańska) poświęcona *Personalizacji tekstu jako cesze proveniencyjnej. O kolekcji i praktykach czytelniczych Jana Bernarda Bonifacio*. Prelegentka przy okazji naszkicowała sylwetkę właściciela kolekcji i dzieje jego biblioteki.

W kolejnych blokach wystąpień – „Ziemie północne I” i „Ziemie północne II” – wygłoszono łącznie siedem referatów. Obradami kierowali J. Soszyński (część I) oraz P. Sjökvist i A. Franczyk-Cegła (część II).

Maria Michalska (PAN Biblioteka Gdańska) na podstawie znanego inwentarza *Index librorum Bibliothecae Senatus Gedanensis* wyodrębniła zbiory Bartholomeusa Schachmanna, Bartholomeusa Nigrinusa, Heinricha Schwartzwalda oraz zasób Bibliotheca Nimsgartiana. Wyniki badań zawarła w prezentacji *Rekonstrukcja księgozbiorów prywatnych na podstawie ksiąg inwentarzowych. Wyzwania i możliwości*. Po niej Agata Michalska (Książnica Pomorska) scharakteryzowała *Szesnastowieczne druki ze spuścizny Gotthilfa Samuela Falbego w bibliotece dawnego gimnazjum Grönninga w Stargardzie i ich powojenne rozproszenie*. Obiektem zainteresowania Agnieszki Borysowskiej (Książnica Pomorska) był *David Friedrich Ebert (1740-1789) – bibliotekarz i bibliofil*. Prelegentka zrekonstruowała biografię tego archidiakona szczecińskiego kościoła Mariackiego, profesora języków orientalnych, bibliotekarza i rektora Gimnazjum Królewskiego; pokazała wykonane jego ręką szkice lokalu bibliotecznego w Kaplicy Mariackiej wraz z informacją na temat zawartości szaf i dodatkowego wyposażenia biblioteki.

Po przerwie, pierwszy referat pt. *Śladami pomorskich dworów – fragmenty księgozbiorów Nawry i Pluskowęs w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Bydgoszczy* wygłosiła Joanna Matyasik (WiMBP, Bydgoszcz). Charakteryzując księgozbiory ziemi chełmińskiej za istotne biblioteki ziemiańskie uznała kolekcje Kruszyńskich i Sczanieckich oraz Kalksteinów. Vanessa de Senarclens (Humboldt-Universität zu Berlin) zaprezentowała *The dispersed collections of a Pomeranian private library (the “Bibliothek Schloss Plathe”) in the aftermath of World War II*. W referacie naświetliła dzieje i profil byłej arystokratycznej Biblioteki Schloss Plathe. Książnica założona w połowie XVIII w. przez Friedricha Wilhelma von der

Ostena uległa rozproszeniu w 1945 r. Obecnie jej fragmenty są badane w bibliotekach i archiwach w Łodzi, w Warszawie i w Greifswaldzie. Następnie głos zabarała Renata Wilgosiewicz-Skutecka (BUAM), która mówiąc o *Bibliotece Skórczewskich w Czerniejewie i Lubostroni* – fragmentach księgozbioru w *Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu* przybliżyła historię ksiąźnicy, jej zasób oraz ujawnione pieczęcie i znaki własnościowe. Jako ostatnia wystąpiła Agnieszka Fabiańska (BUW) z referatem pt. *Rękopisy ze zbiorów zabezpieczonych w Sobowidzu w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*. Omówiła w nim wyniki polsko-niemieckiego grantu mającego za cel spisanie nieopracowanych katalogowo niemieckojęzycznych rękopisów z kolekcji Gabinetu Rękopisów BUW, zakupionych lub przekazanych w darze po 1945 r.

Obradom kolejnej sesji pt. „Śląsk” przewodniczyła Anna Migoniowa. Wygłoszono sześć referatów związanych tematycznie z bibliotekami z terenu Dolnego i Górnego Śląska.

Pierwszy referat pt. *Książki barona Georga von Schönaicha (1557-1619) z kolekcji starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie* przedstawiła Joanna Milewska-Kozłowska (BUW). Zapoznała zebranych z ocalałym fragmentem biblioteki zamku Carolath (dziś Siedlisko); zwróciła uwagę na dobry stan zachowania zbioru, liczne zespoły proveniencyjne i jednolity styl opraw. Z prezentacją pt. *Jan Ernest Bensheim ze Wschowy i jego biblioteka. Przyczynek do badań nad księgozbiorem mieszczkańskimi ewangelików na pograniczu wielkopolsko-śląskim* wystąpił Krzysztof Soliński (Biblioteka Narodowa). Weronika Karlak (BUWr) w wykładzie *Jakob Monau (1546-1603) i jego księgozbiór* omówiła typowo użytkową bibliotekę prywatną tego niemieckiego poety, tworzącego na Śląsku. Halina Dudała (Instytut Historii i Archiwistyki UP) podjęła temat „*Libri necessarii et utiles*”, czyli o księgozbiorach prywatnych niższego nowożytnego duchowieństwa śląskiego. Studium wybranych przypadków. Dr Weronika Pawłowicz (Biblioteka Śląska) przygotowała referat *Wokół Schlesierbücherei Maxa Pinkusa. Stare druki z kolekcji prudnickiego bibliofila w zbiorach Biblioteki Śląskiej*. Sesję zamknęło wystąpienie Marii Kycler (Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego), w którym zwróciła uwagę na *Stare druki w kolekcji Zygmunta Żuławskiego*, stanowiącej wydzielony księgozbiór w zbiorach biblioteki uniwersyteckiej w Katowicach.

Obrady drugiego dnia konferencji zwińczyła sesja „Kraków i inne”, podczas której przedstawiono pięć referatów. Nad przebiegiem dyskusji czuwał Marcin Cieński.

Przedmiotem wystąpienia Małgorzaty Habudy (Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie) był *Prywatny księgozbiór dominikanina i profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Mateusza (Jana Pawła) Kozłowskiego (1758-1839) w zbiorach Biblioteki Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie*. Interesującą prezentację pt. *Donatorki zbiorów starodrukowych Biblioteki PAU i PAN w Krakowie* przedstawiła Agnieszka Fluda-Krokos (Instytut Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie). Anna Bujko (BU UWM) przybliżyła kwestię *Książkowych znaków własnościowych jako źródła do biografii wybitnych uczonych na przykładzie księgozbioru Jana Włodka*. Agnieszka Franczyk-Cegła (ZNiO) w referacie *Lwów – Kraków – Wrocław. Wojenne losy kochanowianów przechowywanych obecnie w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* podzieliła się nowymi ustaleniami

na temat burzliwych losów i zawartości tej najcenniejszej w Polsce kolekcji staropolskich edycji dzieł J. Kochanowskiego. Sesję zamknął komunikat *Ex libris Sadoci Barącz. Badania nad biblioteką prywatną dominikańskiego historyka Sadoka Wincentego Barącz (1814–1892)* wygłoszony przez Marka Miławickiego.

W dyskusji końcowej dokonano podsumowania przedstawionej problematyki. Zapowiedziano, że plonem naukowym dwudniowych obrad będzie recenzowana publikacja materiałów pokonferencyjnych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że II Międzynarodowa Konferencja Proweniencyjna „Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej” stała się doskonałą okazją do wymiany wiedzy na temat dziejów wybranych księgozbiorów historycznych z terenów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Śląska i Pomorza, losów właścicieli kolekcji oraz – ujawnionych podczas kwerend źródłowych – znaków i zapisów własnościowych. Dla licznego grona badaczy starej książki była nie tylko przyczynkiem do przekazania wiedzy teoretycznej, ale także doświadczeń praktycznych usprawniających komunikację naukową oraz inspiracją do nakreślenia nowych perspektyw badawczych.

Maria Kycler

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Tekst wpłynął do Redakcji 9 listopada 2019 r.

„BIBLIOTEKI: DIALOG DLA ZMIANY”² ŚWIATOWY KONGRES BIBLIOTEK I INFORMACJI I 85. KONFERENCJA GENERALNA IFLA.

(Ateny, Grecja, 24-30 sierpnia 2018 r.)

Tegoroczny Kongres i 85. Konferencja Generalna IFLA odbywały się w Atenach. Myślą przewodnią tego spotkania było hasło „BIBLIOTEKI: DIALOG DLA ZMIANY”.

Tradycyjnie otwarcia Kongresu dokonali przedstawiciele Komitetu Narodowego (Alexandra Papazoglou, przewodnicząca Association of Greek Librarians and Information Scientist oraz Filippos Tsimpoglou, dyrektor Biblioteki Narodowej Grecji), przedstawiciele władz IFLA (prezydent IFLA Glòria Pérez-Salmerón oraz Sekretarz Generalny IFLA Gerald Leitner). Wykład inauguracyjny wygłosił wybitny ekonomista polityczny Loukas Tsoukalis z Hellenic Foundation for European & Foreign Policy, emerytowany profesor University of Athens, a także profesor the Paris School of International Affairs. Jego wystąpienie poświęcone

² „Libraries: Dialogue for Change”.

było temu, w jaki sposób zmiany technologiczne i gospodarcze wpływają na społeczności oraz na dialog między jednostkami a społeczeństwem.

W Kongresie i 85. Konferencji Generalnej wzięło udział około 3300 delegatów ze 130 krajów. Odbyło się ponad 250 sesji otwartych dla wszystkich uczestników z udziałem ponad 500 referentów. W sesjach posterowych przedstawiono prawie 200 prac. W sumie zaprezentowano kilkaset wystąpień, które, jak zawsze podczas obrad IFLA, dotyczyły szerokiego spektrum zagadnień związanych z problematyką biblioteczno-informacyjną.

W niniejszym sprawozdaniu uwaga zostanie skierowana na niektóre z nich: 1) dotyczące spraw związanych z osobami w niekorzystnej sytuacji, wymagającymi dodatkowej troski, specjalnych metod i odpowiednich urządzeń umożliwiających komunikację z nimi; 2) odnoszące się do problemów środowisk wielokulturowych, wieloetnicznych i możliwości prowadzenia w nich partnerskiego dialogu; 3) dziedzictwa kulturowego oraz roli bibliotek na rzecz jego zachowania i pielęgnacji; 4) bibliotek dla dzieci i młodzieży.

DZIAŁANIA BIBLIOTEK NA RZECZ OSÓB W NIEKORZYSTNEJ SYTUACJI, WYMAGAJĄCYCH DODATKOWEJ UWAGI I TROSKI ORAZ METOD I NARZĘDZI UMOŻLIWIAJĄCYCH KOMUNIKACJĘ Z NIMI

Problematyka dotycząca osób w niekorzystnej sytuacji pojawiała się podczas spotkań różnych sekcji i grup IFLA. Sekcja Libraries Serving Persons With Print Disabilities skupiła swoją uwagę na technologii, która pomaga osobom z niesprawnością widzenia korzystać z tekstów drukowanych i tym samym umożliwia im pełny udział w życiu. Galina Elfimova z Russian State Library for the Blind w Moskwie (*Data bases of Tactile and Audio Resources in the Russian State Library for the Blind*) zaprezentowała działalność Państwowej Rosyjskiej Biblioteki dla Niewidomych w Moskwie oraz tworzone w niej bazy materiałów dotykowych i audialnych. Po raz kolejny Konsorcjum DAISY przedstawiło możliwość zwiększenia produkcji książek opartych na tym formacie zapisu. Zilustrowano to przykładem z Indii (Dipendra Manocha: *Solutions for accessible book production and outreach in low resource countries*). Francisco Martínez Calvo z Organización Nacional de Ciegos Españoles w Madrycie (*¿Quiere un libro electrónico accesible? Vuelva en 2025 / Do you want an accessible e-book? Come back in 2025*) omówił działalność organizacji ONCE (Organización Nacional de Ciegos Españoles – the National Organization of Spanish Blind Persons) i jej zaangażowanie w upowszechnianie e-booków, a także wszystkich urządzeń i programów pozwalających osobom o ograniczonym widzeniu na większy dostęp do książek (zakupu, pobrania, czytania) w wersji elektronicznej. Działania te wpisują się w treść nowej dyrektywy UE „w sprawie wymogów dostępności produktów i usług” (dyrektywa UE 2019/882, 2019), dotyczącej m.in. e-booków. Zgodnie z nią od 28 czerwca 2025 r. wszystkie e-książki będą musiały spełniać wymagania w zakresie dostępności dla osób z zaburzeniami widzenia. Dla umożliwienia pełnej realizacji tej dyrektywy konieczne jest zharmonizowanie różnych przepisów ustawowych, wykonawczych oraz wymogów dostępności. W efekcie pozwoli to wszystkim zainteresowanym (producentom, importerom i dystrybutorom tych produktów i usług)

na udostępnienie ich w UE w znormalizowany, jednorodny, a zatem bardziej opłacalny sposób. Natomiast Karen Keninger z Library of Congress (*Jumping Accessibility Hurdles – the Promise of a Voice User Interface*) przedstawiła udział Biblioteki Kongresu w minimalizowaniu przeszkód w dostępie do zbiorów poprzez przygotowanie i upowszechnianie interfejsu głosowego.

Sekcja Library Services To People With Special Needs swoją sesję poświęciła problemom osób głuchych, niedosłyszących i głucho-niewidomych. Dokonano przeglądu zmian w technologiach, mediach społecznościowych i programach bibliotecznych adresowanych do tej grupy użytkowników. Pierwszy z zaplanowanych referatów został zaprezentowany w formie wideo przez nieobecną na kongresie Sanję Tarczay z European Deafblind Union w chorwackim Zagrzebiu. W swojej prezentacji S. Tarczay (*How to approach Deafblind people and ways of communicating with people who are Deaf, Hard of Hearing, and Deafblind*), będąca osobą głucho-niewidomą, przybliżyła sytuację tych osób oraz sposoby komunikowania się z nimi i z osobami z dysfunkcją słuchu. Ten bardzo emocjonalny przekaz pokazał, jak wiele mogą zrobić biblioteki, bibliotekarze, ale także wszyscy użytkownicy bibliotek, dla tej grupy osób, aby lepiej zrozumieć ich problemy oraz podjąć próbę zorganizowania dla nich usług bibliotecznych dostosowanych do ich potrzeb i możliwości.

Dunja Marija Gabriel z National and University Library w Zagrzebiu (*Guidelines for Library Services to People who are Deaf, Hard of Hearing, and Deafblind: an overview*) przedstawiła stan prac nad nowelizacją wytycznych dotyczących działań z osobami głuchymi i niedosłyszącymi. W nowej wersji, której zatwierdzenie przewidziane jest na 2020 r., dodano zalecenia, wskazówki i dobre praktyki poświęcone pracy z osobami głucho-niewidomymi. Konsultantką w odniesieniu do tej grupy użytkowników była wspomniana wcześniej S. Tarczay.

Riitta Vivolin-Karén (*The Sign Language eLibrary of Finland: how, why and who?*) zaprezentowała fińską elektroniczną bibliotekę języka migowego (The Sign Language eLibrary of Finland), która została założona w 2014 r. Jej celem jest zapewnienie obywatelom równych możliwości w korzystaniu z informacji i kultury, a w przypadku niesłyszących użytkowników – dostęp do materiałów wideo w języku migowym. W zbiorach biblioteki znajduje się ponad 800 tytułów, przygotowywanych przez samą bibliotekę przy udziale niesłyszących użytkowników. ELibrary języka migowego działa wyłącznie online i jest dostępna dla wszystkich zainteresowanych. Rozwojowi tej biblioteki sprzyja fińskie prawodawstwo (Ustawa o bibliotekach publicznych – the Public Libraries Act, Ustawa o języku migowym – the Sign Language Act) oraz ratyfikowana przez Finlandię Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (Convention on the Rights of Persons with Disabilities – CRPD). Także instytucje państwowe są zobowiązane do promowania języka migowego i stosowana go w społeczeństwie. Biblioteka elektroniczna języka migowego jest przykładem realizacji i wdrażania tych przepisów. Badania potwierdzają potrzebę istnienia tej biblioteki. Od 2014 r., kiedy biblioteka jest dostępna online, baza klientów wzrosła o około 30%.

Dragana Lujic z Maribor Public Library, w Słowenii (*Services of the Maribor Public Library for the Deaf and Hard of Hearing People*) przedstawiła działalność swojej biblioteki, będącej jedną z 10 bibliotek regionalnych funkcjonujących w tym kraju. Oferuje ona różne programy rozwoju w zakresie umiejętności czytania i pisanja

dla wszystkich grup użytkowników. Jest centrum kulturalnym i informacyjnym dla lokalnych społeczności w Mariborze i okolicznych gminach. Ważne miejsce w jej pracach zajmuje świadczenie usług dla osób o szczególnych potrzebach, w tym również niesłyszących i niedosłyszących. Autorka przeanalizowała różne formy i możliwości współpracy bibliotek i instytucji w odniesieniu do osób z dysfunkcją słuchu. Ukazała początkowe trudności organizacyjne, zdobyte doświadczenia, osiągnięcia i niepowodzenia na drodze do integracji i socjalizacji tej grupy użytkowników. Przedstawiła także przygotowywanie pracowników biblioteki w Mariborze do pracy z osobami głuchymi i niedosłyszącymi.

Po raz kolejny, poczynszy od 2014 r., IFLA LGBTQ Users Special Interest Group zaprezentowała problemy osób należących do środowisk LGBTQ, zachęcając bibliotekarzy do rozmów na ten temat, aby pokonywać stereotypy i rozwijać wizję współpracy w zakresie programów, zbiorów i usług. Joyce Latham z University of Wisconsin-Milwaukee, USA (*Queered collecting: Supporting the personal within the communal: A case study of QZAP (Queer Zines Archive Project, Milwaukee)*) przybliżyła archiwalny projekt kolekcji zinów – The Queer Zine Archive Project, który został zainicjowany w 2003 r. Obecnie w archiwum znajduje się ponad 2000 zinów, broszur, tworzonych samodzielnie, kserowanych, oprawionych ręcznie i udostępnianych przede wszystkim innym zinosterom związanym ze środowiskiem queer. Rozpoczynając tworzenie tej kolekcji i utrzymując nad nią kontrolę, społeczność queer aktywnie włącza się w dyskurs kształtujący jej tożsamość.

Marlene Dallet z francuskiej Bibliotheque Robert-Desnos w Montreuil (*La Semaine LGBTI: five days to challenge discriminations at Montreuil Public Library*) przedstawiła działania przeciwko dyskryminacji społeczności mniejszości seksualnych prowadzone w tej bibliotece.

Rae-Anne Montague z Chicago State University w Urbana-Champaign oraz J. Latham z University of Wisconsin-Milwaukee, w Madison, USA (*Queer Reflections: New Views from Library Drag Storytimes*) w swoim referacie nawiązały do opublikowanego w 1990 r. artykułu Rudine Sims Bishop „Mirrors, Windows, and Sliding Glass Doors”, ukazującego rolę dziecięcej, wielokulturowej literatury jako środka terapeutycznego i zwróciły uwagę na możliwość rozszerzenia koncepcji Bishop na inne grupy użytkowników bibliotek – tu *drag queen*. Realizacja programów bibliotecznych wśród mniejszości seksualnych stanowi urzeczywistnienie deklaracji the American Library Association (ALA) „Open to All: Serving the GLBT Community in Your Library” (2016). Autorki zwróciły również uwagę na problemy związane z prowadzeniem tych prac, zarówno w samej bibliotece, jak i poza nią.

Natomiast Thomas Chaimbault z École nationale supérieure des sciences de l'information et des bibliothèques w Lyonie (*Working on LGBTQ+ issues in a library association: The french Légothèque working group*) przybliżył starania na rzecz dialogu i budowy tolerancji w stosunku do mniejszości seksualnych, prowadzone we francuskim stowarzyszeniu bibliotecznym.

Ciekawą propozycję działań terapeutycznych wykorzystujących literaturę z zakresu matematyki, realizowane w Math reading-fiction clubs przedstawił Tefros Michaelides (*Math-Fiction – reading clubs: a fact*). Thales and Friends to organizacja typu non profit, która od ponad 25 lat prowadzi kluby czytelnicze w różnych instytucjach kultury, m.in. bibliotekach szkolnych i publicznych.

Podczas spotkań wykorzystywana jest literatura z zakresu matematyki, głównie o charakterze biograficznym oraz dotycząca odkryć i wynalazków. W zajęciach uczestniczą osoby zarówno zainteresowane matematyką, czytelnictwem, jak również borykające się z różnymi problemami egzystencjalnymi. Program zajęć nie ogranicza się jedynie do zapoznawania się z konkretnymi książkami i dyskusji o nich, ale także podejmowane są próby rozwiązywania różnych problemów matematycznych.

DZIAŁANIA BIBLIOTEK W ŚRODOWISKACH WIELOKULTUROWYCH I WIELOETNICZNYCH I MOŻLIWOŚĆ PROWADZENIA W NICH PARTNERSKIEGO DIALOGU

W nawiązaniu do głównego tegorocznego hasła IFLA „Biblioteki: Dialog dla zmian” podczas wielu sesji zajmowano się zagadnieniem udziału bibliotek we wspieraniu lokalnych społeczności w organizowaniu dialogu i współpracy. I tak podczas sesji Libraries: Create Spaces – Inspire Dialogue – Empower Community – Asia and Oceania, zorganizowanej przez Regional Section for Asia i Oceania pokazano, jak biblioteki na terenie Azji i Oceanii zaczęły jednoczyć ludzi, tworząc przyjazne, tolerancyjne i tętniące życiem centra kultury. Niezbędne dla osiągnięcia pozytywnych efektów jest dokonywanie zmian w postawach bibliotekarzy i w postrzeganiu swojej roli lidera w budowie porozumienia i wzajemnego dialogu.

Jednym z poruszanych problemów była sytuacja uchodźców i udziału bibliotek w procesach ich adaptacji do kultury, języka i zwyczajów nowego kraju. Norshahila Hashim, Mohamad Rehan Baharom oraz Shahizan Affan di Zakaria, (wszyscy z Kedah Public Library w Malezji) (*Serving the Refugees at Kedah Public Library*) zaprezentowali działania podejmowane przez Kedah Public Library w stosunku do uchodźców, głównie z Mjanmy (Birmanii). Ze względu na trudne warunki życia tułaczy w tymczasowych schroniskach bez wyposażenia technicznego, władze miasta zapewniają im, z pominięciem biurokratycznych przeszkód (bezpłatne karty biblioteczne bez konieczności przedstawiania oficjalnych dokumentów), dostęp do wszystkich informacji, Internetu i usług, i programów świadczonych przez bibliotekę. Programy biblioteczne są profilowane pod kątem potrzeb emigrantów, wśród których ok. 30% stanowią dzieci poniżej 18 roku życia wywodzące się z grupy etnicznej Rohingya (Arakanie). W wyniku współpracy z NTA School for Refugee Children i Baitul Rahmah Rohingya Learning Centres świadczona jest pomoc socjalna, konsultacje, nauka języka angielskiego, organizowane są zajęcia dla dzieci w okresie przerw wakacyjnych i ferii. Tworzone są kluby dziecięce (Kelab Sinar Pintar Bayan Budiman), pozwalające wypełnić im czas wolny, zapewniające zabawę, wspólne, wielojęzyczne spotkania czytelnicze i pomoc w odrabianiu prac domowych.

Zizhou Wang, Xiaofang Zhang, Ge Zhang, Lu Qiu, Jing Dai z Peking University w Pekinie (*B@LSH Project: Creating Ubiquitous Reading Environment for Children in Rural China*) przedstawili projekt B@LSH dotyczący promocji czytelnictwa wśród dzieci w środowisku wiejskim w Chinach. Jego celem jest zmniejszenie nierówności w tym zakresie między dziećmi mieszkającymi w miastach i na wsi. Głównymi inicjatorami i realizatorami przedsięwzięcia są organizacje pozarządowe:

Non-Government Library Association (NGLA) i pozarządowe biblioteki. Dzięki realizacji projektu już od 7 lat rozwijana jest współpraca pomiędzy tymi instytucjami a szkołami wiejskimi i rodzinami dzieci. Szkoły, wskazane przez lokalne biblioteki, otrzymują komplety książek, a najaktywniejsi czytelnicy poza uzyskaniem tytułu „gwiazdy czytelnictwa” nagradzani są również zbiorem 20-30 książek. Program przyczynił się do wzrostu czytelnictwa a także pokazał możliwości współpracy organizacji pozarządowych z lokalnymi, wiejskimi środowiskami w zakresie upowszechniania książki.

Jérémy Lachal i Muy Cheng Peich reprezentujący Bibliothèques Sans Frontières – Libraries Without Borders z Montreuil we Francji (*Facing global challenges: libraries as community hubs for the empowerment of the most vulnerable populations*) omówili rolę bibliotek jako centrów społecznościowych, służących poprawie sytuacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu m.in. przesiedleń, konfliktów, klęsk żywiołowych zmuszających ich do opuszczenia swoich poprzednich miejsc życia. Według teorii modelu rozwoju, opracowanej w 1998 r. przez Amartya Kumar Sena, laureata nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii, wolność i zdolność do działania są podstawowymi warunkami do podejmowania decyzji odpowiadających aspiracjom jednostki. Dostęp do informacji, a więc także i bibliotek, ma zasadnicze znaczenie w tym podejściu i jest przyczyną głębokich nierówności w dzisiejszym świecie. Szczególnie ważne jest to w krajach słabo rozwiniętych, w których biblioteki, jako środowiskowe centra stanowią istotną i bezpieczną przestrzeń należąca do lokalnej społeczności, dysponującą zasobami umożliwiającymi im własny rozwój. Zilustrowano to przykładami z Bangladeszu i Nepalu, gdzie Libraries Without Borders organizują biblioteki. W Bangladeszu, w obozie dla uchodźców w Bazar Coxa, w którym przebywa ponad 900 tys. osób, utworzono przestrzeń biblioteczną, z których korzysta m.in. społeczność Rohingya (Arakanie). Jest to dla nich nie tylko placówka biblioteczno-informacyjna, ale także centrum życia społecznego. W Nepalu australijski Australian National University zorganizował w 2018 r. bibliotekę (tradycyjną i cyfrową) w Batase, małej wiosce, której społeczność cierpi z powodu handlu ludźmi. Służy ona nie tylko mieszkańcom, ale także ludziom z okolicznych wsi. Jest to miejsce, gdzie dzieci, młodzież i dorośli mogą się uczyć i mają dostęp do informacji. Są tu także omawiane problemy związane z handlem ludźmi. Lokalna społeczność traktuje to miejsce jako bezpieczne i przyjazne im, sprzyjające dialogowi i indywidualnemu rozwojowi.

Kilka referatów poświęconych było bibliotekom narodowym, które coraz powszechniej angażują się w tworzenie w swoich instytucjach przestrzeni służącej społecznemu porozumieniu.

Na temat biblioteki jako środowiskowego centrum angażującego młodych ludzi mówili Virgilio Jr Medina oraz Qatar Hind Al-Khulaifi z Children's and Young Adult's Department w Qatar National Library – QNL w Dosze (*Qatar National Library as a community engagement hub for young learners: What we have achieved as a new public library so far*). W swoim wystąpieniu przedstawili udogodnienia, zmiany i aranżacje przestrzeni wprowadzone w QNL, aby zachęcić młodych użytkowników tej biblioteki do udziału w różnych programach tworzonych z myślą o ich potrzebach. Dzięki uwzględnianiu oczekiwań młodych czytelników placówka ta stała się integralną częścią ich środowiska edukacyjnego i nauko-

wego, co pozytywnie wpłynęło na ich rozwój osobisty, społeczny i umiejętności akademickie.

Także w prezentacji Fariborz Khosravi i Saeedeh Akbari-Daryan z National Library and Archives of Iran w Teheranie (*National Library of Iran as a platform for community dialogue: an analysis of an experience*) przedstawiono udział biblioteki narodowej w rozwijaniu społecznego dialogu. W celu realizacji tego zadania NLI powołała w 2014 r. Andeshgah-e Farhangi – centrum zapewniające odpowiednią przestrzeń dla myślicieli z różnych dziedzin nauki, szczególnie humanistycznych. Centrum to stanowi komunikacyjną platformę dla intelektualnej elity, co ma sprzyjać budowaniu dialogu w odniesieniu do szerokiego spektrum zagadnień związanych z nauką, kulturą, polityką. Andeshgah-e Farhangi jest miejscem goszczącym wybitnych autorów, specjalistów z różnych dziedzin, którzy przybliżają problemy szczególnie interesujące użytkowników.

Wiele wystąpień poświęconych było tematyce zrównoważonego rozwoju i koniecznym przeobrażeniom w bibliotekach, aby były one w stanie w pełni włączać się w realizację zaplanowanych do 2030 r. 17 celów SDG oraz 169 celów szczegółowych, dotyczących ekonomicznego, społecznego i środowiskowego wymiaru zrównoważonego rozwoju (the UN Agenda for Sustainable Development 2030). Selenay Aytac z Long Island University w USA (*Library Environment Sustainability Progress Index (LESPI): Benchmarking Libraries' Progress Towards Sustainable Development*) zwróciła uwagę, że choć zmiany w bibliotekach są konieczne, to wiele bibliotek dysponuje niewystarczającymi danymi, aby ocenić, czy są na dobrej drodze do osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju. W swoim wystąpieniu przedstawiła Library Environment Sustainability Progress Index – LESPI („Indeks postępów w zakresie zrównoważenia środowiska bibliotecznego”), który można wykorzystać jako narzędzie do analizy porównawczej w każdej bibliotece, by ocenić ich zgodność z celami.

Dibyendu Manna i Susmita Chakraborty z University of Calcutta, w Indiach (*Sustainable strategies for making green image in University Libraries in Seven-Sister States, India: a study*) przedstawili wyniki swojego badania dotyczącego strategii podejmowanych przez biblioteki uniwersyteckie na terenie siedmiu stanów w północno-wschodnich Indiach. Dotyczyły one tworzenia przyjaznych środowisku bibliotek (zielonych) i wspieranie zrównoważonego rozwoju. Celem badania było ustalenie, w jakim stopniu biblioteki uniwersyteckie tego obszaru (łącznie 14 bibliotek) stosują środki ochrony środowiska, aby utrzymać ekologiczne warunki w pomieszczeniach biblioteki. Wykorzystano ankietę z ustrukturyzowanym kwestionariuszem, opartym na wytycznych IFLA odnoszących się do zielonych bibliotek, dostępnych w książce *Green Library: the challenge of environmental sustainability*, opracowanej przez Petrę Hauke, Karen Latimer i Klausa Ulricha Wernera.

Beate Hoerning, z Green Library Network Germany w Berlinie (*Going to a library conference for talking about ecological sustainability – but what's about our own carbon footprint?*) zastanawiała się nad udziałem środowiska bibliotekarskiego w emisji dwutlenku węgla w kontekście celów SDG, zwłaszcza celu 7, 12, 13 i 15 oraz ruchu degrowth, którego głównym postulatem jest redukcja produkcji i konsumpcji.

Hanna Kleemola z fińskiego University of Jyväskylä (*Public libraries, literary art activities and social inclusion*) przedstawiła rozważania dotyczące działalności

literackiej i artystycznej prowadzonej w bibliotekach publicznych, która może promować społecznie zrównoważony rozwój, poczucie wspólnoty i społeczną inkluzję. Zilustrowano to przykładami bibliotek fińskich, które organizują zajęcia literackie, zachęcają do pisania i ekspresji werbalnej. Prowadzą np. kluby sztuki literackiej, warsztaty rapu i komiksu oraz zajęcia z zakresu twórczego pisania, które stwarzają możliwości poprawy umiejętności czytania, wyrażania siebie i życia społecznego. Swoje wystąpienie oparła na badaniach, których główną hipotezą było stwierdzenie, że działania literackie w bibliotekach zapobiegają wykluczeniu społecznemu, promują inkluzywność, poczucie własnej wartości i tożsamości oraz dobre samopoczucie i świadomość równości. Przypomnieć należy, że biblioteki fińskie odpowiadając na bieżące wyzwania i potrzeby społeczne grup specjalnych, dostosowują swoje działania m.in. do potrzeb imigrantów oraz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Lesley Metibogun i Regan Potangaroa z School of Architecture, Victoria University of Wellington, New Zealand (*Assessment of Occupants' Thermal Condition and the Risk of Overheating in Sustainable Public Libraries in Auckland Region*) zwrócili uwagę na rzadko prezentowany podczas konferencji IFLA problem warunków pracy w budynkach bibliotecznych, wynikający z panującej w nich temperatury. Przedstawili wyniki badań, przeprowadzonych na pracownikach 2 bibliotek publicznych w Auckland odnoszące się do problemów społeczno-technicznych związanych z ryzykiem przegrzania w okresie letnim w tych budynkach. Uzyskane rezultaty zestawiono z normami (CIBSE A 2006 standard the British Standard EN 1525; the TM52 CIBSE; i Building Bulletin 101 (BB101) dotyczącymi ryzyka przegrzania w budynkach w klimacie umiarkowanym). Mimo pozytywnych wyników porównania odczucia pracowników były odmienne. Dla uniknięcia rozbieżności autorzy zasugerowali konieczność zastosowania w przyszłych badaniach standardów uwzględniających współczynnik wilgotności jak np. ASHRAE-55, co pozwoli lepiej ocenić komfort pracy i to, jaki wpływ ma na niego temperatura.

Rebekkah Smith Aldrich z Mid-Hudson Library System w Poughkeepsie oraz Matthew Bollerman z Hauppauge Public Library w USA (*All Together...How? Building Capacity & Commitment for Change*) zwrócili uwagę na konieczność zaangażowania się bibliotekarzy w globalne działania na rzecz zapobiegania skutkom zmian klimatycznych. Wymaga to rewizji w sposobie myślenia bibliotekarzy, w podejmowanych strategiach i przedsięwzięciach. Biblioteki muszą stać się jednostkami wzorcowymi dla prowadzenia działań, w których priorytetem jest zrównoważony rozwój. Autorzy podkreślili konieczność edukacji bibliotekarzy w tym zakresie i przygotowanie ich do pełnienia roli przywódców w upowszechnianiu w środowisku zrównoważonego rozwoju. Przedstawili również program działań wspierający bibliotekarzy w pełnieniu tej roli, przygotowany przez The New York Library Association's Sustainability Initiative.

Petra Hauke z Berlin School for Library and Information Science (*Green Libraries Towards Green Sustainable Development Best Practice Examples from IFLA Green Library Award 2016–2019*) w swoim wystąpieniu przypomniała definicję zielonej (ekologicznej) biblioteki. Przedstawiła cele i kryteria przyznawania IFLA Green Library Award i pokazała najciekawsze projekty zgłoszone w latach 2016-2019. Były to biblioteki z: (1) Irlandii: University College Cork, "Love Our Library";

(2) Kenii: "United States International University (USIU) – Africa: Garden in the library"; (3) Ukrainy: Lviv Regional Children's Library, Lviv, Ukraine Garbage HERO – ECOeducation project Library ECOstyle; (4) Niemiec: Stadtbibliothek Bad Oldesloe; (5) Chorwacji: The National and University Library, Zagreb "Green Festival – Let's Go Green" i (6) Kolumbii: Biblioteca Pública Municipal Daniel Guillard, Cali, Colombia "Gaia – En mi biblioteca la tierra también es de todos"/"Gaia – In my library the land belongs to everyone".

W Africa Section zwrócono uwagę na rolę bibliotek w procesie transformacji społeczności lokalnych na tym kontynencie. Victoria Okojie z University of Abuja i Rose Bini Okiy z University of Africa w Nigerii (*Public libraries and the development agenda in Nigeria*) przedstawiły udział bibliotek publicznych w programie rozwoju Nigerii, pod kątem zgodności ich działań z celami SDG i African Union Agenda 2063. Badania miały ukazać, w jaki sposób usługi bibliotek publicznych dostosowują się do globalnego programu rozwoju oraz zwrócić uwagę bibliotekarzy na zwiększenie widoczności świadczonych przez nie usług w IFLA Library Map of the World (LMoW), w bazach danych i na stronach internetowych afrykańskich stowarzyszeń bibliotekarskich. Jak wynika z przeprowadzonego badania biblioteki najczęściej nawiązują do celów 4 i 8. Zaobserwowano także, że wiele bibliotek wciela w życie głównie tradycyjne usługi biblioteczne, nie zawsze zaspokajające potrzeby lokalnych społeczności w sposób satysfakcjonujący.

Jeff B Nyoka z Library and Information Services: E-Learning Johannesburg w RPA (*Collaboration and partnerships in redesigning library spaces: the use of eLearning classrooms as multipurpose facilities and as mobile classrooms in city of Johannesburg libraries*) przybliżył przedsięwzięcia służące reorganizacji pomieszczeń bibliotecznych, aby działające w nich klasy e-learningowe mogły służyć realizacji szerszych niż dotychczas celów edukacyjnych, zarówno w trybie online, jak i offline.

Przypomniał, że program klas e-learningowych wprowadzony został w latach 2015-2016 w 12 bibliotekach City of Johannesburg (COJ) i służył jedynie do realizacji kursów online z wybranych uniwersytetów, natomiast podstawowe usługi biblioteczne i potrzeby użytkowników nie były w nim uwzględniane. Nowy, rozszerzony program nawiązuje do celów zrównoważonego rozwoju, np. walki z ubóstwem, poprzez zapewnianie kształcenia umiejętności cyfrowych, pomocnych w poszukiwaniu pracy i inkluzji społecznej. Jest adresowany do wszystkich obywateli także w małych, niedofinansowanych bibliotekach. Jego realizacja jest wspierana m.in. przez Google, organizacje pozarządowe i firmy ICT. W 2019 r. program ten został nominowany do nagrody the United Nations' 2019 World Information Summit.

Tuelo Ntlotlang z Botswana International University of Science and Technology (*Technology Mediated Tools As Drivers Of Library- Researcher Collaboration: The Case Of Botswana International University Of Science And Technology (BIUST) Institutional Repository (IR)*) przedstawiła działalność International University of Science and Technology (BIUST), który inicjuje, prowadzi, ułatwia i promuje badania naukowe wykorzystywane dla wzrostu gospodarczego Bostwany. W działaniach BIUST szczególną rolę odgrywa biblioteka, która została zobowiązana do pilotowania flagowego projektu BIUST, jakim jest instytucjonalne repozytorium. W wystąpieniu omówiono prowadzone w bibliotece procesy i usługi transformacyjne,

zwracając uwagę na znaczenie współpracy bibliotekarzy i badaczy na wszystkich etapach przeprowadzanych badań, zarówno implementacji narzędzi, opartych na nowoczesnych technologiach, jak i zarządzania uzyskanymi danymi.

W referacie Jonathana Ndubuisi Chimah z Ebonyi State University Library oraz Udo Nwokocha z Abia State University Library w Nigerii (*Professional Volunteerism in Children and School Libraries in Africa: An Imperative for Children's Information Literacy and Education*) ukazano rolę bibliotekarskiego wolontariatu w nigeryjskich bibliotekach szkolnych i publicznych dla dzieci i młodzieży. Ponieważ w Nigerii zaledwie niewielki odsetek szkół ma biblioteki z profesjonalnymi pracownikami, wykorzystanie wolontariuszy, którzy m.in. organizują zajęcia upowszechniające czytelnictwo i kształtujące nawyk czytania, ma szczególne społeczne znaczenie.

The IFLA *Indigenous Matters* Section zainicjowała debatę odnoszącą się do potrzeby uwzględniania w działaniach bibliotecznych problemów ludności autochtonicznej. Dotyczyło to głównie spraw związanych z językiem lokalnej ludności, zachowaniem i pielęgnowaniem go, a także podtrzymywaniem w codziennej komunikacji jako narzędzia do rozwoju wiedzy i kultury i zapewnienia wielokulturowej inkluzji społecznej. Przedstawione spostrzeżenia pochodziły z Japonii i Kanady.

Mai Ishihara z Hokkaido University (*Considering the Use of Library from the Perspective of an Indigenous Descendant*), wywodząca się ze środowiska autochtonicznego zamieszkującego Hokkaido, przybliżyła rolę biblioteki w swoim życiu. Natomiast Yukiko Kamemaru z Hokkaido Museum (*What Can We Get by Cooperation with Museums and Libraries for Ainu People*) zaprezentowała efekty współpracy bibliotek i muzeów funkcjonujących na tej wyspie dla tubylczej ludności Ajnów, liczącej ok. 30 tys. osób. Biblioteki i muzea pielęgnują jej kulturę, religię i język ajnuski. W wyniku wspólnych działań instytucji dziedzictwa kulturowego na Hokkaido japońskie Zgromadzenie Narodowe uchwaliło rezolucję wzywającą rząd Japonii do uznania Ajnów za lud tubylczy i położenia kresu ich dyskryminacji.

Normand Charbonneau z Library and Archives Canada oraz Camille Callison z University of Manitoba w Kanadzie (*Library and Archives and the Indigenous Language Landscape in Canada*) przedstawili zaangażowanie i udział kanadyjskich bibliotek i archiwów w zachowaniu języków ludności tubylczej w tym kraju.

W sekcji Library Services to Multicultural Populations zaprezentowano aktualne programy na rzecz społeczności wielokulturowej. Marit Vestlie z National Library of Norway (*World Library – A Nordic project on digital materials for linguistic minorities*) przedstawiła wdrażany przez Narodową Bibliotekę Norwegii projekt digitalizacji dokumentów w językach mniejszości narodowych, zamieszkujących na terenie Skandynawii. Natomiast przedstawicielki Indii (Ratna Bandyopadhyay z University of Calcutta oraz Anita Basak, Govt. College of Engineering & Leather Technology: *Multiple Dimensions of Library Services for Multicultural Populations in West Bengal*) omówiły działania bibliotek dla populacji wielokulturowej, prowadzone na terenie Bengal Zachodniego. Z kolei Ursula Liebmann z Meeting Point Library – Lower Austrian office for public libraries, w Wiedniu (*Project Libero: Libraries as Intercultural Learning Spaces: Setting up an e-Learning Platform for Minor Refugees in Public Libraries*) zaprezentowała projekt Libero, dzięki któremu w bibliotekach publicznych na terenie Austrii organizowane są międzykulturowe przestrzenie z platformami e-learningowymi dla uchodźców, szczególnie nieletnich.

Keira Dignan, Hannah-Lily Lanyon oraz Rebecka Wolfe z greckiego Echo for Refugees (*Multicultural libraries in a bordered world: the case of ECHO for Refugees*) ukazały działania ruchomej biblioteki („ECHO” for Refugees), która obsługuje obozy dla uchodźców i środowiska zmarginalizowane na terenie Aten.

Również sekcje Local History and Genealogy, Asia & Oceania oraz Special Interest Group – Library History przedstawiły aktywności bibliotek służące pielęgnowaniu lokalnej historii. Tym zagadnieniom poświęcony był referat Ari Kurnia z Airlangga University na Jawie w Indonezji (*Baliens: Safeguarding the local history and tracing the genealogical history of Bali from generation to generation*), w którym omówił podejmowane w tym zakresie inicjatywy bibliotek publicznych na Bali.

Georgia Antonopoulou oraz Vasiliki Sfika z Athens Municipal Library (*Archival research project: The unknown story of the Athens Municipal Library as part of the city's history*) zaprezentowały nieznaną historię swojej biblioteki, która powstała prawie dwa wieki temu. Proklamowanie w 2018 r. Aten jako światowej stolicy książki zainspirowało pracowników tejże biblioteki do zapoznania się z jej historią i udziałem w życiu kulturalnym miasta oraz podejmowania interakcji ze społecznością lokalną. Badania archiwalne ujawniły różne momenty w działalności biblioteki na przestrzeni minionych lat, podczas których wyszła ona w swoich pracach poza zasięg lokalny i w trudnych czasach odegrała ważną rolę we wspieraniu dostępu uczniów do wiedzy. Jak zaznaczyły referentki, realizacja tego projektu przyczyniła się do odzyskania przez bibliotekę swojej historii i jednocześnie dzięki niemu badania te wniosły swój udział do kształtowania historycznej pamięci miasta.

Cherie Bush i Russell Lynch z FamilySearch International w USA (*Oral Histories in Africa: Preserving Critical Knowledge*) przybliżyli prowadzone w Afryce przez FamilySearch działania na rzecz niesienia pomocy ludności tubylczej w zachowaniu dla przyszłych pokoleń ich ustnej historii. Dzięki realizacji zaprezentowanego w wystąpieniu projektu FamilySearch, zapoczątkowanego w 2004 r., dokonywana jest transkrypcja informacji genealogicznych i udostępniana online do użytku przez inne osoby.

DZIEDZICTWO KULTUROWE I ROLA BIBLIOTEK NA RZECZ JEGO ZACHOWANIA I PIELEGNACJI

Podczas tegorocznego kongresu wiele uwagi poświęcono także sprawom dziedzictwa kulturowego, zarówno jego gromadzenia i współpracy między instytucjami zajmującymi się tymi zagadnieniami (biblioteki i muzea), jak również wykorzystywania nowych technologii do digitalizowania jego obiektów, promocji oraz umożliwienia szerokiego do niego dostępu.

Sekcja Audiovisual and Multimedia zorganizowała sesję „It’s Good to Preserve, It’s Even Better to Share: Sound and Visual Cultural Heritage in Local Communities”, w której pokazano, jak biblioteki wspierają wspólnoty mieszkańców w dokumentowaniu i ochronie lokalnych historii i dziedzictwa, a także w jaki sposób tworzą i udostępniają te zbiory lokalnie i globalnie.

Cristina B. Villanueva z University of the Philippines Baguio, na Filipinach (*From the Road to Obsolescence: Recovering and Reformatting Photo Film Negatives and Slides in Archives*) przybliżyła działalność założonego w 2007 r. The Cordillera/

Northern Luzon Historical Archives, wchodzącego w skład Biblioteki Uniwersytetu Filipińskiego. Region Cordillera jest zamieszkiwany przez drugą co do wielkości grupę etniczną rdzennych mieszkańców Filipin. Archiwum obecnie pełni rolę repozytorium dokumentów osób, które wniosły wkład w rozwój historyczny i kulturalny regionu. Dużą część zbiorów stanowią m.in. negatywy, które te osoby zgromadziły w ciągu swojego życia. Wydawało się, że z uwagi na formę zapisu ich zawartość na zawsze pozostanie ukryta dla szerokiej grupy odbiorców. Zainicjowany w 2016 r. proces digitalizacji umożliwił nie tylko ich utrwalenie i zapisanie w postaci zapewniającej dostęp do nich, ale ukazał interesującą i niepowtarzalną zawartość negatywów i slajdów, z których część wcześniej nie była znana (np. kultury materialne dotyczące rdzennych mieszkańców regionu, rytuałów i ceremonii leczniczych, czy wizerunków amerykańskich administratorów regionu Cordillera).

Malarvele Ilangovan z National Library Board of Singapore (*Innovating Heritage, a Singapore story*) ukazała, jak dzięki zaangażowaniu National Library Board of Singapore (NLB) mieszkająca w Singapurze społeczność tamilska dba o zachowanie swojego dziedzictwa kulturowego i wnosi znaczący wkład do realizacji wartości reprezentowanych przez NLB, takich jak rozwój demokracji czy poszanowanie praw człowieka. Niepublikowane i niedostępne wcześniej obiekty np. związane z teatrem, muzyką i tańcem są rejestrowane w formie materiałów audiowizualnych, uzupełniane o przydatne adnotacje oraz udostępniane za pośrednictwem archiwum cyfrowego. Ta inicjatywa NLB, zapoczątkowana wśród społeczności tamilskiej, najmniejszej rdzennej grupy w Singapurze, przyczynia się do zachowania i udostępniania tego dźwiękowego i wizualnego dziedzictwa kulturowego. Stanowi także model dla innych grup i w konsekwencji promuje wielojęzyczność i wieloetniczność tego miasta-państwa.

Raphaëlle Bats z Ecole nationale superieure des Sciences de l'Information et des Bibliotheques w Villeurbanne oraz Guillaume Morand z Bibliothèque municipale de Lyon we Francji (*Have you seen my video? Producing, keeping and sharing the audiovisual productions of the library*) przedstawili działalność bibliotek publicznych w zakresie dokumentowania i upowszechniania osiągnięć lokalnej społeczności poprzez materiały audiowizualne wytwarzane w bibliotekach na terenie Lyonu, trzeciego co do wielkości miasta we Francji.

Prezentacja Muy Cheng Peich oraz Jérémy'ego Lachala z Bibliothèques Sans Frontières – Libraries Without Borders we Francji (*Libraries as archives for the local community: the example of the Ideas Box in Bangladesh for the Rohingya community, and in France in the service of social cohesion*) skupiła się na roli bibliotek pełniących funkcję archiwów dla lokalnej społeczności, dokumentujących i utrwalających ich dziedzictwo kulturowe. Zaprezentowano *Ideas Box*, gromadzące pomysły, co warto by wprowadzić do prac biblioteki, aby uaktywnić mieszkańców. Zilustrowano to przykładami działań we Francji w zakresie budowania społecznej spójności oraz w Bangladeszu, na rzecz wspomnianej już wcześniej grupy etnicznej Rohingya (Arakanie), której członkowie uciekają tu z Mjanmu/Birmy z powodu panujących tam w stosunku do nich dyskryminacji, prześladowań i łamania praw człowieka.

Elnaz Tadayon Mansouri z Elnaz Design w Melbourne, Australia (*The Life-world of Writers: Virtual Reality Experiment for Library Visitors*) zaprezentowała eks-

peryment wykorzystujący wirtualną rzeczywistość, przeprowadzony wspólnie przez Monash University i Library at the Dock w Melbourne, dla upamiętnienia Jane Austen, w związku z przypadającą w 2017 r. dwusetną rocznicą jej śmierci. Poprzez zastosowanie nowych technologii osoby odwiedzające bibliotekę mogły zwiedzić jej dom, pospacerować po podwórku, uczestniczyć w ważnych momentach jej życia osobistego i zawodowego. Ta wirtualna interakcja z pisarką i jej życiem miała zachęcić do przeczytania jej książek. Jak podała referentka, efekt tego przedsięwzięcia przerósł oczekiwania organizatorów, a inne biblioteki zgłosiły zainteresowanie możliwością uruchomienia u siebie tego projektu.

Referat poświęcony wyspom Galapagos, które w 1959 r. zostały uznane przez rząd Ekwadoru za park narodowy, i prowadzonej tam działalności biblioteczno-archiwalnej przygotował Edgarado Civallero z Charles Darwin Foundation na Galapagos (*Galapagos inside an archive – for the community*). Przedstawił w nim pracę biblioteki i archiwum Fundacji Karola Darwina (CDF), która powstała także w 1959 r. dla zapewnienia ochrony wysp i ich szczególnej różnorodności biologicznej. Miała stać się miejscem, w którym naukowcy i badacze mogą prowadzić badania, próbując zrozumieć i opisać świat przyrody na wyspach, a jednocześnie zidentyfikować zagrożenia dla jego przetrwania. Oficjalne otwarcie biblioteki nastąpiło w 1979 r. Jest ona najstarszą, największą i najbardziej aktywną na całym archipelagu. Zawiera księgozbiór dotyczący Galapagos, dokumenty opracowane na i o wyspach. Znajdują się tu również oryginalne materiały, raporty i artykuły, których nie można znaleźć nigdzie indziej. Z czasem w bibliotece wydzielono archiwum, w którym zgromadzono dokumenty historyczne, dotyczące opisu działalności naukowej na wyspach, a także życia lokalnej społeczności.

Sekcja Rare Books and Special Collections zorganizowała sesję „The Migration of Books: Cultural Heritage (objects) and Ideas on the Move”. Uwaga referentów skupiała się na przemieszczaniu się na rynku antykwarycznym obiektów dziedzictwa kulturowego (książek, rękopisów). Podkreślono szczególną wagę tego problemu w odniesieniu do obszarów dotkniętych przemocą lub zawirowaniami politycznymi. Podzielono się pomysłami, jak je rozwiązywać. Podjęto również próbę ustalenia priorytetowych w tym zakresie potrzeb, przydatnych projektów, narzędzi i strategii.

Isabelle Nyffenegger oraz Anaïs Basse z Bibliothèque nationale w Paryżu (*Digital unification: back to square one*) przedstawiły unifikację cyfrową jako sposób ochrony, rozpowszechniania i zwiększania dostępności do kolekcji, bez względu na miejsce ich przechowywania. Przybliżyły działalność IFLA Digital Unification Group, powołanej w 2017 r. w celu opracowania zestawu zaleceń umożliwiających wdrożenie projektów unifikacji cyfrowej dla rekonstrukcji lub kompilacji zbiorów dokumentów rozproszonych w kolekcjach transgranicznych, dotyczących danego dziedzictwa narodowego, języka, religii, kultury lub kryterium geograficznego wynikającego ze wspólnej historii. Ilustracją tego podejścia było studium przypadku francuskiej Biblioteki Narodowej, oparte na utworzonej w 2018 r. kolekcji wspólnego francuskiego dziedzictwa.

Fabrizio Govi oraz Sally Burdon z International League of Antiquarian Booksellers (ILAB) (*Legislation and Antiquarian Book Trade: how the different state regulations affect the international movement of antiquarian books*) zajęli się prawodawstwem w kontekście handlu antykwarycznego. Przybliżyli działalność International

League of Antiquarian Booksellers (ILAB), zajmującej się sprawami prawa eksportowego i importowego, polityki w odniesieniu do dóbr kultury, przedawnień, konfiskat, prawa pierwokupu, a także kradzieży i fałszerstw.

Referenci z Nigerii, z Federal College of Education: Godwin Arua ze współpracownikami (*Cultural Heritage looting and trafficking in Nigeria*) omówili przypadki grabieży i niszczenia dziedzictwa kulturowego na przykładzie swojego kraju Nigerii. Zastanawiali się również nad perspektywami i strategiami zachowania go i przeciwdziałania niezgodnym z prawem przedsięwzięciom.

Zagadnieniom walki z kradzieżami i nielegalnym handlem archiwaliami poświęcone było wystąpienie Arda Scholte z Information and Heritage Inspectorate w Holandii (*International Council on Archives: Invest in cooperation in the fight against theft, trafficking and tampering of archives to prevent and protect our heritage*). Przybliżył on działalność International Council on Archives (ICA), która utworzyła grupę ekspertów ds. spraw zapobiegania kradzieżom i ochronie dziedzictwa. W wyniku współpracy ICA z IFLA, ICOM i UNESCO zwrócono większą niż dotychczas uwagę na działalność prewencyjną zapobiegającą przestępstwom oraz szkolenia w tym zakresie.

Sekcje Art Libraries oraz Subject Analysis and Access zorganizowały debatę na temat poprawy dostępu użytkowników do różnych zasobów instytucji dziedzictwa kulturowego, m.in. obrazów i innych obiektów kultury. Zastanawiano się także, jak można za pomocą nowych technologii i narzędzi oraz reguł katalogowania, standardów metadanych czy semantycznych standardów sieciowych wesprzeć profesjonalistów zajmujących się opracowaniem i udostępnianiem obiektów dziedzictwa kulturowego.

W prezentacjach zwrócono także uwagę na kolekcje obrazów w formacie cyfrowym, które zajmują szczególne miejsce we współpracy bibliotek, archiwów i muzeów, zwłaszcza przy organizacji tematycznych wystaw wirtualnych.

Claire Eggleston z Art Gallery of New South Wales w Sydney (*Not just art: the challenges and successes of integrating archival, library and image collections into an art focused collection management system*) na przykładzie swojej galerii (najstarszego publicznego muzeum sztuki w Australii), w której działają niezależnie biblioteka i archiwum, omówiła współpracę w odniesieniu do zarządzania zbiorami. Początkowo każda z komórek Art Galery posługiwała się własnymi systemami, bazami danych i standardami metadanych bez jakiegokolwiek wzajemnej integracji. Dla lepszego wykorzystania i zespolenia kolekcji w tej instytucji, biblioteka i archiwum zaczęły implementować system Vernon, przeznaczony do katalogowania, zarządzania i publikowania informacji o materiałach archiwalnych, bibliotecznych i wizualnych. Autorka pokazała niektóre problemy związane z katalogowaniem archiwalnego, bibliotecznego i dokumentalnego materiału graficznego oraz z dostosowywaniem standardów metadanych przeznaczonych do katalogowania dzieł sztuki do potrzeb innych rodzajów materiałów. Zastosowanie nowego systemu zwiększyło widoczność zbiorów bibliotecznych i archiwalnych do poziomu, którego nigdy nie osiągały.

Regine Heberlein z Princeton University Library, USA (*Leveraging wikidata for descriptive cultural heritage metadata*) dokonała prezentacji projektu, którego zadaniem jest modelowanie, dzięki łącznemu zastosowaniu FRBR-oo i Wikidanych, opisowych danych dla obiektów dziedzictwa kulturowego. Na przykładzie opisu

numizmatów autorka przekonuje, że ta kombinacja pozwala na czerpanie korzyści z rygoru opisu stosowanego w FRBR i technologii Wikidanych. W efekcie tworzona jest gotowa platforma dla opisowych metadanych w instytucjach GLAM.

Richard Gartner i Raphaela Mouren z Warburg Institute w Londynie (*Archives, museums and libraries: breaking the metadata silos*) zwrócili uwagę na stosowanie przez instytucje GLAM, w których znajduje się znaczna część obiektów dziedzictwa kulturowego, odmiennych podejść do metadanych. Stwarza to użytkownikom przeszkody w dostępie do tych zbiorów. W swoim wystąpieniu przedstawili strukturę metadanych i działania opracowane dla kolekcji fotograficznej w Instytucie Warburga, których celem jest zniwelowanie różnic między tymi podejściami i zapewnienie jak najdogodniejszego dostępu do zbiorów.

Ekaterina Igoshina, Juliya Dubrovskaya z Pushkin State Museum of Fine Arts Research Library w Moskwie (*Bringing Library and Museum Resources Together: How Can Artificial Intelligence Help (based on the Ivan Tsvetaev's Book Collection Project)?*) zapoznały zebranych z programem długoterminowej digitalizacji najcenniejszych zbiorów w Państwowej Bibliotece Naukowej Muzeum Sztuk Pięknych im. Puszkina w Moskwie. Celem przedsięwzięcia było połączenie różnych zasobów cyfrowych w jedną wspólną przestrzeń semantyczną – kolekcję cyfrową. Rozwiązaniem wykorzystanym dla połączenia wszystkich zbiorów było zastosowanie technologii sztucznej inteligencji. Pierwszą kolekcją objętą digitalizacją były materiały pochodzące ze zbiorów założyciela i pierwszego dyrektora muzeum Iwana Cwietajewa (1847-1913), które odzwierciedlały jego zainteresowania naukowe i hobbystyczne. W wystąpieniu zwrócono uwagę na relacje między danymi, które są istotne dla zaprojektowania dialogu między asystentem głosowym i użytkownikiem podczas procesu wyszukiwawczego.

Patrick Cher z National Library Board of Singapore (*Taking on the content discovery challenge: The NLB Case Study*) przybliżył cztery główne projekty podjęte przez NLB. Ich celem było wdrożenie rozwiązań umożliwiających identyfikowanie i harmonizację treści, co w konsekwencji zwiększa wyszukiwanie i dostępność zdigitalizowanych materiałów archiwalnych, takich jak mapy, fotografie i nagrania audiowizualne.

Francisco Carlos Paletta, Marina M. Macambyra, Sarah Lorenzon Ferreira i Vânia Mara Alves Lima z University of Sao Paulo w Brazylii (*Digital Library of the Artistic Production of ECA/USP*) zaprezentowali cyfrową bibliotekę zbiorów artystycznych (dzieł stworzonych przez artystów z tej szkoły w postaci prac dyplomowych i rozpraw) i zgromadzonych w bibliotece tej uczelni. Zwrócono uwagę na oprogramowanie, narzędzia, analizę standardów metadanych do opisu dzieł sztuki i ich przydatność dla tej placówki.

Alia Levar Wegner i Stefanie Hilles z Miami University, USA (*Metadata Obscura: Refocusing digital collections through the lens of art history*) omówiły działania dotyczące kolekcji XIX- i XX-wiecznych artystycznych kart pocztowych zgromadzonych w Walter Havighurst Special Collections, znajdujących się w archiwach Miami University. Dzięki dostosowaniu metadanych dotyczących tych zbiorów do metodologii historii sztuki, została zwiększona ich widoczność i dostępność dla badaczy sztuki.

BIBLIOTEKI DLA DZIECI I MŁODZIEŻY

Intencją sesji prowadzonej przez Sekcję School Libraries było zwrócenie uwagi na statystyki w bibliotekach szkolnych i pokazanie, w jaki sposób takie dane mogą być wykorzystywane dla udoskonalenia procesu edukacyjnego i rozwoju czytelnictwa. Margarida Costa ze School Libraries Network w Portugalii (*The issue of media literacy in Portuguese school libraries: data inspire action*) przybliżyła działający w tym kraju od 1996 r. School Libraries Network (SLN) Program. Jego celem jest rozwijanie bibliotek, udostępnianie użytkownikom niezbędnych zasobów do czytania, szkolenie w zakresie umiejętności czytania i pisanie oraz alfabetyzacji informacyjnej. Na podstawie ramowego sprawozdania z realizacji programu, dokonywanego corocznie od 2012 r., możliwe było uzyskanie dostępu do danych dotyczących szkół, szczegółowych obszarów uwzględnionych w programach nauczania z podziałem na umiejętności alfabetyzacyjne (czytanie, media i informacje). To systematyczne gromadzenie informacji doprowadziło m.in. do zidentyfikowania kwestii związanych z nierównomiernym podziałem działań w zakresie alfabetyzacji. Jak wynika z uzyskanych danych i przeprowadzonych analiz kształcenie w zakresie umiejętności korzystania z mediów było tym, któremu poświęcano najmniej uwagi. W efekcie analiz podjęto działania zmieniające tę sytuację. Zaczęto organizować szkolenia dla nauczycieli bibliotekarzy, które mają zwiększyć ilość i jakość aktywności w tym zakresie w szkołach portugalskich.

Valérie Glass z A.P.D.E.N we Francji (*Surveys: a tool for professional associations to collect datas. The case of A.P.D.E.N., the French association of teacher librarians*) ukazała działalność stowarzyszenia francuskich nauczycieli-bibliotekarzy – A.P.D.E.N. (Association des professeurs documentalistes de l'Education nationale). Stowarzyszenie już od momentu swojego powstania w 1972 r. używało różnych narzędzi, takich jak np. ankiety do gromadzenia danych dotyczących bibliotek szkolnych i nauczycieli-bibliotekarzy. W 2018 r. A.P.D.E.N. uruchomiło swoją stronę internetową "Profession prof-doc", na której zamieszczane są informacje zawierające m.in. oficjalne dane i wyniki ankiet prowadzonych przez stowarzyszenie. Strona skierowana jest do wszystkich, którzy chcą uzyskać informacje o zawodzie nauczyciela-bibliotekarza i sytuacji bibliotek szkolnych.

Barbara Schultz-Jones, Jennifer E. Moore oraz John Marino z uniwersytetów w Teksasie w USA (*Data Literacy Leadership Preparation for School Librarians*) zaprezentowali wyniki projektu Preparing Librarians for Data Literacy Leadership Project – DataLeadPrep), zainicjowanego przez zespół z University of North Texas (UNT) i Texas Woman's University (TWU). Celem projektu było opracowanie i ustalenie instrumentów pomiarowych dla programu rozwoju kompetencji oraz udoskonalenie umiejętności korzystania z tych danych przez bibliotekarzy.

Stella Thebridge z Warwickshire Library Service oraz Gillian Harris z Tower Hamlets Schools Library Services w Wielkiej Brytanii (*Theory of Change: a new approach to data by Schools Library Services in the UK*) omówiły działalność Schools Libray Services i teorię zmiany dla opracowania narzędzi umożliwiających zbieranie i analizowanie danych potrzebnych do pomiaru wpływu SLS na doskonalenie nauczania i uczenia się w szkołach podstawowych i średnich. Zwróciły uwagę na stosunek jakości do ceny w świadczonych przez SLS usługach. Teoria zmiany pozwala SLS nie tylko mierzyć swoją wartość i skuteczność, ale także udostępniać

dane i rozwijać swoje usługi. Walorem tej teorii jest możliwość stworzenia solidnych ram, pozwalających na gromadzenie odpowiednich danych z całego kraju i w znacznie krótszym czasie niż przy wykorzystaniu metod tradycyjnych.

Elizabeth A. Burns z Old Dominion University, USA (*Implementing the U.S. School Library Standards: Data and Dialogue from the Field*) podzieliła się spostrzeżeniami dotyczącymi badań, które odnosiły się do wdrażania i praktycznego wykorzystywania przez bibliotekarzy szkolnych US National School Library Standards (NSLS). Jak wynika z raportu w przypadku wielu bibliotekarzy niemożliwa była (z różnych powodów) pełna implementacja standardów. Przyszłe działania w tym zakresie powinny być ukierunkowane na zwiększoną liczbę szkoleń w celu rozszerzenia i podtrzymania działań wdrożeniowych.

W związku z rozwojem nowych technologii i narzędzi cyfrowych, biblioteki podejmują starania, aby ich usługi nadążały za pojawiającymi się możliwościami i wyzwaniem. Szczególnie jest to ważne w odniesieniu do usług świadczonych młodym użytkownikom. Podczas sesji zorganizowanej przez Sekcję Libraries for Children and Young Adults uwaga referentów skierowana była na szerokie spektrum spraw począwszy od dostępu, poprzez zapewnianie prywatności do nauczania w zakresie nauki, technologii, inżynierii i matematyki (STEM). Ich wdrażanie stanowi szansę, ale i wyzwania dla bibliotek dla dzieci i młodzieży. Podzielono się także międzynarodowymi przykładami osiągniętych sukcesów i doznawanych porażek w korzystaniu z narzędzi cyfrowych przez młodych ludzi.

Benjamin Scheffler z Zentral- und Landesbibliothek w Berlinie oraz Christiane Bornett z Stadtbibliothek Reinickendorf także z Berlina (*Mixing it up! Coding in classical reading promotio*) przypomnieli, że, aby biblioteka publiczna mogła w pełni realizować swoją rolę „trzeciego miejsca” musi dostosować się do zainteresowań i zwyczajów swoich użytkowników. Szczególnie ważne jest to w odniesieniu do młodych użytkowników. Istotną rolę przypisali promocji czytelnictwa w bibliotekach dla dzieci i młodzieży, która dziś obejmuje więcej niż jedynie popularyzowanie książek, ale uwzględnia także cyfrowe narzędzia i media powszechnie w tych bibliotekach. Biblioteki są także miejscem, w którym użytkownicy systematycznie doskonalą swoje umiejętności cyfrowe. Berlińskie biblioteki publiczne dla dzieci i młodzieży starają się, aby posiadane przez nie media i narzędzia cyfrowe były na tyle atrakcyjne dla młodych ludzi, by ich przyciągnąć i sprawić, że biblioteka w pełni zmieni się w „trzecie miejsce”.

Salomon Hellman z Public Library Stockholm (*The making of Bibblix – a library e-book app for children*) przedstawił rozwiązania zastosowane w szwedzkich bibliotekach publicznych, których celem było lepsze zaprezentowanie i upowszechnianie w katalogu internetowym informacji o zbiorach, zwłaszcza o e-bookach, odpowiednio do potrzeb i oczekiwań młodych odbiorców. W efekcie konsultacji z dziećmi, adresatami wprowadzanych innowacji, opracowano specjalną aplikację e-bookową – Bibblix, zawierającą informacje o książkach znajdujących się w bibliotekach, ale również rekomendacje od innych czytelników i podpowiedzi na temat podobnych książek. Aplikacja Bibblix została uruchomiona w 2016 r. Jej adresatami są dzieci w wieku 6-12 lat. Zgodnie z założeniami ma ona być przyjazna dla dziecka zarówno pod względem formy jak i treści. Zakłada się także, że nie będzie narzędziem dla opiekunów do kontrolowania tego, jakich wyborów dokonują ich podopieczni. Bibblix działa na tabletach i telefonach komórkowych.

Po uruchomieniu tej aplikacji biblioteki uzyskały unikalne i dostosowane do potrzeb dzieci narzędzie do wyszukiwania, upowszechniania i czytania e-książek. W wyniku zastosowania Bibblix wzrosła liczba wypożyczanych e-książek dla dzieci.

Anton Purnik z Russian State Library for Young Adults (*Providing Electronic Services Through Readers' Mobile Devices at the Russian State Library for Young Adults*) przedstawił w jaki sposób na terenie jego biblioteki są świadczone usługi elektroniczne z wykorzystaniem urządzeń mobilnych.

Jorun Systad z Forde Public Library w Norwegii (*"Summerread" – reading as a competition. What impact a reading campaign has on a small library in Norway*) przybliżył narodową kampanię czytelniczą prowadzoną w formie cyfrowej, zatytułowaną Sommarles (ang. *Summerread*). Jest ona organizowana od 2014 r. w prawie każdej bibliotece publicznej w Norwegii w celu rozbudzenia zainteresowania czytaniem, zwłaszcza w okresie wakacyjnym. W kampanii czytelniczej wykorzystywane są elementy gier komputerowych. Program Sommarles jest bezpłatny dla wszystkich dzieci. Na stronie www.sommarles.no dzieci zbierają punkty za każdą przeczytaną stronę, wykonują zlecone zadania związane z czytaniem, śledzą znajomych, aby zobaczyć, co czytają, i uzyskują cyfrowe trofea. Mogą również zdobywać małe nagrody, które zbierają w swojej lokalnej bibliotece. Do 2019 r. w kampanii uczestniczyło ponad 130 tys. dzieci w całym kraju. Sommarles współpracuje z innymi organizacjami pozarządowymi wspierającymi czytanie dzieci, także książek mówionych i brajlowskich. Jorun Systad zaprezentował też swoją bibliotekę, będącą jedną z 674 bibliotek publicznych działających na terenie Norwegii i omówił, jaki wpływ na jej rozwój i prowadzone działania miało wprowadzenie kampanii Sommarles.

Ważnym punktem każdego kongresu i konferencji jest możliwość zapoznania się z bibliotekami zaproponowanymi przez organizatorów. Autorka niniejszego sprawozdania odwiedziła biblioteki należące do Hellenic American Education Foundation: 1) Athens College – Psychico College Library; „J.M. Carras” Kindergarten Library; Athens College Elementary School Library oraz 2) Psychico College Elementary School Library. Grecko-Amerykańska Fundacja Edukacyjna jest niedochodową, pozarządową organizacją utworzoną w 1925 r. Prowadzi przedszkole, szkoły podstawowe, gimnazja i licea zlokalizowane w dwóch miejscach na terenie metropolii ateńskiej. Uczy się w nich łącznie ponad 5500 dzieci. W każdej z placówek biblioteki są dobrze wyposażone. Zgodnie z misją fundacji, szkoły te mają zapewniać edukację na najwyższym poziomie i biblioteki odgrywają w nich rzeczywistą, a nie postulatyczną rolę. Program alfabetyzacji informacyjnej jest bardzo ściśle związany z pracami projektowymi prowadzonymi w ramach każdego przedmiotu zamieszczonego w programie nauczania.

Elżbieta Barbara Zybort

Katedra Badań nad Bibliotekami i Innymi Instytucjami Kultury
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW

PRZEGLĄD NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII I INNOWACYJNYCH ROZWIĄZAŃ W BIBLIOTEKACH NAUKOWYCH NA ŚWIATOWYM KONGRESIE BIBLIOTEK I INFORMACJI ORAZ 85. KONFERENCJA GENERALNA IFLA

(Ateny, Grecja, 24-30 sierpnia 2019 r.)

Główne zagadnienia tegorocznego kongresu IFLA dotyczyły społeczno-kulturalnych aspektów funkcjonowania bibliotek, nie zabrakło jednak także sesji poświęconych nowym technologiom i innowacjom w bibliotekach, w tym w bibliotekach naukowych i akademickich.

W niedzielę 25 sierpnia odbyły się dwie sesje poświęcone zagadnieniom innowacyjnych usług i narzędzi bibliotecznych. Pierwsza z nich poświęcona była najważniejszym obecnie zagadnieniom współpracy bibliotek z zespołami badawczymi w zakresie wsparcia procesów komunikacji naukowej oraz gromadzenia i prezentacji wyników badań (Session 082 Library Integration into the Research Lifecycle: a STEM Perspective – Academic and Research Libraries & Health and Biosciences). Prelegenci, prezentujący różne przykłady współpracy bibliotek ze środowiskami naukowymi, wykazali, że w każdym z omawianych środowisk rośnie zapotrzebowanie na bezpośrednie wsparcie bibliotekarzy w zespołach badawczych w różnych dyscyplinach STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics). Wykazali oni, że bibliotekarze są zaangażowani w procesy na każdym etapie cyklu badawczego: od przygotowania wniosków projektowych do pozyskiwania finansowania; od zarządzania danymi do wizualizacji danych; od przygotowania publikacji do zdeponowania artykułów i danych w przeznaczonych do tego repozytoriach. Wśród prezentowanych referatów na szczególną uwagę zasługuje przedstawiony przez Thomasa Hickersona i Johna Brosza z Uniwersytetu w Calgary temat *Remaining Relevant: Critical Roles for Libraries in the Research Enterprise*. Badania, przeprowadzone na Uniwersytecie w Calgary, miały na celu określenie możliwości i potrzeb udziału bibliotek w procesie badawczym, poprzez bezpośrednie partnerstwo z wydziałowymi zespołami badawczymi. Potrzeby określone na podstawie zebranych danych obejmują m.in. przejście od wsparcia dyscyplinarnego do funkcjonalnego i interdyscyplinarnego, połączenie mediów cyfrowych i narzędzi analitycznych w celu zapewnienia bardziej zintegrowanej obsługi cyfrowej, poprawę usług w zakresie opieki nad danymi danych (*data curation*), wizualizacji, digitalizacji i tworzenia metadanych oraz przyjęcie raczej partnerskiego niż transakcyjnego podejścia do współpracy z naukowcami. Przykład Uniwersytetu w Calgary pokazuje, że biblioteki reagują na te potrzeby i zmieniają swoje usługi tak, aby stać się istotnymi uczestnikami sukcesu badawczego w swoich instytucjach. Innym ciekawym przykładem współpracy pomiędzy środowiskiem naukowym a biblioteką w zakresie bezpośredniego wsparcia procesu naukowego były doświadczenia przedstawione przez zespół Life & Medical Sciences z Szanghajskiej Biblioteki Uniwersyteckiej Jiao Tong (LMSST): Chen Qiaomei, Zhong Huihui, Shen Yaqi oraz Chen Yimei w referacie

Research on Cooperation between the Academic Library and Research Team: Taking the Life & Medical Sciences Subject Team of Shanghai Jiao Tong University Library as an Example. Autorzy przedstawili doświadczenia zespołu, który budował swoje usługi od 2008 r. i nawiązał dobre relacje z zespołami badawczymi. Opisali oni trzy tryby współpracy oparte na potrzebach: 1) poziom mikro: biblioteki przedmiotowe koncentrują się na zdolnościach w zakresie indywidualnej edukacji informacyjnej (*information literacy*) i zapewniają wsparcie w zakresie doskonalenia umiejętności informacyjnych, 2) poziom mezo: bibliotekarze włączają usługę informacyjną do projektu badawczego jako wspierający „pracownika informacji”, 3) poziom makro: bibliotekarze przedmiotowi wspierają kierowników zespołów badawczych w podejmowaniu decyzji na podstawie analizy danych naukowych. Adetoun A. Oyelude and i Oluwaseun O. Akin-Fakorede z Uniwersytetów Ibadan i Calabar w Nigerii w prezentacji zatytułowanej *New Skillsets for Future Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) Library Workforce* przedstawili wyniki badań ankietowych na temat wiedzy i kompetencji, którymi powinni się wykazać pracownicy bibliotek STEM, aby sprostać wymaganiom i oczekiwaniom użytkowników. Respondentami analizowanej ankiety byli bibliotekarze, którzy wskazali, że wśród absolutnie niezbędnych kompetencji przyszłości znajdują się m.in. umiejętności w zakresie programowania i projektowania komputerowego. Przyszły bibliotekarz STEM będzie potrzebował również specjalistycznej wiedzy w zakresie takich zagadnień, jak sztuczna inteligencja, technologia immersyjna i inne. Ich zdaniem ciągle przekwalifikowywanie się oraz nabywanie umiejętności krytycznego myślenia i programowania komputerowego będą absolutnie niezbędne do dalszego rozwoju kadry bibliotecznej. Gabriela Cabrera i Samira Sambaño reprezentujące biblioteki w Montevideo opisały doświadczenia bibliotek uniwersyteckich w Urugwaju. W prezentacji *Experiencias del bibliotecólogo integrado dentro de los ciclos de investigación en bibliotecas universitarias de Uruguay* przedstawiły zagadnienia związane ze szkoleniami i poradami dla naukowców w takich obszarach jak: wytyczne dotyczące otwartego dostępu, prawa autorskie, licencje na publikacje, repozytoria instytucjonalne, bazy danych, etyka i uczciwość akademicka, migracja i zarządzanie publikacjami online (OJS), tworzenie identyfikatorów i profili cyfrowych (ORCID), przydzielanie i zarządzanie DOI, zarządzanie zestawieniami bibliograficznymi itp. W referacie zaprezentowanym przez Mary Lee Kennedy i Judy Ruttenberg ze Stowarzyszenia Bibliotek Naukowych w USA (ARL – Association of Research Libraries) *Implementing Open Science Principles through Research Partnerships* omówione zostały inicjatywy ARL w zakresie partnerstw badawczych i bibliotecznych w celu zastosowania zaleceń Narodowych Akademii Nauk, Inżynierii i Medycyny USA (U.S. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine) opisanych w dokumencie „Open Science by Design”. Przedstawiły one szereg podejmowanych inicjatyw, w tym partnerstwo w zakresie wdrażania polityki zarządzania danymi badawczymi, współpracę ze stowarzyszeniami naukowymi i społecznościami badawczymi oraz strategiczną współpracę w ramach instytucji naukowych w celu zwiększenia widoczności i rzetelności badań. Ciekawym spojrzeniem na wyzwania stojące przed bibliotekarzami wspierającymi zespoły badawcze był również referat Jayshree Mamtory i Margaret Purnell, pracownic dwóch instytucji naukowych w Darwin, w Północnej Australii, gdzie bibliotekarze stoją przed wyzwaniem zapewnienia obsługi

odizolowanych społeczności, które są rozproszone na dużym obszarze. W swoim referacie *Supporting high quality research in a remote region – a collaborative journey* omówiły niektóre przykłady wspólnych projektów z badaczami STEM oraz zidentyfikowane luki w świadczonych usługach, a także problemy wynikające ze specyfiki tzw. terytorium północnego, odległego od innych ważnych ośrodków naukowych w kraju.

Druga z sesji (Session 084 OCLC Industry Symposium: OCLC Industry Symposium: The Library On-demand and Open Access) zorganizowana była przez firmę OCLC, jednego z głównych sponsorów kongresu. Obradom przyświecała idea tzw. biblioteki na żądanie, która jest odpowiedzią na wymagania użytkowników oczekujących, że łatwo znajdą to, czego szukają, a następnie dokonają zamówienia za pomocą jednego kliknięcia. Zamówione materiały otrzymają ponadto równie szybko i prosto, jak zakupy z ulubionego sklepu internetowego. „Biblioteki na żądanie” odpowiadają na zmieniające się oczekiwania, szybko dostarczają materiały, zapewniają intuicyjne wyszukiwanie, zapewniają połączenia pomiędzy kolekcjami zbiorów i korzystają z automatycznego przepływu efektów pracy personelu. Przedstawiciele OCLC zaprezentowali badania, z których wynika rosnące zapotrzebowanie użytkowników na wygodę. Przedstawili ponadto zbiór spostrzeżeń zebranych od bibliotek na całym świecie na temat możliwości i obaw związanych z otwartym dostępem do zasobów.

Dnia 26 sierpnia 2019 r., również odbyły się dwie ciekawe sesje dotyczące najnowszych trendów w bibliotekarstwie. Pierwsza z nich (Session 116 Hot Topics – Academic and Research Libraries) skupiała się głównie na zagadnieniach z obszaru otwartej nauki, co po raz kolejny potwierdziło, że otwarty dostęp do publikacji i danych jest na czele zagadnień podejmowanych przez biblioteki naukowe i akademickie. Podczas sesji przedstawiono cztery prezentacje: *OA at the German National Library for Medicine* (Ursula Arning, ZB MED, Kolonia, Niemcy), *Plan S: Revolution or Evolution?* (Marga Koelen, Uniwersytet Twente, Enschede, Holandia), *4th Industrial Revolution and future-ready African Librarians* (Nkem Osuigwe, Anambra State Library Board, Nigeria), *The Impact of Research Libraries on the Research and Learning Ecosystem* (Mary Lee Kennedy, AARL, Waszyngton, USA). Następnie miała miejsce dyskusja przy okrągłych stołach, podczas której uczestnicy sesji odnieśli się do prezentowanych zagadnień i sformułowali wnioski dotyczące aktualnych problemów bibliotek akademickich. Wnioski z dyskusji potwierdziły, że biblioteki są świadome wyzwania, jakie stoją przed nimi w związku z wdrażaniem polityk otwartego dostępu, w tym europejskiego tzw. Planu S, jednak wciąż napotykają szereg barier uniemożliwiających lub utrudniających im rozwój relevantnych usług. Wśród głównych barier zidentyfikowano m.in. bariery prawne oraz brak dodatkowego finansowania.

Druga sesja (Session 114 Data Mining and Artificial Intelligence: Artificial Intelligence and Data Mining to transform knowledge management and information services in libraries and information organizations – Knowledge Management with Information Technology and the Big Data) poświęcona była zagadnieniom sztucznej inteligencji (*AI – Artificial Intelligence*), eksploracji danych (*data mining*) i *Big Data*. Autorzy referatów, reprezentujący biblioteki z Finlandii, Stanów Zjednoczonych, Japonii i Singapuru przedstawili m.in. w jaki sposób sztuczna inteligencja i eksploracja danych są wykorzystywane w praktycznych aplikacjach oraz

wykorzystywane do zarządzania wiedzą i kształtowania usług informacyjnych w bibliotekach.

Kilka ciekawych tematów dotyczących innowacyjnych usług bibliotecznych i nowych technologii w bibliotekach znalazło się również wśród prezentowanych tego i kolejnego dnia posterów. Wśród nich na uwagę zasługiwały: *Connecting the Institutional Repository to the Framework for Information Literacy* autorstwa Andrei Wirth (USA), grecko-hiszpański casus *"Kanvassing" change in the academic library: A prototype application for capturing and enhancing organizational knowledge* Stavrouli Sant-Geronikolou, Dimitrisa Kouisa i Alexandrosa Koulourisa, *Publications infrastructure for Open Science: Services for Green and Gold Open Access* Ursuli Arning i Constanze Beringer z Niemiec, *A greener option for e-book acquisition? Our experiences of a platform for individual selection* Camilli Ekberg i Andrei Carozzi Bjurström ze Szwecji, a także zwycięzca tegorocznego konkursu na najlepszy poster: *Every good adaptation is also an innovation*, którego autorami są Donatas Kubilius i Vaida Gasiūnaitė z litewskiej Biblioteki Narodowej. Plakat prezentował tzw. makerspace (w wolnym tłumaczeniu: przestrzeń dla twórców) „PATS SAU” w Bibliotece Narodowej Litwy. Jest to otwarta przestrzeń i bezpłatna usługa dla uczniów i innych użytkowników, która wprowadza istotną zmianę w doświadczeniu edukacyjnym. Plakat przedstawia korzyści, które „PATS SAU” wnosi do usług Biblioteki Narodowej, bibliotek publicznych i, co najważniejsze, ich znaczenie dla użytkowników. Inne postery, które prezentowały osiągnięcia i pomysły dotyczące wdrażania nowoczesnych technologii w pracy i usługach bibliotek, to również *Practice coding with stories: A reading program that combines picture books and software* Han-lim Lee z Korei Południowej, *Library Big Data, the Beginning of a Dialogue for Change* Eun-ju Park, również z Korei Południowej, *Making a community information guide using the iPad application "PeKay": Dialogue for change with citizens* Shizuko Miyahary z Japonii, *Virtual Reality Libraries in Finland*, którego autorami byli Ritva Nikola i Pauliina Hyytiäinen z Finlandii, a także *Open Educational Resources in academic libraries – TIB approach* autorstwa Sabine Stummeyer i Axela Klingera z Niemiec, *Subject Coordinator: a new role to support team-based research services* kanadyjskiego zespołu w składzie: Aleksandra Blake, Heather MacDonald i Joel Rivard czy *On the Development of the Library Mobile Service Based on Mobile Communication Technologies* Bing Chenga z Chin.

Ciekawym uzupełnieniem wcześniejszych sesji była, odbywająca się 27 sierpnia sesja poświęcona prawnym aspektom otwartego dostępu, zorganizowana w postaci panelu dyskusyjnego z udziałem przedstawicieli różnych ośrodków akademickich (Session 151 Open Access from an Ethical and Legal Aspect – CLM and FAIFE (SI)). Uczestnicy poruszyli zagadnienia udostępniania zasobów naukowych i edukacyjnych, z punktu widzenia pracowników naukowych i studentów. Dyskusja skoncentrowała się przede wszystkim na barierach prawno-organizacyjnych dotyczących otwierania nauki, a także różnicach w stanie prawnym różnych reprezentowanych przez uczestników regionów świata.

Dnia 28 sierpnia 2019 r. odbyła się sesja plenarna z udziałem Natalii Manoli, dyrektor zarządzającej OpenAIRE. (Session 213 Plenary Session – Open Science Commons: a holistic and ecological view of science (SI)). Jej prezentacja koncentrowała się na politykach otwartości wprowadzanych od 2007 r. przez Komisję Europejską i europejskie instytucje naukowe oraz dwóch flagowych inicjatywach europej-

skich w zakresie otwartej nauki: europejskiej otwartej chmurze naukowej (European Open Science Cloud) i OpenAIRE. Omówiła ona również rolę bibliotek w szerszym ekosystemie dostępu do publikacji i danych jako czynnika umożliwiającego otwartość. Dokonała tego, odpowiadając na pytania „dlaczego?” „jak?” i „co?”, podkreślając ponownie przede wszystkim rolę kompetencji i umiejętności bibliotekarzy w zakresie wspomagania procesu badawczego i zarządzania otwartymi zasobami wiedzy.

Wszystkie prezentacje, omawiające zastosowania nowoczesnych technologii w bibliotekach, zwłaszcza naukowych i akademickich, dotyczyły przede wszystkim tematów związanych z otwartym dostępem do publikacji i danych badawczych, a także usługami bibliotecznymi i kompetencjami bibliotekarzy, pozwalającymi zaspokoić oczekiwania i potrzeby użytkowników reprezentujących już nie tylko ogólnie rozumiane środowisko naukowe, ale również konkretne zespoły badawcze. Z drugiej strony bardzo wyraźnie zaakcentowane były zagadnienia związane z wprowadzaniem do bibliotek usług opartych na sztucznej inteligencji, a także wykorzystujących analizę i eksplorację danych. W kontekście rozwijającej się polityki otwartego dostępu, zwłaszcza europejskiej, o której mówiła Natalia Manola, biblioteki szukają odpowiedzi na pytania o własną rolę w przeobrażającym się otoczeniu, a także o zakres zmian, jakie muszą wprowadzić w swojej organizacji, kształceniu zawodowym i rozwijaniu kompetencji kadry bibliotecznej, w tym kompetencji naukowych i informatycznych, aby nadać za potrzebami środowisk, którym służą. Z prezentowanych referatów oraz posterów wynika, że biblioteki nie ograniczają się jedynie do rozważań teoretycznych. Szereg przykładów wdrażania nowych funkcji i zadań poszczególnych pracowników bibliotek oraz całych zespołów zadaniowych pokazuje, że zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się, świadomość potrzeby ewolucji usług bibliotecznych w tym zakresie jest widoczna.

Anna Wałek
Biblioteka Politechniki Gdańskiej

Tekst wpłynął do Redakcji 12 listopada 2019 r.

PRZEGLĄD PIŚMIENNICTWA KRAJOWEGO

Celem pracy Sebastiana Kotuły *Programy telewizyjne o książkach na kanałach polskich stacji w latach 2003-2018* (Kotuła, 2019) było zaprezentowanie telewizyjnych form promocji książek i czytelnictwa w postaci cyklicznych programów w polskiej telewizji publicznej, prywatnej, regionalnej, edukacyjnej, satelitarnej, kablowej oraz internetowej emitowanych w latach 2003-2018. Warunkiem poddania danego programu analizie była jego dostępność dla wszystkich potencjalnych zainteresowanych. 44 audycje objęte analizą zostały uporządkowane chronologicznie. Opis każdego programu zawiera informacje identyfikacyjne i historyczne (np. tytuł, godziny nadawania, średni czas trwania odcinka) oraz charakterystykę programu (np. scenariusz i przebieg audycji, formy, sposoby i metody propagowania książek). „Praca stanowi faktograficzny zapis programów telewizyjnych o książkach oraz formalny opis sposobów promocji książki w telewizyjnym przekazie. Przynosi zatem materiał źródłowy dający sposobność dalszych analiz, np. porządkujących, typologizujących, porównawczych” (s. 27).

Niedocenie roli, jaką w rozwoju edukacyjnym w pierwszych pięciu latach życia dziecka odgrywają kontakty z szeroko rozumianą literaturą, było jedną z przesłanek podjęcia przez Agatę Niewiadomską-Walczak tematu wczesnej alfabetyzacji w książce *Wczesna alfabetyzacja i jej miejsce w działalności bibliotek publicznych* (Walczak-Niewiadomska, 2019). Przedmiotem rozważań jest szeroko pojęta alfabetyzacja dzieci w wieku od zera do pięciu lat prowadzona w obrębie bibliotek publicznych w Polsce i za granicą. W dwóch pierwszych rozdziałach autorka przedstawiła stan badań, przegląd i analizę źródeł, omówiła koncepcję wczesnej alfabetyzacji, zagadnienia definicyjne i terminologiczne, związki z wybranymi dziedzinami wiedzy. Kolejne rozdziały zostały poświęcone analizie profilu zbiorów bibliotecznych dla dzieci w wieku 0-5 lat i ich opiekunów, organizacji przestrzeni bibliotecznej, charakterystyce usług i form zajęć dla tej grupy czytelników. Ostatni, piąty rozdział, o charakterze empirycznym, zawiera prezentację badań własnych autorki dotyczących udziału polskich bibliotek publicznych w procesach wczesnej alfabetyzacji oraz propozycje zmian, jakie powinny wprowadzić biblioteki, by właściwie włączyć się w te procesy.

Obszerna rozprawa Katarzyny Tomkowiak *Biblioteki w Toruniu i na Podgórzu w latach 1920-1939* (Tomkowiak, 2019) przybliży ciekawy, a nie opisany dotąd całościowo, okres dwudziestolecia międzywojennego w historii bibliotek Torunia i Podgórza (włączonego w 1938 r. do Torunia). W pracy zostały wykorzystane

obszerne źródła archiwalne i biblioteczne, w tym dokumenty własne Książnicy Kopernikańskiej odkryte przez autorkę w 1998 r. Rozdział pierwszy przedstawia biblioteki toruńskie i podgórskie w podziale na dziesięć grup obejmujących m.in. biblioteki Towarzystwa Czytelni Ludowych, biblioteki wojskowe i policyjne, wypożyczalnio-księgarnie i biblioteki prywatne, biblioteki kościelne i organizacji religijnych. Rozdział drugi poświęcony Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu stanowi najobszerniejsze dotąd opracowanie dziejów tej biblioteki w omawianym okresie. Działania Książnicy i jej dyrektora, wybitnego bibliotekoznawcy – Zygmunta Mocarskiego – na rzecz ruchu zawodowego bibliotekarzy, współpraca z bibliotekarskimi stowarzyszeniami zawodowymi, to tematy podjęte w ostatnim, trzecim rozdziale publikacji.

Monograficzne ujęcie problematyki organizacji i funkcjonowania bibliotek wojskowych w latach 1918-1939 zaprezentowała Beata Kozaczyńska w publikacji *Biblioteki w Wojsku Polskim 1918-1939* (Kozaczyńska, 2019). Mimo bogatych tradycji bibliotekarstwo wojskowe po latach zaborów musiało być organizowane od podstaw. W 1919 r. została utworzona centralistyczna, trójstopniowa sieć biblioteczna z Centralną Biblioteką Wojskową jako główną biblioteką w Wojsku Polskim. W pracy przedstawiono zarys historii polskich bibliotek wojskowych przed 1918 r., scharakteryzowano funkcjonowanie centralistycznej sieci bibliotecznej w okresie międzywojennym i rolę Centralnej Biblioteki Wojskowej. Opisano biblioteki wojskowe działające poza siecią biblioteczną wojska, a także omówiono realizowaną w drugiej połowie lat 30. XX w. reorganizację bibliotek wojskowych. Zaprezentowany w ostatnim rozdziale stan czytelnictwa w Wojsku Polskim w dwudziestolecu międzywojennym wymaga, według autorki, dalszych pogłębionych badań. Przeciwdziałanie analfabetyzmowi w polskiej armii, czy też upublicznienie wojskowych księgozbiorów naukowych, to jedne z osiągnięć bibliotekarstwa wojskowego w dwudziestolecu międzywojennym.

Poglądy i dokonania Paula Ladewiga (1858-1940), wybitnego niemieckiego bibliotekarza i bibliotekoznawcy oraz jego *Katechizm biblioteki*, po raz pierwszy wydany w Lipsku w 1914 r., stały się inspiracją do zorganizowania konferencji, której pokłosiem jest publikacja *Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga* (Gębołyś, red. 2019). Jednym z osiągnięć Ladewiga było zorganizowanie i prowadzenie biblioteki przy koncernie Kruppa w Essen. „W Kruppsche Bucherhalle Ladewig ucieleśnił podstawowe idee ruchu bibliotekarstwa publicznego, wzorowanego na amerykańskich bibliotekach publicznych, tj. ideę biblioteki bardzo otwartej na publiczność, z księgozbiorem służącym rozrywce i nauce, kierowanej przez fachowy personel” (s. 24). Rozpoczynająca publikację część *Wokół Paula Ladewiga i jego dzieła* zawiera m.in. tekst Zdzisława Gębołyśa o życiu i działalności Ladewiga oraz Janiny Kosman o jego inspiracjach ideowych i twórczych. W części *Asocjacje i paralele* znalazł się tekst o kobietach – bibliotekarkach w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie autorstwa Ewy Goumissi oraz artykuł Hanny Langer rekonstruuujący ideę bibliotek dla dzieci zawartą w *Przeglądzie Oświatowym* (1910-1939). Z artykułów ostatniej części *Konfrontacje i inspiracje* wymienić można tekst o aktualności zasad statystyki i księgowości Paula Ladewiga autorstwa Krystyny Hudzik oraz artykuł Hanny Gaweł o kursach e-learningowych i szkoleniach bibliotecznych online w Bibliotece Głównej Akademii Muzycznej w Bydgoszczy.

Praca zbiorowa *Biblioteka naukowa: czy jeszcze naukowa?* (Jazdon, red. 2018) stanowi próbę odpowiedzi na pytania „w jakim stopniu dzisiejsze biblioteki naukowe pozostają nimi, koncentrując się na zasobach i działaniach naukowych, czy i w jakim stopniu stają się ważnymi agendami szkoleniowo-konsultacyjnymi wykonującymi zadania z zakresu obsługi pracowników nauki, jak znaleźć właściwy balans pomiędzy nimi a działaniami kulturotwórczymi” (s. 7). Autorzy artykułów scharakteryzowali sposoby wspierania procesów naukowych w uczelniach przez biblioteki akademickie (Jacek Wojciechowski), przedstawili cele i zadania wypełniania misji bibliotek szkół wyższych – misji wspierania nauki i edukacji oraz misji społecznej (Lidia Derfert-Wolf), przedstawili problematykę budowania kapitału społecznego przez biblioteki akademickie (Maja Wojciechowska). Podejmowano także tematy dotyczące skuteczności promocji działań bibliotek w przestrzeni cyfrowej, własnej aktywności naukowej bibliotek oraz przedsięwzięć wspierających pracowników naukowych i dydaktycznych uczelni. Kilku autorów przedstawiło możliwości prowadzenia działalności kulturotwórczej w bibliotekach naukowych na przykładzie swoich bibliotek (np. Katarzyna Panasiewicz z Biblioteki Politechniki Lubelskiej i Edyta Kołodziejczyk z Biblioteki Politechniki Łódzkiej).

Sporadycznie dotychczas poruszane w polskim piśmiennictwie zagadnienia dotyczące bibliotecznego marketingu wewnętrznego nakreśliły autorki publikacji *Biblioteczny marketing wewnętrzny w teorii i praktyce* (Antczak, Kalińska-Kula, 2019). Praca została podzielona na część teoretyczną oraz część poświęconą prezentacji badań własnych. W składającej się z trzech rozdziałów części teoretycznej zostały omówione zagadnienia prawne i typologiczne we współczesnym bibliotekarstwie, przybliżono istotę i podstawowe założenia koncepcji marketingu wewnętrznego na gruncie bibliotecznym oraz zaprezentowano stan badań w obszarze marketingu bibliotecznego. W ostatnim, czwartym, rozdziale książki autorki omówiły metodologię i wyniki badań własnych dotyczących realizacji zadań z zakresu marketingu wewnętrznego przeprowadzonych w bibliotekach województwa łódzkiego. Za najłabsze ogniwo marketingu wewnętrznego łódzkich bibliotek został uznany niedostatecznie wykorzystany system oceny okresowej pracowników, a za najmocniejsze – atmosfera w pracy i wzajemne relacje pracowników.

Zachwył nad pięknem książki, chęć odczytania treści zapisanych w elementach „nieczytalnych” książki, dostrzeżenie roli, jaką odgrywała w dziejach kultury i cywilizacji to główne przesłanki cyklu konferencji „O miejsce książki w historii sztuki”. Tematy drugiej edycji konferencji, zorganizowanej w Krakowie w dniach 2-3 marca 2016 r., oscylowały wokół zagadnień związanych z najdawniejszymi dziejami Polski (1050 rocznica chrztu Polski) a także z 500. rocznicą powstania najstarszego ekslibrisu w Polsce i w Europie. W pokonferencyjnej publikacji (Groniek, red., 2019) znalazło się 18 tekstów podejmujących m.in. temat książki jako dzieła sztuki (m.in. artykuł Michała Kurzeja „*Flores Vitae Beate Salomea*” jako część złożonego dzieła sztuki), czy też ukazujących książkę jako środek rozpowszechniania nowych motywów artystycznych i ikonograficznych (np. artykuł Szymona Tracza *Korona oddana Bogu – ikonografia św. Ludwika z Tuluzy w „Węgierskim legendarium andegaweńskim”*). Tematykę związaną z ekslibrisami reprezentuje m.in. artykuł Katarzyny Płaszczyńskiej-Herman *Superekslibris ST – na tropie dawnej biblioteki oo. dominikanów*.

Ukazał się szósty tom wydawanej przez Bibliotekę Narodową serii „Polonika XVI-XVIII wieku w Bibliotekach Rzymskich” (Soliński, oprac. 2019). Tym razem zaprezentowane zostały zbiory poloników i parapoloników znajdujących się w zbiorach rzymskiej biblioteki Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana. W katalogu zawarto 748 pozycji bibliograficznych, z których 367 nie zostało zanotowanych w *Bibliografii* Estreichera. Uwagę zwraca bogaty zbiór listów, w tym 45 pozycji korespondencji królów Polski, przede wszystkim listów pisanych do Jana III Sobieskiego, Zygmunta I Starego, Zygmunta Augusta i Zygmunta III Wazy.

Biblioteka Narodowa po raz kolejny zademonstrowała swoje bogate zbiory dokumentów życia społecznego w formie publikacji. W ramach programu „Niepodległa” ukazał się obszerny *Katalog druków ulotnych z lat 1914-1918* (Głowicka, oprac. 2019), zawierający 2588 opisów druków ulotnych z lat 1914-1918 (odezw, obwieszczeń, rozkazów, afiszy, zaproszeń, ulotek i jednodniówek). Podstawę katalogu stanowią wyselekcjonowane druki wydane przez okupacyjne władze cywilne i wojskowe a także przez partie, organizacje i instytucje polskie. Wybuch I wojny światowej i prowadzone działania wojenne przyczyniły się bowiem do rozpoczęcia legalnej działalności wielu zakonspirowanych partii, organizacji i środowisk niepodległościowych. Warto podkreślić, że druki ulotne stanowiły w tamtych czasach jedno z podstawowych źródeł rozpowszechniania informacji. Obok każdego opisu zostały zamieszczone krótkie streszczenia treści prezentowanego druku, a wybrane pozycje uzupełniają skany opisywanych dokumentów.

KSIĄŻKI OMÓWIONE

- Antczak, Mariola; Kulińska-Kula Magdalena (2019). *Biblioteczny marketing wewnętrzny w teorii i praktyce. Na przykładzie bibliotek województwa łódzkiego*. Łódź: Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, 264 s., il. ISBN 978-83-8142-334-2.
- Gębołyś, Zdzisław, red. (2019). *Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga*. Bydgoszcz: Wydaw. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 280 s., il. ISBN 978-83-8018-226-4.
- Głowicka, Zofia, oprac. (2019). *Katalog druków ulotnych z lat 1914-1918 w zbiorach Biblioteki Narodowej*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 878 s., il. ISBN 978-83-7009-782-0.
- Gronek, Agnieszka, red. (2019). *O miejsce książki w historii sztuki. Cz. 2 Państwo i kościół w rocznicę chrztu Polski*. Kraków: Muzeum Narodowe, 288 s., il. ISBN 978-83-7581-304-3.
- Jazdon, Krystyna, red. (2018). *Biblioteka naukowa: czy jeszcze naukowa?* Poznań: Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, 292 s., il. Prace Naukowe Biblioteki Uniwersyteckiej; nr 33. ISBN 978-83-60961-16-2.
- Kotuła, Sebastian, Dawid (2019). *Programy telewizyjne o książkach na kanałach polskich stacji w latach 2003-2018. Opis i dokumentacja*. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 297 s. ISBN 978-83-227-9212-4.
- Kozaczyńska, Beata (2019). *Biblioteki w Wojsku Polskim 1918-1939*. Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej, 427 s., il. ISBN 978-83-7523-709-2.
- Soliński, Krzysztof, oprac. (2019). *Katalog poloników w Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 382 s., il. Polo-

nika XVI-XVIII wieku w Bibliotekach Rzymskich 2391 – 5226; 6. ISBN 978-83-7009-804-9.

Tomkowiak, Katarzyna (2019). *Biblioteki w Toruniu i Podgórzu w latach 1920-1939*. Wyd. 2 poprawione. Toruń: Książnica Kopernikańska, 505 s., il. ISBN 978-83-919056-5-4.

Walczak-Niewiadomska, Agata (2019). *Wczesna alfabetyzacja i jej miejsce w działalności bibliotek publicznych*. Łódź: Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, 201 s., il. ISBN 978-83-8142-467-7.

Barbara Koryś

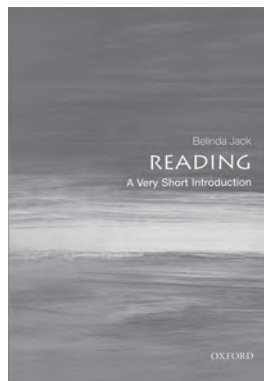
Tekst wpłynął do Redakcji 17 listopada 2019 r.

Z LEKTUR ZAGRANICZNYCH

Opinie na temat czytelnictwa pojawiają się obecnie rzadziej niż kiedyś i nie zawsze wnoszą coś nowego do wiedzy o tej strefie komunikowania. Przeważa rekapitulacja, ewentualnie dodatkowo uporządkowana, tego, co już od dłuższego czasu wiadomo, natomiast nowych a dobrze udokumentowanych spostrzeżeń jest mało. W kontekście intensywnej ekspansji oraz bezkrytycznej promocji innych form komunikowania to niedobrze. Ponieważ niepotrzebnie służy ugruntowaniu, wyssanej z palca, tezy o zaniku piśmiennictwa oraz czytelnictwa.

Te niby *opiniotwórcze* dyrdymały biorą się z niedostatku nowych a poważnych badań w tym zakresie. No bo na badania brakuje środków, ale także entuzjazmu samych badaczy, a być może również: nowych narzędzi rozpoznawczych.

Dlatego tym razem właśnie na to zwracam szczególną uwagę. Coś bowiem jednak wiadomo i coś wiedzieć warto. Tym bardziej w kontekście rozmaitych refleksji prognostycznych. A poza tym trafiłem na wyjątkowo frapujący tekst o teraźniejszości i o przyszłości bibliotekarstwa, o czym napiszę kilka słów przy okazji ostatniej z przywołanych tu wypowiedzi.

CZYTANIE: JAKIE BYŁO I JAKIE JEST [***]

Belinda Jack: *Reading. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2019, 136 s. ISBN: 978-0-19-882058-1.

W ramach bardzo dobrej oksfordzkiej serii wydawniczej „A very short introduction”, ukazało się, w zamyśle minikompendialne, omówienie zjawiska czytelnictwa. Niestety, nieco rozczarowujące jak na standardy tej serii, ale również w kontekście tego, co dzisiaj na ten temat można powiedzieć.

Autorka jest profesorem uniwersytetu w Oksfordzie i w swojej relacji spełnia podstawowe wymagania jakościowe, ale to za mało. Uważam, że cała wypowiedź jest zbyt standardowa, nadmiernie rekapitulacyjna: nie ma w niej wiele nowego. Ekspozuje przede wszystkim retrospektywny obraz funkcjonowania piśmiennictwa oraz – w mniejszym stopniu – bezpośrednio czytelnictwa i zjawisk okołoczytelniczych. Natomiast o sytuacji obecnej, a zwłaszcza o elektronicznym kontekście odbioru tekstów pisemnych, pada ledwie kilka zdań, banalnych i budzących wątpliwości.

Co nie przeszkadza, że wyjściowe stwierdzenie prof. Jack jest bezdyskusyjne. Mianowicie piśmiennictwo w odbiorze, zatem czytanie, rzeczywiście wywiera na czytających wielozakresowy i skomplikowany wpływ. Przede wszystkim stymuluje logiczne myślenie, inne niż *przyrodzone*, bo krytyczne i kreatywne, oraz podsuwa linearny tryb wnioskowania. Zaś głównym efektem jest rozwiązywanie problemów.

W tej zwięzłej i trafnej charakterystyce czytania – niejako w pigułce – zabrakło jednak pogłębionej argumentacji. Potrzebnej, bo nagminnie plecie się na ten temat byle co. Więc nawet jeżeli formuła serii narzuciła oszczędność wypowiedzi, to należało zredukować raczej retrospekcję.

Autorka wykręciła się sformułowaniem, że neuropsychologia niewiele w zakresie czytelnictwa wyjaśnia. Otóż to nieprawda: samo przywołanie wartościowych źródeł zajęłoby tu mnóstwo miejsca. Jakkolwiek, oczywiście, nie udało się rozpoznać wszystkiego. Ale coś jednak wiadomo i to coś wymagałoby choćby częściowego zasygnalizowania.

Natomiast ważna jest zawarta w tej książce opinia, że teksty literackie mają znacznie bardziej skomplikowaną strukturę eksplikacyjną, aniżeli nieliterackie. Zawierają bowiem nie tylko sensy dosłowne, lecz także (głównie) ukryte, operują złożoną metaforą i czytanie ich jest zawsze złożonym, indywidualnym i aktywnym procesem interpretacyjnym: w przeciwieństwie do odbioru informacji. Poza tym czytanie literatury silnie pobudza językowe obszary umysłu, stąd bogaty rejestr jej wartości intelektualnych – jeśli jest czytana.

Tym bardziej, że istnieją różne koncepcje i konwencje literatury, oraz rozmaite rozwiązania wykonawcze, odmienne zatem są również formuły oddziaływania, pobudzające refleksje oraz emocje na wiele różnych sposobów. Tymczasem autorska charakterystyka tych okoliczności jest nadmiernie zgrzebna – z przywołaniem jedynie Edmunda Husserla, podczas gdy istotę tych różnorodności oraz przebieg odbioru najpełniej objaśnił Roman Ingarden, zresztą z Husserlem przez pewien czas współpracujący.

Prof. Jack sugeruje, że obecnie 20% ludności świata nie potrafi czytać ani pisać. Nie znam takiej statystyki, podejrzewam wręcz, że w wymiarze globalnym nie istnieje, ale można chyba przyjąć, że zjawisko analfabetyzmu jest wciąż dramatycznie rozległe. A jeżeli (jak napisano w tej książce) czytanie kształtuje zdolność tworzenia sensów złożonych, czyli uczy myślenia konstruktywnego, to umiejętność czytania jest sposobem na redukcję głupoty. Dlatego przytoczony odsetek, jeśli odpowiada prawdzie, jest porażający.

W dominującej, retrospektywnej części książki, autorka sięga początków komunikacji piśmienniczej. Najstarsze teksty pisemne, jakie odnaleziono, pochodzą z lat 1900-1750 p.n.e. Jej zdaniem, język oralny przekształcił się w pisemny

w starożytnej Grecji; taki w każdym razie jest europejski punkt widzenia. Natomiast wszystko wskazuje na to – niekoniecznie w sprzeczności – że eksplozja czytelnictwa najwcześniej nastąpiła w Azji.

W czasach najdawniejszych podobno dominowało głośne czytanie grupowe, dopiero po latach stopniowo zastępowane przez indywidualne czytanie ciche dla siebie. Wygląda na to, że z obu tych praktyk przetrwało do dzisiaj swoiste roz-dwojenie przeświadczeń. I chyba dlatego autorka o tym właśnie wspomina.

Najprawdopodobniej uważano, że w komunikacji oralnej – zatem również w czytaniu głośnym – kreatorem sensów jest nadawca. Stąd wzięła się przecież praktyka nauczania werbalnego: w dialogu, z dominującą racją nauczyciela. Natomiast wobec komunikowania pisemnego pojawiła się sugestia, że tekst pełni tylko rolę inspirującą, a o znaczeniach ostatecznie decyduje odbiorca. Tyle że za tym drugim wariantem opowiadali się daleko nie wszyscy. I również dzisiaj, w przekonaniach nie tylko potocznych, lecz także eksperckich, bywa uświadamiany oraz akceptowany stosunkowo rzadko.

Odkąd pojawił się druk, wysoce zróżnicowane przekazy zaczęły rozpowszechniać się coraz rozległej, a kiedy w XIX w. druk zmechanizowano i powstała wielkonakładowa prasa, skala obiegu treści pisemnych osiągnęła apogeum. Sęk w tym jednak, że były to także treści świeckie, pozareligijne i pozakościelne oraz nieprzyjazne władzom. To wywołało urzędową kontrolę obiegu, czyli cenzurę i rozmaite zakazy publikowania, a nawet ostre represje. Co w niektórych krajach ma miejsce nadal.

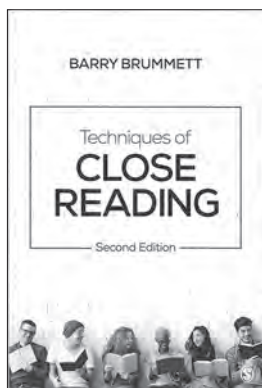
Zakazowe indeksy kościelne pojawiły się już w IX w., a ostatni odnotowano w 1948 r. Dopiero w 1966 r. papież Paweł VI wszystkie te zakazy anulował.

Jednocześnie nie brakowało też zakazów świeckich, nierzadko ogólnopństwowych. Nawet w USA przez wiele dziesięcioleci nie pozwalano czarnoskórym czytać. Szczególnie drastyczną formą zwalczania nieakceptowanych treści było palenie książek – przez długi czas towarzyszące paleniu heretyków. Spalanie materiałów drukowanych było nagminną praktyką w Trzeciej Rzeszy. A już całkiem niedawno w Serbii oraz w Kosowie urządzano publiczne ogniska z książek albańskich.

Ten autorski rejestr warto jeszcze dopełnić przypomnieniem, jak to zaraz po rewolucji w Rosji *intelektualiści* Nadieżda Krupska i Anatolij Łunaczarski ogolocili wszystkie tamtejsze biblioteki i księgarnie z najwartościowszych książek. A i u nas, tuż po wojnie, czystki w bibliotekach przybrały rozmiary dramatyczne. Tak więc dzieje piśmiennictwa oraz czytelnictwa mają również swoją ciemną stronę, niekoniecznie zamierzczłą.

Sygnalizując tę przeszłość, prof. Jack do obecnej sytuacji książki oraz do jej obiegu odniosła się bardzo zdawkowo, enigmatycznie wspominając o internetowym kontekście. Napisała zaś, że komputery stwarzają nowe możliwości komunikowania pośredniego i odbioru treści na dystans, oraz że hipertekst ułatwia nieliniarny tryb transmitowania i recepcji informacji. No i tyle! Przepraszam: jest jeszcze sugestia, że teraz można dowolnie korygować, a także kreować, komunikowane sensory – w formule... elektronicznych gier.

Trzeba więc z niejakim rozczarowaniem powiedzieć, że ta część autorskiej wypowiedzi jest nie do przyjęcia. Tak o piśmiennictwie i o czytelnictwie obecnie pisać nie można. Stąd zredukowana ocena tej książki – w innych kwestiach problemowych przecież interesującej.

CZYTANIE SKUTECZNE [*****]

Barry Brummet: *Techniques of Close Reading*. 2 ed. Los Angeles: SAGE, 2019, 135 s. ISBN:978-1-54-430525-7.

Wpadła mi w ręce rzeczywiście ważna wypowiedź na temat czytania, zwłaszcza tekstów skomplikowanych, wieloznacznych, przede wszystkim literackich. Jej autorem jest Barry Brummet, profesor uniwersytetu w teksaskim Austin. W wersji pierwotnej ukazała się 10 lat temu, jednak wtedy jej nie zauważyłem. Z czasem stała się głośna i niedawno została wznowiona, z dodanym rozdziałem rekapitulacyjnym. To, o czym autor pisze – mianowicie o komunikowaniu się pisemnym, ale z punktu widzenia czytania, czyli odbioru – nieczęsto bywa teraz przedmiotem refleksji aż tak wnikliwej.

Mówiąc precyzyjniej, autor pisze o czytaniu starannym, wnikliwym, świadomie skoordynowanym i pogłębionym, które zmierza do odkrywania (ale wzbogaconego) zapisanych znaczeń, skojarzeń i myśli. Dla wielu czytelników tekstu – tych samych lub zbieżnych. Lecz jednocześnie dla wszystkich: także w znacznej mierze odmiennych.

Brummet klarownie, jak mało kto, sygnalizuje wielowymiarowość prawie każdego tekstu pisemnego, a zwłaszcza literackiego. Z tego zaś, siłą rzeczy, wynika wielowariantowość interpretacji odbiorczej. To autor szczególnie akcentuje i nawet ilustratywnie nazywa czytelnika detektywem znaczeń.

Otóż to jest przecież fundament funkcjonowania piśmiennictwa i przede wszystkim literatury pięknej. Co w świadomości potocznej bywa kojarzone nieczęsto i na tym polega jedna z głównych słabości czytelnictwa powszechnego. Tym bardziej, że nawet wielu znawców (*znawców?*) wolałoby odciąć się od czytelniczej wieloznaczności i takie też opinie oraz komentarze interpretacyjne podpowiadają.

Jak w każdym przekazie komunikacyjnym, również w pisemnym istnieje forma oraz treść. Forma, pomimo wielowariantowości, powinna być rozpoznawalna – w jej ramach także gatunki i style (tego podobno uczą w szkołach) – i w rezultacie funkcjonuje jako dyrektywa interpretacyjna: swego rodzaju założenie warunków tekstowo-odbiorczej interakcji. Oczywiście trzeba o niej coś wiedzieć i taki jest wstępny warunek przysposobienia do efektywnego odbioru.

Czasami, już to wskutek niewiedzy odbiorcy albo z celowej intencji komunikatora, oczekiwana dyrektywa przejmowanej formy nie pokrywa się z rzeczywistym zakresem jej sugestii. Wtedy ma miejsce taniec pomiędzy niezrozumiałstwem a (ewentualnie kreatywnym) nowatorstwem.

Natomiast niepowtarzalna, a przynajmniej częściowo nowa, powinna być treść. I to przede wszystkim ona podlega interpretacyjnym manipulacjom odbiorczym. Z różnym skutkiem. Lecz żeby w ogóle była odbieralna oraz konkretyzowalna musi mieć sens, trzymać się kupy (koherencja) i ku czemuś (sekwencja) zmierzać. W oparciu zaś o takie przesłanki czytelnicy kreują własne wersje znaczeń.

To znaczy: powinni. I w tym sensie czytanie jest odkrywaniem (a nie bierną konsumpcją) transmitowanych treści – sugestii, opinii, przeświadczeń – w trybie interaktywnym. Podobnie więc jak w dialogu, lecz to podobieństwo nie zawsze jest

uświadamiane, toteż w rezultacie brakuje również (bardziej niż w dialogu) uprzedzającego rozeznania, że transmisja nie jest neutralna. To zaś redukuje ostrożność i samodzielność w odtwarzaniu nadawanych treści. Kiedy ktoś coś do mnie mówi, to rozumiem, że może kłamać, bajdurzyć, opowiadać niestworzone historie. Ale kiedy czytam to, co napisane, to często takiej przekładni nie dostrzegam.

W rzeczywistości zaś jest tak, że tekst nie tylko coś relacjonuje, opowiada, ale również sugeruje i podpowiada: lansuje jakieś idee. I to niekoniecznie wprost. Bywa że pośrednio, w sposób zakamuflowany. Przed czymś przestrzega, ku czemuś nakłania, albo coś promuje. Dlatego konieczna jest stosowna świadomość oraz uwaga, ograniczająca zaufanie, czyli: aktywna postawa odbiorcza. Inaczej czytania pogłębionego nie ma.

Dotyczy to zwłaszcza tekstów literackich, które sygnalizują treści raczej pośrednio niż wprost, a w każdym razie co najmniej równolegle. W odbiorze zatem niezbędna jest transformacyjna interpretacja: dopełnienie, redukcja, bądź nawet częściowa podmiana treści. Trzeba o tym wiedzieć i umieć to zrobić. Czy każdy wie oraz potrafi? Wygląda na to, że nie.

Brummet wylicza – jego zdaniem główne – narzędzia (wszystkich jest znacznie więcej), którymi posługuje się literatura w pośrednim transmitowaniu treści. Oczywiście więc: trzeba je znać oraz umieć wykorzystać w czytaniu.

Jednym z nich, być może naczelnym, jest metafora, która podsuwa pod wypowiedzi odmienne ujęcia, inne perspektywy. Z tego coś wynika, zmienia się, uwy pukla; jakieś nowe treści zostają podrzucone. Obok niej funkcjonuje metonimia, dodająca do oznaczeń konkretnych sensory abstrakcyjne, uogólniające. Oraz jest jeszcze synekdocha, która poprzez zawężony sens fragmentaryczny sygnalizuje rozległe całości znaczeniowe. Jak to autor zręcznie ilustruje, *sugestia podaj krew*, może oznaczać *podaruj życie*. Do tego zaś, w autorskim ujęciu, dochodzi jeszcze ironia, czyli zabieg zniekształcający treść, ale po to żeby zainspirować myślenie kreatywne.

Oczywiście, sprowadzenie literackich środków wypowiedzi wyłącznie do tych czterech formuł, byłoby nieporozumieniem. Są tylko częścią całego repertuaru dalszych narzędzi, ale niewątpliwie: są. I szczerze mówiąc, Brummet należy do nielicznych opiniodawców, którzy nazywają je po imieniu i bez wahania, jednoznacznie, włączają w obowiązujący aparat odbiorczy czytelnika literatury.

Ale powtórzę pytanie: kto o tych narzędziach wie i kto potrafi posłużyć się nimi w lekturowej praktyce. Oraz wręcz dopowiem – kto tego uczy? W szkolnych programach przedmiotu język polski tego rodzaju konkretów nie ma. Jest tam nieprawdopodobny bełkot, zestawienie sloganowych ogólników i w żadnym razie nie da się z tego wyczytać, jak przysposobić sprawnego czytelnika literatury. Łatwo sprawdzić: jest tymi programami z różnych lat zapaskudzony cały Internet.

Brummet zapewne zdaje sobie z tego sprawę – bo w końcu tak jest nie tylko u nas – dlatego sporo miejsca poświęca funkcjonowaniu krytyki literatury oraz (szerzej) krytyki piśmiennictwa w ogóle. Sugerując, że to właśnie profesjonalni krytycy zajmują się komentowaniem i lansowaniem dostrzeganych oraz ukrytych znaczeń literatury (piśmiennictwa). Niejako w zastępstwie tych kompetencji odbiorczych, których czytelnicy nie nabyli w trybie edukacji standardowej.

W autorskim przeświadczeniu zatem, krytycy ułatwiają czytanie wzbogacone, podpowiadając czytelnikom różne warianty interpretacyjne, roztrząsając zasygnalizowane problemy, oraz kojarząc jedne teksty z innymi. Trudno zaprzeczyć: tak istotnie jest. Ale ze względu na nikły obieg publikacji krytycznych – prawie wyłącznie w kręgu literaturoznawstwa (i innych dyscyplin) akademickiego.

Wystarczy rzut oka na wysokość nakładów czasopism krytycznoliterackich (ogólnorecenzenckich), żeby pozbyć się złudzeń. Zasięg tych periodyków jest mikrominimalny, a więc wpływ na kształt czytelnictwa literatury (tekstów pisemnych) niewiele odstaje od zerowego. I wątpię, żeby funkcjonujące w Internecie blogi lub strony krytycznoliterackie (inne recenzenckie) miały – co autor sugeruje – lepszy rezonans i silniejsze oddziaływanie.

Brummet określa czytanie jako kreatywne, twórcze przejmowanie z tekstu pisemnego znaczeń, myśli, skojarzeń i odczuć. W trybie uogólniającej indukcji albo odwrotnie: na mocy dedukcji. Z tego powodu nazywa czytelnika detektywem znaczeń. I w takim ujęciu są to procesy intelektualizacyjne, społecznie doniosłe oraz bezwzględnie potrzebne. Ale musi im towarzyszyć umiejętność odpowiedniego postępowania, czyli właśnie: czytania pogłębionego. Która jednak nie bierze się sama z siebie. Jej opanowanie powinno być intencjonalnie i rozumnie wdrażane.

Tymczasem kształcenie szkolne czyni to mało skutecznie lub wcale. Z kolei krytyka piśmiennicza i literacka mało gdzie dociera. Wychodzi więc na to, że każdy musi przysposobić się sam. To fikcja. No i taki jest z kreatywnym czytelnictwem kłopot.

OPINIODAWCZE IMITACJE [*]

Sovremennyyj čitatel' w zierkale issledowatelskich projektow obščedostupnykh bibliotek. Sankt Peterburg: Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, 2018, 224 s. ISBN: 978-5-8192-0548-8.

Jest jeszcze jeden wieloinstytucjonalny kompleks, któremu przypisuje się ewentualne zamierzenia w zakresie przysposobienia czytelniczego. To oczywiście bibliotekarstwo. Nasilenie bibliotecznych przedsięwzięć proczytelniczych i okołoliterackich – imprez, spotkań, zebrań dyskusyjnych – jest teraz rzeczywiście znaczne. Jednak nic nie wskazuje, żeby tam właśnie lansowano co bardziej wyszukane sposoby czytania. Przeciwnie: rzucają się w oczy wyraźnie faktograficzne i uproszczone tonacje rozważań, z częstym podkreśleniem koniecznej dominacji nadawczo-autorskich intencji w procesach lektury.

Samo nastawienie tych przedsięwzięć, nie tyle nowych, co wysoce zintensyfikowanych, odpowiada obecnym potrzebom. Natomiast w realizacji brakuje na ogół przeciwstawienia się uproszczonym, potocznym praktykom czytelniczemu. Nawet obraz czytelnictwa sygnalizowany przez instytucje biblioteczne nie zawsze w pełni pokrywa się z prawdą. Oto nasza Biblioteka Narodowa, w oparciu o własne badania podaje, że czytanie książek (ostatnio) deklarowało 37% Pola-

ków¹. Otóż to nie odpowiada prawdzie! Mowa bowiem tylko o Polakach w wieku powyżej 14 lat. Rzeczywisty zasięg książki w Polsce musi być zatem wyraźnie wyższy. Jaki? W kontekście zaś takiej dezinformacji, trudno mieć za złe innym bibliotekom, że opowiadają na ten temat byle co.

Nie tylko u nas. Jeszcze krytyczniej określam doniesienia pomieszczone w publikacji sprawozdawczej z ogólnorosyjskiego konkursu bibliotecznego *Badamy czytelnictwo*. O poprawnej metodologii badawczej nikt tam nie słyszał – chociaż w tomie jest tekst na ten temat, ale zamieszczony, oczywiście, post factum – donosi się zatem cokolwiek, najchętniej w tonacji radosnej, chociaż powody do optymizmu pozostają nieznanne. Kiedyś czytelnictwo rzeczywiście sondowano w podobny sposób, ale to było 100 lat temu. Klasyczne badanie J.S. Bystronia sprzed wojny pozostaje w tym porównaniu nieosiągalnym ideałem².

Aktualna biblioteczna praktyka sondażowa, często mniej więcej taka (czyli niedobra) właśnie jest, toteż nie powinna dziwić. Tym razem jednak kiepską jakością zaskakuje wydawca, tj. rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu. Mająca w dorobku szereg rzeczywiście wartościowych monografii, a związani z nią autorzy nieraz prezentowali interesujące opinie.

Główny tamtejszy metodolog, Siergiej Basow, próbuje to wytłumaczyć w tekście wstępnym niezależną od tej biblioteki realizacją analiz. Konkursem objęto bowiem sondaże bibliotecznego obiegu piśmiennictwa w latach 2014-2017, przeprowadzone samodzielnie przez 181 różnych bibliotek w całej Rosji i taki materiał do biblioteki petersburskiej spłynął. Oczywiście, nie dało się tego odrzucić, a i szanse podrasowania były znikome. Nie zazdrość! Ale miseria jest miserią.

W omawianym tomie zamieszczono więc surowe doniesienia z obsługi użytkowników w 181 rosyjskich bibliotekach. W najmniejszym stopniu nie zrelatywizowane, nie nadające się do żadnego scalenia i trudno zgadnąć, co reprezentujące. Na dodatek nie ma tam żadnych odniesień do pozabibliotecznego obiegu książki. Po co więc ja to tutaj przywołuję? Po pierwsze: jak przegląd, to przegląd. Nie można ograniczać się do tekstów optymalnych, ponieważ jest ich mniej niż mało. A po drugie – takich właśnie odbibliotecznych bajdurzeń jest mnóstwo. Wszędzie, nie tylko w Rosji.

Oczywiście: prawem kaduka Basow sugeruje, że to jest portret współczesnej publiczności czytelniczej w Rosji. Nie jest! I na podobnej bezzasadzie opiera opinię, że standardy czytelnictwa są tam wysokie. Może są, a może nie.

Większość relacji nie informuje bowiem o niczym. Przypadkowe wypowiedzi przypadkowych respondentów nie sygnalizują niczego i nie świadczą o czymkolwiek. Z całego tomu wyłowiłem raptem cztery sygnały, ewentualnie warte wzmianki.

No więc w Moskwie zaproszono do sondażu 3 tys. osób, w trybie otwartym, zatem także spoza publiczności bibliotecznego. Czytanie książek zadeklarowało 46% respondentów, a korzystanie z bibliotek 18%. Trudno jednak zgadnąć, czy jest to wizerunek w jakikolwiek sposób reprezentatywny oraz dla kogo. Dla dwunastomilionowego miasta? Z kolei w dalekim Murmańsku wypowiedziało się 750 użytkowników bibliotek (ponad 320 tys. mieszkańców miasta). Preferowane

¹ „Ruch Wydawniczy w Liczbach” 2017, t. 67. „Książki”, s. 6.

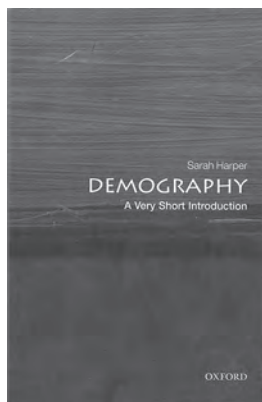
² J.S. Bystron: *Publiczność literacka*. Lwów-Warszawa, 1938.

przez nich powody czytania książek to głównie przyjemność. Natomiast Internet kojarzą głównie/wyłącznie z informacją. Niewiele to mówi.

W Izewsku (ponad 600 tys. mieszkańców; to jeszcze Europa) przepytano 340 respondentów młodocianych. Aż 70% zadeklarowało czytanie książek, głównie zresztą dla przyjemności oraz dla zabicia czasu, więc może to prawda. Natomiast bez różnicy: tak ebooków, jak i drukowanych. Z bibliotek korzysta tam 35% mieszkańców.

No i jest jeszcze – zupełnie inna – informacja o czytelnictwie bibliotekarek (90 osób) z Jekaterynburga (to już za Uralem, ok. półtora miliona mieszkańców). Zainteresowanie literaturą piękną zgłosiło 75% respondentek, czego jednak odpowiedzi na pytania szczegółowe nie potwierdziły. Z kolei o piśmiennictwie dla dzieci żadna z przepytanych osób nie miała najmniejszego pojęcia. Kontakt z piśmiennictwem zawodowym potwierdziło 56% pytanych, ale tego już nikt nie sprawdzał.

Jak zatem widać: bardzo to wszystko zdawkowe, chaotyczne i mało wiarygodne. Nie wykluwa się z tego żaden wiarygodny obraz. Niestety, takich oraz podobnych niby doniesień jest sporo. Nie tylko w Rosji. A nie powinno ich być nigdzie i wcale, bo jedynie zamazują wizerunek.

CO WYJAŚNIA DEMOGRAFIA [****]

Sarah Harper: *Demography. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2018, 132 s. ISBN: 978-0-19-872573-2.

Sarah Harper z uniwersytetu w Oksfordzie, światowej sławy profesor gerontologii³ – i pierwsza w Wielkiej Brytanii profesor z zakresu tej nauki o procesach starzenia się – opublikowała książkę o demografii. Wydana w ramach renomowanej serii „A very short introduction”.

Demografia jest nauką o powstawaniu, egzystencji oraz przemijaniu społeczeństw, a więc również traktuje o rozmaitych uwarunkowaniach zjawisk społecznych. Znając zarówno autorytet autorki, jak i renomę serii wydawniczej pomyślałem, że jakiś ekstrakt refleksji z tej publikacji może przydać się w namyśle o aktualności oraz przyszłości bibliotekarstwa. A także podpowie, jak badać zjawiska społeczne, więc i piśmienniczo-czytelnicze oraz biblioteczne, żeby efekty sondaży miały jakikolwiek sens. Jak bowiem widać z przywołanego przykładu rosyjskiego – ale podobnych jest mnóstwo wszędzie, również u nas – tego sensu brakuje częściej niż często.

Niestety, akurat dla nas pożytku z tej lektury jest znacznie mniej, niż można było oczekiwać. O metodologii badawczej nie ma nawet wzmianki. W tekście przeważa opis dziejów demografii jako nauki, niekoniecznie frapujący. Zaś w merytorycznych analizach przedmiotowych dominują odniesienia do generacji

³ S. Harper: *Aging Societies*. Abingdon: Routledge, 2004; S. Harper: *How Population Change Will Transform Our World*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

najstarszych. Owszem: zgodnie ze specjalnością autorki. Ale to zakres refleksji mocno ogranicza.

Pośród dawniejszych teorii demograficznych, najczęściej zamieszania spowodowały opinie Thomasa Malthusa (1766-1834), sygnalizujące, że przyrost ludności na świecie wyprzedza światowy przyrost produkcji, toteż zachodzi konieczność ograniczania wzrostu demograficznego. W trybie regulacji pozytywnej (np. zmniejszanie rozrodczości), ale też przez dramatyczne ograniczenia samoistne (kataklizmy, wojny, głód).

Harper uważa, że dzisiaj poglądy Malthusa to już tylko archaizmy. Jednak w świadomości potocznej zachowały się ich uprymitywnione fragmenty. Poza tym zaś, to po jego enuncjacjach metodologia badań demograficznych uzyskała nowy impuls rozwojowy. No i trzeba jeszcze dopowiedzieć, że przynajmniej w kwestii rozrostu populacji Malthus nie mylił się tak bardzo.

Owszem, od tamtego czasu demografia jako nauka rozwinęła się nieprawdopodobnie, na wiele różnych sposobów zajmując się charakterystyką populacji, specyfikacją głównych procesów demograficznych oraz analizą dynamiki zmian społecznych. Z czasem też studia nad populacjami nabrały wymiarów interdyscyplinarnych.

W rezultacie zaczęto dostrzegać dwukierunkowe relacje wzajemne pomiędzy zmianami demograficznymi a polityką, ekonomią, oraz wszystkimi obszarami kultury. Siłą rzeczy, nie wyłączając bibliotekarstwa – co jednak nie znaczy, żeby akurat te relacje rozpoznano dobrze. W każdym razie nie na tyle, aby dało się na tej podstawie kreować konkretne a przy tym wiarygodne prognozy dla bibliotekarstwa.

Jak spróbuję tutaj zasygnalizować: wymaga to intuicji, domyślności oraz kjarzenia rozmaitych, luźnych sygnałów cząstkowych według metody prób i błędów. Zatem z niedookreślonym stopniem prawdopodobieństwa. No i to jest to, co pożytecznego dla nas można wydedukować z tekstu prof. Harper.

W ramach informacji ilościowych autorka sygnalizuje, że w 1930 r. ludność świata liczyła ok. 2 miliardów osób. Podwojenie nastąpiło w 1975 r., a następne zapowiada się na 2030 r. Według szacunków, w 2100 r. populacja globu wyniesie ok. 15 mld. osób i w zestawieniu z prognozami ekonomicznymi będzie to o 5 mld. za dużo. Największy przyrost ludnościowy przypisuje się Azji oraz Ameryce Łacińskiej, ale Europy (10% ludności świata) całkiem też nie ominie. Częściowo za sprawą nasilonej migracji międzynarodowej, której nie da się powstrzymać.

Już z tych cząstkowych założeń prognostycznych można wnioskować, że zapotrzebowanie na usługi publiczne – socjalne, prozdrowotne, edukacyjne oraz kulturalne, w tym więc zapewne i biblioteczne – nie tylko nie powinno zmaleć, ale przeciwnie: radykalnie wzrosnąć. Zatem aktualne zabiegi redukcyjne w tych zakresach, dyktowane doraźnie, mogą w przyszłości okazać się katastrofalne. Dlatego w polityce społecznej potrzeba wielkiej rozważliwości, dużej ostrożności i wyobraźni.

Na marginesie: dzisiaj może się wydawać, że akurat Polskę ominie intensywny napływ imigrantów, ale to iluzja. Już teraz obecność Ukraińców jest znacząca i aktualna bierność w tym zakresie niepokoi. Szczególnie w sferze bibliotekarstwa nie dzieje się nic, co dziesiątkom tysięcy przybyłych pracowników (płacą tu podatki!) umożliwiłoby kontynuację rodzimych tradycji, choćby tylko czyteln-

czych. Żadnych oddziałów obcojęzycznych dla nich w naszych bibliotekach nie ma. To jest sytuacja konfliktogenna.

Ma też miejsce zjawisko odwrotne, tyle że bez odniesienia do bibliotekarstwa. Polacy również licznie emigrują i to głównie ci najlepiej wykształceni. Żaden to powód do optymizmu.

Poza tym prof. Harper sygnalizuje urbanizacyjne skutki migracji, nie tylko międzynarodowych. Ludzie z mnóstwa różnych powodów przenoszą się ze wsi do miast, których wobec tego przybywa i wszystkie rozrastają się przestrzennie oraz populacyjnie. Dla bibliotek publicznych to jest supozycja ważna.

Z wielu krajów bowiem napływają wiadomości, że najlepiej funkcjonują publiczne biblioteki w miastach małych i średnich, w ośrodkach megapolialnych natomiast nie. W wielkich miejscowościach prawie cała okołobiblioteczna uwaga skupia się na bibliotekach głównych. Tymczasem sieci filialne są tam często rozproszkowane na podsieci (np. dzielnicowe), zwykle nie dość liczne, kiepsko wspierane i przeważnie funkcjonują źle. Potrzebna jest zatem nowa koncepcja organizacji bibliotek w środowiskach megaurbanistycznych oraz radykalne zwiększenie troski o biblioteki filialne w tamtejszych sieciach. W przeciwnym razie bibliotekarstwo w wielkich miastach całkowicie straci sens.

Jedną z zawartych w tej książce autorskich opinii chciałbym szczególnie wyeksponować. Otóż w następstwie skutecznej ochrony zdrowia w wielu krajach, maleje śmiertelność dzieci, a za sprawą dobrej koniunktury ekonomicznej oraz powszechności edukacji ludzie żyją dłużej. Już teraz, jeżeli warunki są stabilne, średnią długość życia kobiet szacuje się na 82 lata, a mężczyzn na 76 lat. Czy ja napisałem, że to jest sprawiedliwe? Ale w każdym razie to znaczy, że ma miejsce intensywny przyrost generacji najstarszych. Ocenia się, że około 2050 r. populacja w wieku powyżej 60 lat będzie stanowiła około 1/4 ogółu ludności.

To znaczy, że na pewno zwiększy się również starsza część publiczności bibliotecznej, o stosunkowo tradycyjnych i stabilnych zainteresowaniach oraz nastawieniach. Korzystająca z elektroniki z umiarkowaną intensywnością, natomiast bez rozbratu z piśmiennictwem i – jak można sądzić – akceptująca w ogólności biblioteczną ofertę jako taką. Modelem funkcjonalnym przyszłych bibliotek, nie tylko ogólnodostępnych, nie są więc żadne pomysły awangardowe, żadne superautomatyzacje, ani nad-usługi elektroniczne, lecz wielosemiotyczna oferta komunikacyjna, możliwie łatwo dostępna, a przy tym koniecznie bezpłatna, bo zarobkowego dostatku nie przewidują żadne prognozy. Zbiorowość, na której trzeba skupić się szczególnie w perspektywie najbliższych 30-50 lat, to generacja dzisiejszych 30/40-latków.

Dodatkowo, akurat nam powinny dać do myślenia jeszcze dwie inne autorskie prognozy. Otóż średnie wydłużenie życia spowoduje, że w ogóle większa liczba osób znajdzie się poza zatrudnieniem – z dłuższym wymiarem czasu wolnego: do rozumnego zagospodarowania/wykorzystania. No i to jest pole do nowych przemysłów koncepcyjnych w bibliotekarstwie oraz do zasadniczego wzbogacenia bibliotecznych programów bezpośrednich dla otaczających (lokalnych, szkolnych, akademickich) środowisk. Na co od dłuższego czasu staram się zwrócić uwagę.

Jednocześnie – zdaniem prof. Harper – dalszy rozwój technologii radykalnie obniży zapotrzebowanie na pracowników z kwalifikacjami niskimi oraz średni-

mi. To znaczy, że musi wzrosnąć rola społeczna dobrego szkolnictwa średniego, jak też powinno się upowszechnić szeroko kształcenie w uczelniach wyższych. Co wymaga również troski o bibliotekarstwo szkolne oraz uczelniane – które akurat u nas przeżywa obecnie katastrofę. A i sama organizacja naszego szkolnictwa oraz najświeższe pomysły na tutejsze studia wyższe, całkowicie mijają się z tym, co takie prognozy powinny programowo narzucać. To budzi uzasadniony niepokój.

Jednak w rzeczywistości nie wszystko zależy od tzw. góry. Ani od dyrektyw, rozporządzeń, teoretycznych koncepcji bądź w ogóle od cudzego gadania. To i owo bowiem można zainicjować, przedsięwziąć, poprawić lub zmienić także na własną rękę. Jeżeli wie się co oraz po co. No i w takiej intencji powstał niniejszy komentarz do książki prof. Sarah Harper.

BARDZO CIEKAWA PUBLIKACJA [*****]

Leonid Aleszin: *Bibliotekowiedzenie. Istorija bibliotek i ich sowremennoje sostojanije*. Moskwa: Forum/Infra-M, 2018, 239 s. ISBN: 978-5-00091-497-7/978-5-16-013465-9.

Wydawało mi się, że w kontekście obecnych zmian ogólnospołecznych, oraz przy rozděciu i rozchwianiu problematyki bibliologicznej, jak też w następstwie skręćtów ku multidyscyplinarności, aktualnie jeden autor nie jest w stanie wypracować tak właśnie zatytułowanej (*Bibliotekoznawstwo*), rozumnej monografii. Okazuje się jednak, że nie miałem racji: może. Zrobił to Leonid Aleszin, profesor moskiewskiego Uniwersytetu Kultury i Sztuki i wrażenie jest bardzo dobre. Wprawdzie nie odniósł się do wszystkich bieżących problemów bibliotekarstwa i bibliotekoznawstwa, ale produktywna refleksja dotyczy zagadnień najważniejszych. Jest o czym pomyśleć. I warto.

Nie on pierwszy sugeruje zresztą, że w aktualnych okolicznościach społecznych, koncepcja instytucji bibliotecznej wymaga przemodelowania i ostrożnego wzbogacenia. Dzisiaj bowiem to musi być kombinat wielozadaniowy i multisekcyjny, chociaż nadal silnie powiązany z czytelnictwem – mimo że rejestruje się w tym zakresie niejaki kryzys – natomiast wymagający rozbudowania usługowej i ponadusługowej oferty bezpośredniej. Jakkolwiek w wymiarze racjonalnym. Żeby biblioteka nie zatraciła swojego trwałego charakteru ośrodka informacji i kultury oraz bazy intelektualnej.

Aleszin jednoznacznie podkreśla konieczność rozwinięcia bibliotecznych nstawień na bezpośrednie, właśnie, kontakty z użytkownikami, jak też bogatszych aranżacji kontaktów także pomiędzy nimi samymi oraz wdrażania w tym celu rozmaitych programów zbiorowościowych i środowiskowych. Jako argument przywołuje m.in. popularną już na świecie ideę *trzecich miejsc* (dom – szkoła/praca – inne), wśród których lokalizuje się również biblioteki.

Ale w związku z tym obszarem powinności biblioteki wymagają radykalnej modernizacji swojej bazy, zarówno technologicznej, elektronicznej, jak też architektonicznej. Tego bowiem nie da się realizować w kurnikach. Potrzebne są więc

nowe koncepcje architektoniczne bibliotek oraz zmodyfikowane sposoby aranżacji bibliotecznych przestrzeni. O czym nie tak dawno bardzo ciekawie pisał czeski architekt Ladislav Kurka⁴, a u nas Tomasz Kruszewski⁵.

Aleszin przedstawił (z ilustracjami) charakterystykę wielu budynków bibliotecznych na świecie – w tym BUW – sygnalizując główne cechy przyjętych rozwiązań. To m.in. dominująca reguła bardzo dużych powierzchni oraz przestrzeni (także dla gromadzenia się większych zbiorowości), formowanych przeważnie na rzucie prostokąta, ale bywają także owalne – oraz zasada energooszczędności, której często podporządkowane są pozostałe rozwiązania. Prawie wszędzie przeważa kombinacja metalu i szkła, z wyjątkiem budynków archiwalnych, których jest zresztą niemało.

Ten rozbudowany opis sygnalizuje, że w różnych miejscach na świecie zdecydowano się na unowocześnienie bibliotek z myślą o przyszłości. Ale bez złudzeń! W przestarzałych, często wręcz archaicznych warunkach funkcjonuje zdecydowana większość bibliotek.

Niejakim zaskoczeniem w tej książce jest natomiast obszerny rozdział, relacjonujący sytuację na świecie bibliotek ruchomych. Wydawałoby się bowiem, że moda na bibliobusy już bezpowrotnie minęła, tymczasem z relacji Aleszina nic takiego nie wynika.

Przeciwnie. Mimo że bibliotek mobilnych jest teraz mniej niż uprzednio, to jednak ciągle funkcjonuje ich sporo. W USA autor doliczył się ponad tysiąca. Ogólnie: nadal sprawdzają się efektywnie na przedmieściach wielkich aglomeracji oraz na terenach suburbanistycznych, a zwłaszcza na obszarach zasiedlonych słabo lub w rozproszeniu, gdzie stacjonarne biblioteki nie miałyby racji bytu.

Pierwsze biblioteki objazdowe (w konnych pojazdach) pojawiły się w Anglii w 1859 r., a potem zaczęły być wprowadzane również w innych krajach. Niekiedy, poza Europą, w formach niezwykłych, ponieważ na łodziach albo z wykorzystaniem wielbłądów, mułów oraz nawet słoń. Dopowiem, że w Polsce jednak nie: zapewne z niedostatku słoń. Kilka prób uruchomienia u nas bibliobusów skończyło się klapą, jedna zaś – publicznym pośmiewiskiem.

Aleszin starannie prześledził obecne usługi bibliotek objazdowych w kilku krajach. No więc zazwyczaj bibliobusy oferują też materiały elektroniczne i dysponują stanowiskami do korzystania na miejscu. Statystyczny grafik obejmuje trasę 50 km (maksymalnie 200 km) dziennie, co najmniej z pięcioma postojami (ale nie więcej niż 20), przy średniej relacji czasu postoju do czasu jazdy jak 1:1. Okazuje się też, że przy dobrej promocji oraz sprawnej obsłudze można w bibliobusie zrealizować 50 wypożyczeń w ciągu godziny.

Praktykę bibliotek ruchomych autor wpisuje w istniejącą od dawna i już standardową ideę zmniejszenia przestrzennego dystansu pomiędzy biblioteką a użytkownikiem. Do której dzisiaj dołączyły biblioteczne usługi elektroniczne, ale możliwe tylko w niektórych zakresach i formach. Dlatego nadal istnieją rozmaite namiastki bibliotek – jak choćby automatyczne miniwypożyczalnie – na

⁴ L. Kurka: *Architektura knihoven*. Praha: SKIP česke republiky, 2011.

⁵ T. Kruszewski: *Fasada biblioteki – wybrane elementy symboliki architektury*. „Architecturae et Artibus” 2011 nr 3, s. 20-29; Tenże: *Przestrzenie biblioteczne. O symbolicznej, fizycznej i społecznej obecności instytucji*. Toruń: Wydaw. Naukowe UMK, 2012; Tenże: *Architektura polskich instytucji GLAM w XXI wieku*. „Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze” 2018, R. 10, s. 167-178.

ulicach, w kawiarniach i w restauracjach, w pociągach albo na stacjach kolei bądź metra. Ostatnio zaczęły pojawiać się również w hipermarketach. Trudno dzisiaj powiedzieć, czy to ma sens i czy przetrwa. Ale niewątpliwie jest to świadectwo bibliotekarskiej inwencji i pomysłowości.

Podchodząc do elektronizacji bibliotekarstwa i komunikacji racjonalnie (tak mi się wydaje), lecz nie na kolanach, znajduję w wypowiedziach prof. Aleszina bliskie mi tonacje. Mniej więcej bowiem podobnie uważamy, że obecne eksponowanie tylko informacyjnych funkcji bibliotek, zresztą zdecydowanie ponad faktyczny stan, to głównie rezultat bezkrytycznej fascynacji elektronizacją bibliotek właśnie i ogólnego zauroczenia technologią. Przydałoby się zatem więcej racjonalności w myśleniu o bibliotekarstwie oraz zachowania w koncepcjach wyważonych proporcji.

Jakby dla potwierdzenia tej opinii autor sygnalizuje, że w Rosji komputerami dysponuje mniej niż 50% wszystkich bibliotek, a dostęp do internetu ma mniej niż 30%. I taka jest rzeczywistość, której nigdzie nie można tracić z oczu.

Co nie przeszkadza, że w bibliotekarstwie trzeba automatyzować i elektroniczować wszystko, co bez szkody a z pożytkiem można. Oraz warto w miarę szans tworzyć elektroniczne konsorcja biblioteczne. Nie dla eliminacji piśmiennictwa, ale równolegle. No i trzeba zgodzić się z autorską sugestią, że jednym z niezaprzeczalnych pożytków internetyzacji bibliotek jest radykalne usprawnienie centralnego katalogowania oraz przedsięwzięć bibliograficznych. Przynajmniej teoretycznie.

W Rosji bowiem wplątane są w te procesy trzy biblioteki narodowe oraz jeszcze Izba Książki, realizacja nie następuje więc jak po maśle⁶. U nas również nie. Marsz ku przyszłości nie jest zatem zadaniem prostym.

Według Aleszina, biblioteki nabierają obecnie charakteru wyraźnie wielosemiotycznego, hybrydowego. Z jednej strony: same materiały drukowane już nie wystarczają. Ale z kolei nie wszystko można i warto digitalizować. A odbiór jednych i drugich w żadnym razie nie jest taki sam.

Przekazy elektroniczne są niewątpliwie łatwiejsze do bibliotecznego gromadzenia i przechowywania – nie zawsze muszą być przypisane do jednego dystrybutora – oraz otwierają szersze możliwości korzystania. Natomiast nie podzielam autorskiej opinii, jakoby tylko one miały w funkcjonowaniu charakter interaktywny. W odbiorze, interaktywny jest każdy przejmowany tekst.

Tym bardziej zaś zaprzeczam sugestii, jakoby akurat komunikaty audialne miały wyższą (niż jakie?) skuteczność. To kompletny nonsens! Mogą tylko ewentualnie wzmacniać efektywność w trakcie komunikowania wielosemiotycznego. Samoistnie natomiast, jako transmitery treści, są mało wydolne oraz kiepsko zapamiętywalne.

W sumie jednak autorska ambiwalencja jest trafna. Książka elektroniczna nadaje się przede wszystkim do użytku podręcznego: do transmisji bezpośrednich treści informacyjnych. Książka drukowana zaś wymaga odbioru pogłębionego, często skomplikowanego, wielowarstwowego – z mnóstwem naddań oraz z pomieszaniem reakcji poznawczych, refleksyjnych, emocjonalnych, a nierzadko również relaksacyjnych.

⁶ *Rossijskaja kniżnaja pałata: stawnoje proszłoje i nadiożnoje buduszczeje*. Moskwa: ITAR-TASS, 2017.

Na temat obiegowych wyobrażeń o bibliotekarstwie oraz o potocznej reputacji bibliotek, Aleszin wypowiada się bez entuzjazmu i ma ku temu rozległe przesłanki. Mianowicie w szerokim zakresie dominują opinie stereotypowe, częściej nieprzychylnie niż aprobatywne i od lat niezmiennie: nie umiemy ich przełamać. W Internecie roi się od inwektyw, że w bibliotekach pracują pseudoerudyci, w niczym niepomocni, oraz że są to przeważnie mało przyjazne starsze panie. Ale także wśród samych bibliotekarzy zawodowych przeważa zniechęcenie – sygnalizowane w naszych profesjonalnych czasopismach – które zwłaszcza młodych adeptów skłania do zmiany miejsca zatrudnienia.

Autor sugeruje, że sami jesteśmy sobie winni. No i trudno wykluczyć, że jakaś racja w tym jest. Ani promocyjnie, ani wizerunkowo nie wykorzystujemy zmian, które przecież w tej naszej profesji zachodzą. Mechanizacja wielu różnych procesów powoduje zaś, że bibliotekarze powinni bardziej nastawić się na pracę z publicznością, czyli mniej warsztatową. To naprawdę można polubić: bardziej niż katalogowanie, bibliografię a nawet skontrum.

Ale są też pewne wymagania specjalne. Z tego punktu widzenia ważny jest wygląd pracowników bibliotek i liczą się ich umiejętności zawodowe oraz ogólne (możliwie rozległe). Pożądana jest przy tym łatwa dostępność bibliotek, a także przyjazna atmosfera. Aleszin szczególnie korzystnie ocenia przedsięwzięcia, odległe od nauki oraz edukacji (bo te uważa za standardowe), dlatego wśród ilustracji ciekawych pomysłów bibliotecznych ze świata przywołuje też... pokaz mody, zorganizowany przez WiMBP w Szczecinie.

Jednak w ujęciu ogólnym nie wszystko układa się pomyślnie. Użytkownicy najczęściej liczą na wzmożoną uwagę i komunikatywność personelu oraz na sprawność obsługi. Tymczasem, zdaniem autora, akurat tego często brakuje.

W piśmiennictwie bibliologicznym oraz pokrewnym prognozy dla bibliotek układają się w dwa główne, ale odrębne, wątki koncepcyjne. Jeden, powiązany mocno z nauką o informacji, zakłada regres i całkowitą lub niemal całkowitą likwidację instytucji bibliotecznych, które w dostarczaniu informacji zostaną zastąpione przez zautomatyzowane systemy technologiczne. W drugim natomiast dominuje idea wielofunkcyjności bibliotek, wykraczająca poza obecne biblioteczne przedsięwzięcia i oczywiście nie ograniczona li tylko do transmisji informacji.

Aleszin opowiada się za tym drugim wariantem. Chociaż eksponuje też – moim zdaniem nadmiernie i sloganowo – konieczność technologizacji bibliotek. Oczywiście nieodzownej, ale w kształcie zrjonalizowanym. Bo to jednak nie ona zdecyduje głównie o użyteczności bibliotekarstwa.

Zadaniem bibliotek niewątpliwie nadal będzie (jednak także) rozpowszechnianie informacji oraz wspomaganie kształcenia i samoedukacji. Ale to tylko fragment pakietu powinności. Segmentem kolejnym musi być oferta rekreacyjna, w formule – jak to się obecnie nazywa – *trzecich miejsc*, gdzie jest ciekawie, przyjemnie oraz komfortowo. Ogólniej zaś, w ujęciu (nie tylko) Aleszina, biblioteki powinny przede wszystkim skoncentrować się wokół intelektualizacji, więc na inspirowaniu autorefleksji oraz na duchowej odnowie społeczeństwa. W takim ujęciu, ich fundamentalny obowiązek polega na tworzeniu perspektywnej bazy cywilizacji.

No i – dopowiada autor – jeszcze jeden z priorytetowych obowiązków polega (to się nasili) na bezpośredniej obsłudze otaczający środowisk. To mają być (nie

tylko, lecz także) lokalne albo okołoinstytucjonalne (uczelniane, szkolne) ośrodki życia. Takie supozycje pojawiają się zresztą ostatnio coraz częściej. Z wyeksponowaniem właśnie aranżacji kontaktów i relacji bezpośrednich, publiczności z bibliotekami, a także wewnątrz-publicznościowych. I z takim zamierzeniem Aleszin, podobnie jak (pośrednio) sygnalizowana tu wcześniej Sarah Harper, podpowiada jeszcze potrzebę reorganizacji lub nawet reanimacji bibliotekarstwa w dużych miastach. Które w obecnej formule nie dałoby sobie z nowymi powinnościami rady.

Autorska konkluzja jest jednoznaczna. Biblioteki trzeba zarówno chronić, jak też rozwijać, bo wszyscy mają z tego pożytek i nic nie wskazuje, żeby pod tym względem miał nastąpić jakikolwiek regres. Tym bardziej, że na pewno nie wszystkie możliwości produktywnego wykorzystania bibliotekarstwa zostały już rozpoznane.

Jacek Wojciechowski

Tekst wpłynął do Redakcji 25 sierpnia 2019 r.

POSIEDZENIE ZARZĄDU GŁÓWNEGO I SPOTKANIE ZE STRUKTURAMI TERENOWYMI SBP

W dniach 24-25 września 2019 r. w siedzibie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie odbyło się spotkanie Zarządu Głównego SBP z przewodniczącymi okręgów, które prowadziła Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska. Przewodnicząca SBP omówiła stan realizacji programu Stowarzyszenia w połowie kadencji 2017-2021, najważniejsze osiągnięcia, nowe inicjatywy, a także problemy, z jakimi mierzy się aktualnie Stowarzyszenie. Z kolei dr Barbara Budyńska, sekretarz generalny SBP, ustosunkowała się do realizacji wniosków Krajowego Zjazdu Delegatów 2017, zwracając przy tym uwagę, że niektóre z nich są oderwane od rzeczywistej sytuacji, w jakiej funkcjonują obecnie biblioteki. Marzena Przybysz, członek Prezydium ZG SBP zaprezentowała działalność sekcji, komisji i zespołów problemowych, a Marta Lach – dyrektor Wydawnictwa Naukowego i Edukacyjnego SBP – działalność wydawniczą, która „zaowocowała” umieszczeniem Wydawnictwa na prestiżowej liście wydawców monografii oraz przyznaniem obu naszym periodykom naukowym po 20 pkt. w najnowszej ocenie eksperckiej MNiSW. Następnie przedstawiciele okręgów SBP omówili najciekawsze przedsięwzięcia realizowane w latach 2017-2019, podzielili się swoimi doświadczeniami z aktywności na rzecz Stowarzyszenia, przedstawiając sukcesy i niepowodzenia. Uczestnicy spotkania dyskutowali nad obecną i przyszłą rolą SBP w zmieniających się warunkach działalności bibliotekarzy i bibliotek (aktywizacja młodych, doskonalenie zawodowe bibliotekarzy jako priorytet). W drugiej części spotkania tematem dominującym były finanse SBP, w tym wysokość składek członkowskich oraz zasady ich dystrybucji.

Po spotkaniu z przedstawicielami okręgów SBP członkowie ZG SBP kontynuowali posiedzenie, podczas którego podjęto:

– Uchwałę przyjmującą dokument „Wytyczne Zarządu Głównego SBP w sprawie ustalenia wysokości, sposobu oraz terminu wnoszenia składek członkowskich”.

– Uchwałę uzupełniającą skład ZG; w związku z rezygnacją Dariusza Floraka, członkiem ZG SBP został Paweł Pioterek – starszy kustosz dyplomowany Bi-

blioteki Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, sekretarz Zarządu Okręgu SBP w Poznaniu.

KRAJOWA RADA BIBLIOTECZNA

Wicepremier, minister kultury i dziedzictwa narodowego prof. Piotr Gliński powołał nowy skład Krajowej Rady Bibliotecznej na lata 2019-2024. Przewodniczącym został ponownie dr Tomasz Makowski, dyrektor Biblioteki Narodowej. Do KRB powołano m.in. Joannę Pasztaleniec-Jarzyńską, przewodniczącą SBP, oraz dr Agatę Arkabus, przewodniczącą Sekcji Bibliotek Pedagogicznych i Szkolnych SBP. Pierwsze posiedzenie Rady w nowej kadencji odbyło się 7 października 2019 r. w siedzibie MKiDN.

GRANTY MNISW. WSPARCIE CZASOPISM NAUKOWYCH

- W ramach otrzymanego dofinansowania dla czasopism „Przegląd Biblioteczny” oraz „Zagadnienia Informacji Naukowej. Studia Informacyjne” SBP wdrożyło system OJS, służący do zarządzania procesem wydawniczym, co zapewnia czasopismom m.in. automatyczne indeksowanie treści przez Google Scholar oraz otwarty dostęp w Internecie. Możliwy był również zakup identyfikatorów DOI dla artykułów bieżących i archiwalnych (DOI są stosowane przez wszystkie uznane i prestiżowe wydawnictwa naukowe).

- Wydawanie czasopisma „Zagadnienia Informacji Naukowej” – zwiększenie zasięgu czasopisma w obiegu krajowym i międzynarodowym

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich otrzymało dofinansowanie na podniesienie poziomu naukowego czasopisma „Zagadnienia Informacji Naukowej. Studia Informacyjne” oraz jego umiędzynarodowienie i zwiększenie widoczności wyników badań prowadzonych w zakresie nauki o informacji (informatologii). W wyniku realizacji zadania ukazał się już numer pierwszy półrocznika, który jest dostępny bezpłatnie w wersji elektronicznej na portalu sbp.pl http://www.sbp.pl/repository/wydawnictwo/Czasopisma/ZIN/ZIN_01a_2019.pdf.

Numer poświęcony jest otwartej nauce i zmianom, jakie powoduje ten nasilający się trend w podejściu do uprawiania nauki i udostępniania rezultatów badań naukowych. Zawiera pięć artykułów, w których autorzy omawiają różne aspekty otwartej nauki z perspektywy nauki o informacji i praktycznego zarządzania informacją oraz prowadzenia usług informacyjnych dla środowiska naukowego. Artykuły te stanowią rozszerzone i pogłębione wersje referatów, wygłoszonych na V Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Nauka o informacji w okresie zmian” (13-14 maja 2019 r., Warszawa). ZIN był patronem medialnym tej konferencji, a członkowie redakcji kierowali pracami jej Komitetu Naukowego i Komitetu Organizacyjnego.

Wydawanie czasopisma „Zagadnienia Informacji Naukowej” – zwiększenie zasięgu czasopisma w obiegu krajowym i międzynarodowym – zadanie finansowane w ramach

umowy 921/P-DUN/2019 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę

- Źródła do badań fonografii polskiej od 1878 r. do czasów współczesnych – kontynuacja projektu i zwiększenie zasięgu upowszechniania informacji o polskiej fonografii

Celem tego grantu jest stworzenie unikalnej, pierwszej w kraju bazy publikacji i niepublikowanych prac naukowych, dotyczących nagrań polskich i polonijnych kompozytorów, autorów oraz wykonawców, a także polskich i działających na historycznym obszarze Polski firm fonograficznych, tekstów poświęconych fonografii, przygotowanych przez polskich autorów. Praca obejmuje cały okres istnienia fonografii, od roku opatentowania przez Thomasa Edisona fonografu, pierwszego na świecie urządzenia do nagrywania i odtwarzania dźwięku, po współczesne dokonania w zakresie nagrań dźwiękowych i filmowych rejestracji muzycznych. W rejestrze znajdzie się w 2020 r. 14 tysięcy pozycji, dotyczących badanej tematyki, co stanowi ponad 50% materiału źródłowego odnoszącego się do polskiej fonografii.

Elektroniczna forma wyników badań, udostępniona na portalu SBP, pozwoli na nieograniczony dostęp i korzystanie z nich przez wielu odbiorców w środowisku krajowym i międzynarodowym. Informacje o projekcie były upowszechniane m.in. na Międzynarodowym Kongresie Bibliotek Muzycznych (IAML) w Krakowie oraz podczas ogólnopolskich spotkań organizowanych przez Sekcję Fonotek ZG SBP w 2019 r.

Źródła do badań fonografii polskiej od 1878 roku do czasów współczesnych – kontynuacja projektu i zwiększenie zasięgu upowszechniania Informacji o polskiej fonografii – zadanie finansowane w ramach umowy 839/P-DUN/2019 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

KONFERENCJE I WARSZTATY (WYBRANE)

- *Katalogowanie z wykorzystaniem formatu MARC 21, 9-10 kwietnia, 10-11 czerwca 2019 r., Warszawa*

Szkolenie, adresowane do osób planujących rozpoczęcie katalogowania w Formacie MARC 21 lub od niedawna w nim pracujących, obejmowało podstawowe informacje dot. struktury rekordu opisu bibliograficznego i rekordu karto-teki haseł wzorcowych. Uczestnicy mieli możliwość samodzielnego sporządzenia opisów bibliograficznych z wykorzystaniem materiałów przygotowanych na platformie udostępnionej przez pracowników Centrum NUKAT.

- *Podstawowe działania zapewniające bezpieczeństwo biblioteki w cyberprzestrzeni i sposoby zapobiegania zagrożeniom*, 21 listopada 2019 r., Warszawa

Uczestnicy dowiedzieli się, jak rozpoznać zagrożenia oraz jakie kroki należy podjąć, aby nie stać się ofiarą cyberprzestępców. Pracując na konkretnych przykładach, omówiono mechanizmy oszustw w Internecie. Szkolenie umożliwiło także poznanie odpowiedzi na pytanie – co zrobić, jeżeli ktoś popełnił błąd i stał się ofiarą przestępczości w cyberprzestrzeni? Uczestnicy otrzymali wzory klauzul i inne przydatne narzędzia w walce z cyberprzestępczością.

Szkolenie prowadził dr Łukasz Wojciechowski – wykładowca akademicki na Wydziale Administracji i Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie, szkoleniowiec i przedsiębiorca specjalizujący się w bezpieczeństwie informacji, ochronie danych osobowych, kontroli zarządczej i audycie.

- *Przygotowanie biblioteki na kontrolę i audyt zewnętrzny w zakresie kontroli zarządczej, ochrony danych osobowych i innych obszarów działalności*, 22 listopada 2019 r., Warszawa

Celem szkolenia było przygotowanie kadry kierowniczej i pracowników biblioteki na kontrole związane z różnymi aspektami funkcjonowania instytucji oraz audyty zewnętrzne. Uczestnicy dowiedzieli się m.in. jakie kontrole i audyty zewnętrzne mogą być realizowane w bibliotekach, w jaki sposób realizować kontrolę zarządczą oraz ochronę danych osobowych, aby kontrole i audyty wypadły pozytywnie. Na szkoleniu przedstawione zostały także najczęściej popełniane błędy w zakresie realizacji prawa pracy oraz prawa zamówień publicznych w bibliotekach. Szkolenie prowadził dr Łukasz Wojciechowski.

- *Problematyka szczególnych aspektów działalności bibliotek: DKK, Czytaki, Rejestr przestępców seksualnych, itp.*, 10 grudnia 2019 r., Warszawa

Szkolenie skierowane do inspektorów ochrony danych w bibliotekach, pracowników działów instrukcyjno-metodycznych, koordynatorów DKK oraz dyrektorów bibliotek miało na celu poznanie różnych aspektów przetwarzania danych osobowych w zakresie „niestandardowych działań bibliotecznych”. Uczestnicy dowiedzieli się:

– w jakim zakresie biblioteka ma obowiązek wspierać Kasę Zapomogowo-Pozyczkową, będącą odrębnym administratorem danych, w zakresie wypełniania obowiązków z RODO?

– jak wykorzystać, zgodnie z RODO, działające przy bibliotece DKK m.in. w zakresie promocji działalności bibliotek i czytelnictwa?

– jak prawidłowo wywiązać się z obowiązku sprawdzania danych osób pracujących z dziećmi w rejestrze przestępców seksualnych, aby nie narazić się na negatywne skutki prawne?

Warsztaty prowadziła Sylwia Czub-Kielczewska, ekspert do spraw ochrony danych osobowych i informacji niejawnych, szkoleniowiec, certyfikowany audytor wewnętrzny.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Nakładem Wydawnictwa Naukowego i Edukacyjnego SBP ukazały się kolejne książki, z zainicjowanej w tym roku nowej „Serii Historycznej”, w której publikowane są prace naukowe i popularnonaukowe, będące dorobkiem badaczy z ośrodków akademickich, pracowników bibliotek, a także reprezentantów innych środowisk w zakresie bibliologii, księgoznawstwa, bibliotekoznawstwa, komunikacji społecznej i mediów oraz dziedzin pokrewnych, prezentujące zagadnienia w perspektywie historycznej:

- *Bibliografia pedagogiczna w Polsce do końca XIX wieku* (Tomasz Kędziora)

Przedmiotem publikacji jest próba zebrania wiadomości o początkach tworzenia spisów piśmiennictwa, które wspierały proces kształcenia, dostarczając precyzyjnej informacji o książce. Proces stopniowego podnoszenia jakości informacyjnej wykazów piśmiennictwa pozwolił na opracowanie nowego systemu dokumentacji, którym okazała się bibliografia. Osiągnięcie efektu wymagało żmudnej pracy wielu pokoleń dokumentalistów. Istnieją również ważne dla początków bibliografii zasoby archiwalne, których analiza pozwala na uzyskanie odpowiedzi na pytania nurtujące badaczy bibliografii.

- *Czasopisma literackie młodych i dla młodych po 1945 roku* (Andrzej Buck)

Książka opisuje dzieje wybranych czasopism literackich młodych, ukazujących się w latach 1945-1971: „Walki”, „Inaczej”, „Pokolenia”, „Nurtu”, „Po prostu”, „Wybojów”, „Zebry”, „Widzeń” i „Orientacji”, które odegrały ważną rolę w powstających programach literackich i kreowaniu świadomości pokoleniowej. Autor publikacji wyodrębnił kategorię *czasopisma literackie młodych*, przeciwstawiając je kategorii *czasopisma literackie dla młodych*.

- *„Tam, gdzie przeszła burza”. Losy polskiego dziedzictwa kulturowego w latach 1914-1920* (Hanna Łaskarzewska)

Książka prezentuje straty kultury narodowej wskutek konfliktów zbrojnych na ziemiach polskich w okresie 1914-1920 r. Opisano działania instytucji i osób prywatnych mające na celu ratowanie polskich dóbr kultury na ziemiach Królestwa Polskiego, w Galicji oraz terenach włączonych do Rosji i na rozległych terenach państwa rosyjskiego. Ukazano szeroką panoramę prac i wysiłków rzeszy społeczników, poszukujących polskich zabytków w najdalszych zakątkach Imperium Rosyjskiego, działań podejmowanych przez galicyjskich konserwatorów zabytków działających w ramach Polskiej Akademii Umiejętności, oficerów polskich służących w armiach państw zaborczych itd. Wydanie uzupełniają biogramy bohaterów opisywanych zdarzeń, kalendarium wydarzeń, wybrane sylwetki ludzi kultury (bibliotekarzy, archiwistów, muzealników) oraz bogaty zestaw cennych i rzadkich ilustracji.

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

W serii „Propozycje i Materiały” ukazały się:

- *Miejsce spotkań. Biblioteka jako przestrzeń społeczna* (Monika Simonjetz, Andrzej Buck, Dawid Kotlarek)

Budowanie kapitału społecznego nieodłącznie wiąże się ze środowiskową współobecnością bibliotek. Publikacja dokumentuje drogi rozwoju niektórych instytucji, ujmuje przykłady innowacyjnych i tradycyjnych działań mających wpływ na kształtowanie pozytywnego wizerunku biblioteki w świadomości potencjalnych i rzeczywistych użytkowników. Autorzy odwołują się do zagadnień zorientowanych wokół marketingu i zarządzania, konferencji naukowych, rozmów z bibliotekarzami oraz najnowszych wydawnictw dotyczących rozszerzonej rzeczywistości, transformacji nośników tekstu, współczesnych tendencji w popularyzowaniu czytelnictwa i uczestnictwa w szeroko pojętej kulturze, warsztatów z książką w roli głównej. Przywołane formy pracy oraz uwagi autorów, obejmujące różne inicjatywy, w aspekcie społecznym tworzą nowe sytuacje komunikacyjne, które mogą okazać się inspirujące i pomocne nie tylko dla bibliotek publicznych.

- *Bańka filtrująca i błąd confirmacji w świadomości użytkownika Internetu* (Tomasz Książek)

Sieć jest dla mnie, czy ja jestem dla sieci? To, co pokazuje mi Internet jest tym, czego potrzebuję? Potrafię dotrzeć do informacji? Pytania te powinien zadać sobie każdy świadomy internauta. Droga do odpowiedzi wiedzie poprzez pogłębianie wiedzy na temat mechanizmów zaburzających zaspokajanie potrzeb informacyjnych oraz uświadomienie sobie własnych ograniczeń. Niniejsza książka sygnalizuje kilka problemów związanych z poziomem kompetencji ICT i samooceny umiejętności oraz ograniczeniami w zaspokajaniu potrzeb informacyjnych, wynikającymi z zaburzeń na płaszczyźnie socjologicznej i psychologicznej. Autor stara się przekonać czytelnika, że jedynie świadomość występowania negatywnych zjawisk bańki filtrującej, błędu confirmacji i przeładowania informacją połączona z ustawicznym kształceniem się w zakresie kompetencji cyfrowych pozwoli na racjonalne i satysfakcjonujące użytkownika korzystanie z zasobów internetowych.

Opracowanie:

Anna Grzecznowska, Małgorzata Dargiel-Kowalska

Tekst wpłynął do Redakcji 17 listopada 2019 r.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

„Przegląd Biblioteczny” drukuje materiały oryginalne i tylko takie, których autor nie zamierza opublikować w innych czasopismach lub pracach zbiorowych.

Teksty artykułów są recenzowane zgodnie z zasadami *double-blind peer review*. Każdy artykuł recenzowany jest przez dwóch recenzentów dobieranych spośród specjalistów problematyki w nim poruszanej, na podstawie jednolitego formularza. Podstawowymi kryteriami oceny artykułu są: zgodność tematu z profilem czasopisma, wartość merytoryczna tekstu, jego organizacja logiczna i forma językowa. O przyjęciu tekstu do publikacji autorzy informowani są w ciągu 6-10 tygodni od otrzymania go przez Redakcję.

Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” uprzejmie prosi autorów o przestrzeganie przedstawionych poniżej zasad przygotowania i przesyłania materiałów do publikacji.

1. ZASADY OGÓLNE

Teksty powinny być napisane w programie WORD w formacie RTF. Artykuł nie powinien przekraczać 36 000 znaków (ze spacjami), a recenzja, sprawozdanie itp. – 14 000 znaków (ze spacjami). Teksty należy nadsyłać w formie elektronicznej na adres e-mail redakcji: przeglad.biblioteczny@uw.edu.pl, ewentualnie na płycie CD/DVD wraz z jednym egzemplarzem wydruku na adres: Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego”, Wydawnictwo SBP, 00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7.

Do każdego artykułu należy dołączyć **streszczenie autorskie** w języku polskim o objętości ok. 100 wyrazów (ok. 1000 znaków), słowa kluczowe oraz przekład tytułu artykułu i streszczenia na język angielski. **Streszczenie powinno zawierać następujące informacje: teza/cel artykułu, metody badań, najważniejsze wyniki, wnioski.**

Wydawnictwo SBP i Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” podpisała porozumienie z redakcją „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities” (CEJSH) w sprawie elektronicznej publikacji streszczeń prac naukowych ukazujących się w „Przeglądzie Bibliotecznym”. Przedsięwzięcie to nie ma charakteru komercyjnego, a służyć ma popularyzacji polskiego dorobku naukowego. Jeśli Autor nadsyłał go do „PB” artykułu **nie wyraża zgody** na publikację jego abstraktu w CEJSH, prosimy o wyraźne określenie na piśmie swego stanowiska.

Autorzy artykułów proszeni są o przygotowanie odrębnej strony tytułowej, zawierającej tytuł artykułu, nazwisko autora oraz adres do korespondencji i *e-mail*. Zgodnie z zasadami przeciwdziałania zjawiskom *ghostwritingu* i *guest authorship*. Redakcja prosi również, aby na tej stronie ujawnione zostały nazwiska i afiliacje wszystkich osób, które przyczyniły się do powstania artykułu, ich rola i udział w przygotowaniu publikacji (kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych w pracy zgłoszonej do druku; procentowy udział w przeprowadzonych badaniach i opracowaniu artykułu). Redakcja zobligowana jest do poinformowania, iż *ghostwriting* i *guest authorship* są przejawem nierzetelności naukowej, a wszelkie wykryte przypadki muszą być przez Redakcję demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa nauko-

we, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.). Redakcja prosi także o podanie informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów (*financial disclosure*).

Na pierwszej stronie artykułu powinien być umieszczony jedynie tytuł oraz oświadczenie Autora/Autorów, że tekst przedstawiany redakcji „Przeglądu Bibliotecznego” nie był dotychczas opublikowany ani zgłoszony do publikacji w żadnym innym czasopiśmie. Jeśli tekst był prezentowany na konferencji, należy podać jej szczegółowe dane wraz z ewentualnymi informacjami o publikacji materiałów konferencyjnych. Jeśli artykuł jest częścią przygotowywanej do druku książki, należy podać jej dane oraz planowany termin publikacji. Zapewnienie anonimowości tekstów przekazywanych do recenzji wymaga, aby w tekście artykułu w żadnym miejscu nie była umieszczona informacja umożliwiająca identyfikację autora.

2. ZASADY SZCZEGÓŁOWE OPRACOWANIA ARTYKUŁU

Tekst artykułu powinien być podzielony na nienumerowane podrozdziały zaopatrzone w tytuły. W pierwszej części zaleca się umieścić informacje wprowadzające w problematykę prezentowaną w artykule. W części ostatniej – wnioski końcowe i podsumowanie przedstawionych rozważań.

Tytuły czasopism, wystaw, konferencji, programów itp. powinny być zapisane w cudzysłowie; tytuły publikacji (książek, artykułów itp.) należy wyróżnić kursywą.

Materiały ilustracyjne (tabele, wykresy itp.) powinny być przygotowane w odcieniach szarości z zaznaczeniem ich miejsca w tekście; wszystkie ilustracje powinny mieć własną numerację oraz tytuły (dopasowany stopień pisma legendy danego rysunku czy wykresu [8 p. Arial]).

Przypisy powinny być umieszczone na dole strony i ponumerowane liczbami arabskimi; zaleca się ograniczenie liczby przypisów do niezbędnego minimum.

Przypisy bibliograficzne zastępuje się odesłaniem do bibliografii załącznikowej, którą należy opracować zgodnie z zasadami APA Style; odesłanie w tekście umieszcza się w nawiasie okrągłym wg poniższych zasad. Ogólne powołania na literaturę w tekście należy podawać w formie:

- odesłanie do jednego dzieła: (Kowalski, 1990) lub (*Biblioteki...*, 1976);
- odesłanie do kilku dzieł: (Abramowicz, 2001; Kowalski, 1990; 1995) lub (*Biblioteki...*, 1976; Jankowska & Majewski, 2004, Berners-Lee et al., 2001).

Odwołania do określonych stron cytowanych tekstów należy podawać w formie: (Iyer, 1995, p. 15) albo (Taradejna & Taradejna, 2004, s. 231-233) albo [Zybert, red., 2004, s. 18].

Opisy bibliograficzne wykorzystanych źródeł należy umieścić na końcu tekstu w bibliografii załącznikowej w układzie alfabetycznym autorów. Prace zbiorowe należy umieszczać pod nazwiskiem redaktora. Jeśli brak w źródle nazwy autora lub redaktora pracy zbiorowej, na pierwszym miejscu umieszcza się tytuł. W opisy dzieł wydanych za granicą obowiązuje pisownia stron, numerów, skrótów w języku tekstu (np. „W” w języku polskim, „In” w języku angielskim, „s.” w języku polskim „p.” w języku angielskim). Opisy prac tego samego autora powinny być uporządkowane według chronologii występującej, a w każdym z nich należy

powtórzyć nazwisko i imię (imiona) autora. Prace tego samego autora opublikowane w tym samym roku należy oznaczać wg zasady: Dembowska, Maria (1976a)..., Dembowska, Maria (1976b)..., itd. Przykłady redagowania opisów bibliograficznych przedstawiono poniżej.

KSIĄŻKA

Dembowska, Maria (1991). *Nauka o informacji naukowej: organizacja i problematyka badań w Polsce*. Warszawa: IINTE.

Iyer, Hamalata (1995). *Classificatory structures. concepts, relations and representation*. Frankfurt/Main: Indeks Verlag.

Taradejna, Małgorzata; Taradejna, Ryszard (2003). *Dostęp do informacji publicznej a prawna ochrona informacji dotyczących działalności gospodarczej, społecznej i zawodowej oraz życia prywatnego*. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek.

PRACA ZBIOROWA

Biblioteki publiczne województwa toruńskiego: informator (1976). Toruń: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika.

Burgess, Robert G., ed. (1993). *The research process in educational settings : ten case studies*. London: Falmer Press.

Zybert, Elżbieta B., red. (2002). *Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym*. Warszawa: Wydaw. SBP.

ARTYKUŁ W CZASOPISMIU

Augustyniak, Anna (2004). Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. *Przegląd Biblioteczny*, z. 1/2, s. 3-21.

Dervin, Brenda; Nilan, Michael (1986). Information Needs. *Annual Review of Information Science and Technology*, vol. 21, pp. 3-31.

ARTYKUŁ W PRACY ZBIOROWEJ

Gawrysiak, Piotr (2000). W stronę inteligentnych systemów wyszukiwawczych. W: *Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne*. Materiały konferencyjne pod red. Cz. Daniłowicza. Wrocław: Oficyna Politechniki Wrocławskiej, s. 59-69.

Hartley, Joellen T.; Harker, Judith O.; Walsh, David A. (1980). Contemporary issues and new directions in adult development of learning and memory. In: *Aging in the 1980's : Psychological issues*. Ed. by L. W. Poon. Washington, DC: American Psychological Association, pp. 239-252.

ARTYKUŁ W CZASOPIŚMIE ELEKTRONICZNYM

Berners-Lee, Tim; Hendler, James; Lassila, Ora (2001). The Semantic Web. *Scientific American* [online], May [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://www.sciam.com/article.cfm?articleID=00048144-10D2-1C70-84A9809EC588EF21>>.

Frederickson, B.L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. *Prevention & Treatment* [online], vol. 3 [dostęp: 11.12.2001]. Dostępny w WWW: <<http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre0030001a.html>>.

Głapa, Janusz (2002). Informacja gospodarcza w Książnicy Pomorskiej. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [online], nr 11 (40); [dostęp: 11.03.2003]. Dostępny w WWW: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/glapa.php>>.

DOKUMENT Z WITRYNY INSTYTUCJI, ORGANIZACJI LUB OSOBY PRYWATNEJ

APA (1995). *APA public policy action alert: Legislation would affect grant recipients* [online]. American Psychological Association [dostęp: 25.01.1996]. Dostępny w WWW: <<http://www.apa.org/ppo/istook.html>>.

Chou, Luyen; McClintock, Robbie; Moretti, Frank; Nix, Don. H. (1993). *Technology and education; Choosing pasts and imagining educational futures* [online]. Columbia University, Institute for Learning Technologies; [dostęp: 25.11.1996]. Dostępny w WWW: <<http://www.ilt.columbia.edu/publications/papers/newwine1.html>>.

MENiS (2004). *PISA 2003 – Informacja przygotowana przez OECD* [online]. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu; [dostęp: 14.12.2004]. Dostępny w WWW: <http://www.men.waw.pl/wspolpraca/biezace/pisa_oecd.php>.

Smith, Brian (2004). *Ontology and information systems* [online]. The Buffalo University, Department of Philosophy; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://ontology.buffalo.edu/ontology.doc>> .

US NLM (2004). *Unified Medical Language System* [online]. US National Library of Medicine. National Institutes of Health; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://www.nlm.nih.gov/research/umls/umlsmain.html>>.

Po przyjęciu artykułu do druku autorzy proszeni są o przesłanie swojej fotografii o dobrej rozdzielczości (elektronicznie, w formie pliku JPG lub TIF, ewentualnie pocztą, w formie odbitki o dobrej jakości) oraz krótkiej informacji biograficznej (do 70 słów), która powinna zawierać następujące elementy: tytuł/stopień naukowy lub zawodowy autora, aktualne miejsce pracy i zajmowane stanowisko; specjalności naukowe lub zawodowe, najważniejsze publikacje (maks. 3).

Redakcja nie przyjmuje tekstów, które nie są opracowane zgodnie z powyższymi wskazówkami i zastrzega sobie prawo skracania tekstów oraz wprowadzania zmian w uzgodnieniu z Autorem. Redakcja nie zwraca przesłanych materiałów.

GUIDELINES FOR AUTHORS

The editors of „Library Review“ accept only manuscripts that have not been published before and are not planned to be published in other journals or collective works.

Papers are reviewed through a double-blind peer review process. Each paper is reviewed with a standard review form filled in by two referees selected from professionals with expertise in appropriate domain. The reviewers use the following evaluation criteria: compatibility of the subject discussed with the journal profile, scientific merit, appropriate text arrangement and correct language use.

The editors of „Library Review“ kindly requests Authors to follow the journal guidelines while preparing and sending papers for publication.

1. GENERAL GUIDELINES

Papers should be submitted as RTF (Rich Text Format) files with maximum of 36,000 characters including spaces per paper and 14,000 characters including spaces per review, report, etc. Papers saved as RTF files should be sent by e-mail to: przeglad.biblioteczny@uw.edu.pl. Files saved on CD or DVD together with one printed copy of the paper may also be mailed to: Redakcja Przeglądu Bibliotecznego, Wydawnictwo SBP, 00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7.

Each paper should be accompanied by keywords and an abstract maximum 100 words/1000 characters long **prepared by the author. The abstract should present a thesis/objective of the paper, research methods applied, most important results and conclusions.**

Wydawnictwo SBP (Polish Librarians Association Publishing House) and the editors of „Library Review“ have signed an agreement with the editors of „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities“ (CEJSH) concerning electronic publishing of abstracts of papers published in „Library Review“. This agreement is non-commercial and focused on the promotion of Polish scientific achievements. The Authors of papers sent to „Library Review“ who do not give their consent to the publication of their abstracts in CEJSH are kindly asked to express their view in written form.

Authors are expected to prepare a separate title page including the title of the paper, the Author's name, mailing and e-mail address. Furthermore, in compliance with the policy against ghostwriting and guest authorship Authors are requested to reveal names and affiliations of all persons who contributed to the paper and the extent of their contribution (the author of the concept, assumptions, methods, etc. used in the submitted manuscript; the percentage of the author's contribution to the research and the paper preparation). **Ghostwriting and guest authorship** are the mark of scientific dishonesty and all their occurrences have to be brought to public attention by the editors even if appropriate institutions need to be informed (institutions employing authors, scientific associations, associations of scientific editors, etc.) Authors are also requested to describe sources of founding that have supported the work and the financial involvement of research institutes, associations and other entities (financial disclosure).

First page of the submitted paper should include only the title and Authors' statement that the text presented to "Library Review" has neither been published nor considered for publication in any other journal. If the paper was presented at a scientific meeting, Authors should provide detailed information about the event and the conference proceedings. If the paper is planned as a part of a book, Authors should provide its metadata and planned publishing date. In order to ensure the anonymity of the review process, Authors are asked not to place any information in the text that could be used to identify the author.

2. DETAILED GUIDELINES FOR PAPER PREPARATION

The text should be organized into unnumbered subtitled sections. It should start with an introductory overview and end with conclusions and the summary of the discussion.

Titles of journals, exhibitions, conferences, programs, etc. should be put in double quotation marks; titles of publications (books, journal papers, etc.) should be italicized.

Illustrative content (tables, graphs, etc.) should be saved as greyscale or black-white pictures and their place within the text should be clearly marked; all illustrations should be numbered and entitled.

Footnotes should be placed at the bottom of appropriate pages and numbered with Arabic numerals; it is recommended to limit the number of footnotes to the most indispensable ones.

Bibliographic footnotes should be replaced with references to the end-of-work bibliography prepared according to APA Style; references within the body of the paper should be placed in brackets according to the rules provided below. General references to literature within the body of the paper should be formed as follows:

- the reference to one work: (Kowalski, 1990) or (*Biblioteki...*, 1976);
- the reference to several works: (Abramowicz, 2001; Kowalski, 1990; 1995) or (*Biblioteki...*, 1976; Jankowska & Majewski, 2004, Berners-Lee et al., 2001).

The references to the specified pages of publications cited in the text should be written as follows: (Iyer, 1995, p. 15) or (Taradejna & Taradejna, 2004, pp. 231-233).

Bibliographic descriptions of the sources cited in the paper should be placed in the end of the text as a bibliography ordered alphabetically by authors. Collective works should be ordered by the name of the editor. If the work lacks the name of the author or the editor, it should be ordered by title. The descriptions of foreign publications should include page numbering, numbers and abbreviations in the language of the text (e.g. "W" in Polish "In" in English, "s." in Polish "p." in English). The descriptions of several works by the same author should be ordered by the year of publication, ascending, and each of these descriptions should include the last and first name of the author. Several works of the same author published in the same year should be additionally marked with letters added to the year of publication, e.g. Dembowska, Maria (1976a)..., Dembowska, Maria (1976b)..., etc. See below the examples of correct bibliographic descriptions.

BOOKS

Dembowska, Maria (1991). *Nauka o informacji naukowej: organizacja i problematyka badań w Polsce*. Warszawa: IINTE.

Iyer, Hamalata (1995). *Classificatory structures. concepts, relations and representation*. Frankfurt/Main: Indeks Verlag.

Taradejna, Małgorzata; Taradejna, Ryszard (2003). *Dostęp do informacji publicznej a prawna ochrona informacji dotyczących działalności gospodarczej, społecznej i zawodowej oraz życia prywatnego*. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek.

COLLECTIVE WORKS

Biblioteki publiczne województwa toruńskiego: informator (1976). Toruń: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika.

Burgess, Robert G., ed. (1993). *The research process in educational settings : ten case studies*. London: Falmer Press.

Zybert, Elżbieta B., red. (2002). *Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym*. Warszawa: Wydaw. SBP.

JOURNAL PAPERS

Augustyniak, Anna (2004). Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. *Przegląd Biblioteczny*, z. 1/2, s. 3-21.

Dervin, Brenda; Nilan, Michael (1986). Information Needs. *Annual Review of Information Science and Technology*, vol. 21, pp. 3-31.

PAPERS IN COLLECTIVE WORKS

Gawrysiak, Piotr (2000). W stronę inteligentnych systemów wyszukiwawczych. W: *Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne*. Materiały konferencyjne pod red. Cz. Daniłowicza. Wrocław: Oficyna Politechniki Wrocławskiej, s. 59-69.

Hartley, Joellen T.; Harker, Judith O.; Walsh, David A. (1980). Contemporary issues and new directions in adult development of learning and memory. In: *Aging in the 1980's : Psychological issues*. Ed. by L. W. Poon. Washington, DC: American Psychological Association, pp. 239-252.

ELECTRONIC JOURNAL PAPERS

Berners-Lee, Tim; Hendler, James; Lassila, Ora (2001). The Semantic Web. *Scientific American* [online], May [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://www.sciam.com/article.cfm?articleID=00048144-10D2-1C70-84A9809EC588EF21>>.

Frederickson, B.L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. *Prevention & Treatment* [online], vol. 3 [dostęp: 11.12.2001]. Dostępny w WWW: <<http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre0030001a.html>>.

Glapa, Janusz (2002). Informacja gospodarcza w Książnicy Pomorskiej. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [online], nr 11 (40); [dostęp: 11.03.2003]. Dostępny w WWW: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/glapa.php>>.

DOCUMENT FROM THE WEBSITE OF AN INSTITUTION, ORGANIZATION OR INDIVIDUAL

APA (1995). *APA public policy action alert: Legislation would affect grant recipients* [online]. American Psychological Association [dostęp: 25.01.1996]. Dostępny w WWW: <<http://www.apa.org/ppo/istook.html>>.

Chou, Luyen; McClintock, Robbie; Moretti, Frank; Nix, Don. H. (1993). *Technology and education; Choosing pasts and imagining educational futures* [online]. Columbia University, Institute for Learning Technologies; [dostęp: 25.11.1996]. Dostępny w WWW: <<http://www.ilt.columbia.edu/publications/papers/newwine1.html>>.

MENiS (2004). *PISA 2003 – Informacja przygotowana przez OECD* [online]. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu; [dostęp: 14.12.2004]. Dostępny w WWW: <http://www.men.waw.pl/wspolpraca/biezace/pisa_oecd.php>.

Smith, Brian (2004). *Ontology and information systems* [online]. The Buffalo University, Department of Philosophy; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://ontology.buffalo.edu/ontology.doc>> .

US NLM (2004). *Unified Medical Language System* [online]. US National Library of Medicine. National Institutes of Health; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w WWW: <<http://www.nlm.nih.gov/research/umls/umlsmain.html>>.

When the paper is accepted for publication, the Authors are asked to send in their high resolution photographs (by e-mail, as JPG or TIF files, or by regular mail, as high resolution printouts) and short biographical notes of maximum 70 words which should include the Authors' scientific/professional titles, current employers and positions occupied, scientific/professional specializations and most important publications (max. 3).

The editors do not accept texts which do not follow the guidelines listed above and stipulate the right to reduce texts and introduce changes accepted by the authors. The editors do not return materials sent to "Library Review".

